

Természetvédelmi jogi ismeretek

(Dr. Csepregi István, felújította Schmidt András, kiegészítette Kőrösi Levente, Nagy János és Sashalmi Éva)

I. Bevezetés

A természet élő és élettelen elemeinek, valamint azok kölcsönhatásban működő rendszerének jelentőségét nem korunk embere ismerte fel. Az emberiség fejlődésének egyik legfontosabb külső tényezője mindig a környezete volt, ezen belül is kiemelt jelentőséggel bírtak a természeti erőforrások, illetőleg az azokhoz való hozzáférés. Ennek a folyamatnak a során azonban a természet értékei károsodtak, pusztultak. Nagyon jól jellemzik ezt a fejlődési trendet Kaán Károly - 1931-ben leírt - szavai: *"Az ember kultúrájának anyagát kezdettől a természet ősforrásaiból merítette, mintáit az örök természet nagyszerű formáiról vette! Mégis az emberi kultúra többé-kevésbé mindenütt és hosszú időknön át a természeti alkotások pusztulása nyomán keletkezett. "*

A fenti folyamatokkal párhuzamosan - csak sajnos némi fáziskéséssel - megjelent a történelmi múltban a természeti értékek megőrzésének a gondolata is. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy ennek a konzerválásnak, védelemnek feltétele és legfontosabb eszköze a megfelelő jogi szabályozás. Napjainkban egyértelműen kimondhatjuk, hogy jogi szabályozás nélkül nincs természetvédelem, de azt is, hogy a jó természetvédelem nem pusztán jogszabályokból áll.

A természeti értékek jogi védelmével kapcsolatos szabályozás történetét áttekintve előre bocsátható, hogy a modern értelemben vett természetvédelem alig több mint egy évszázados múltra tekint vissza (és ez is egy jogalkotási döntéshez kapcsolódik!), de a természet egyes elemeinek védelmére egészen ősi példákat találhatunk. Ezekben a korai jogszabályokban azonban a szabályozás tárgya nem a természet védelme, hanem az ember számára hasznot hajtó élőlények fenntartása vagy a természet javaihoz való hozzáférés (pl. erdő- és vadászati törvényekkel való) biztosítása volt. A szabályozásnak ezt a formáját olyan másodlagos természetvédelmi szabályozásnak tekinthetjük, ahol az elsődleges (általában gazdasági) szabályozási cél elérése mellett, mintegy melléktermékként jelentek meg a természetvédelmi rendelkezések csírái.

Kivételnek tekinthető a fenti elv alól például az ie. III. században, az indiai Maurja Birodalom uralkodójának, Asóka királynak azon rendelkezése, amelyben megtiltotta a papagájok, a vadludak, a darvak, a denevérek, a rinocéroszok, egyes hangyafajok, valamint minden olyan négylábú pusztítását, amely nem közvetlenül hasznos az ember számára, illetőleg nem szolgál táplálékul. (E rendelkezésnek azonban elsősorban vallási gyökerei voltak.)

A modern értelemben vett, államilag szervezett és garantált természetvédelem kezdetét a természetvédelmi irodalomban általában 1872-re teszik, amikor az Amerikai Egyesült Államok Parlamentjének döntése alapján létrejött a Yellowstone Nemzeti Park. E döntést követően vált a természetvédelem a világ országaiban önálló szabályozási, majd törvénykezési tárgykörre. A világ első önálló természetvédelmi törvényét a Hesseni Nagyhercegség alkotta meg 1902-ben. Természetesen alacsonyabb szintű (pl. kormány- vagy miniszteri rendeleti) szabályok ezt megelőző évtizedekben is születtek Európában (pl. Poroszországban).

A természetvédelmi jogalkotási folyamat megindulása azt jelentette, hogy ezek az új jogszabályok - már elsődleges szabályozásként - a védetté nyilvánított növény- és állatfajok, természeti területek "öncélú" oltalmát szolgálták. Ma már nem is beszélhetünk olyan országról, amelynek magas szintű természetvédelmi jogszabálya ne lenne. Ugyanakkor az 1980-as években megjelent a természetvédelem jogi szabályozása megújításának az igénye, melynek oka a minket körülvevő természeti környezet állapotának fokozódó romlása, a válságjelenségek kiszélesedése (pl. erdőpusztulás, a biológiai sokféleség csökkenése, természetes élőhelyek beszűkülése, pusztulása). A modern értelemben vett természetvédelem kialakulásától napjainkig a világon szinte mindenütt a természetvédelem fogalma és feladata alatt a védetté nyilvánított természeti területek, illetve növény- és állatfajok megővését értették. Általában ezt tükrözték a magyar természetvédelmi jogszabályok is, egészen a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Tvt.) megjelenéséig és hatályba lépéséig. Ugyanakkor az is mindenki számára nyilvánvaló, hogy a természet, mint rendszer, nem ér véget a védett természeti

terület mesterségesen megállapított határainál, illetve a védett természeti terület nem függetleníthető környezetétől. Ennek az alaptételnek az elfogadása esetén a jogi szabályozás is korrekcióra, pontosításra szorul(t).

Az ENSZ Közgyűlésének 7/XXXVII. számú, 1982. október 28-án kihirdetett határozata, amelyet Természeti Világ-Chartának (World Charter for Nature) neveznek, rámutatott arra, hogy a Föld valamennyi területét, mind a szárazföldöt, mind a tengert, alá kell rendelni a megőrzés alapelveinek.

A természetvédelem "újragondolását" segítette elő az 1992-ben Rió de Janeiróban tartott Környezet és Fejlődés Világkonferencia több dokumentuma (pl. a Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről, vagy a biológiai sokféleség védelméről szóló egyezmény) .

Magyarországon az 1994-ben megjelent Nemzeti Környezet- és Természetpolitikai Koncepció újrafogalmazta a természetvédelem alapelveit, amelyek ezután kihatottak a jogalkotás folyamatára is.

Ezek az alapelvek a következők:

- a) holisztikus elv: amely megállapítja, hogy a természetvédelmet nem lehet pusztán a "kiválogatott" és különlegesen védetté nyilvánított természeti értékekre, objektumokra korlátozni. Az egyes természeti rendszereket általában kell védelemben részesíteni, ezen belül lehetséges megkülönböztetett védelmi formákat érvényesíteni.
- b) folyamat elv: amely rögzíti, hogy a természet állapotának a megőrzése nem egy pillanatnyi helyzet konzerválását, hanem a természeti rendszer működésének folyamatosságát biztosítja, ún. funkcionális épség biztosítására hivatott.
- c) komplementer elv: azt jelenti, hogy "a környezetvédelem és a természetvédelem két egymást kiegészítő terület, amelyeknek a tevékenységét, stratégiáját és intézkedési tervét - a mellérendeltség és egyenrangúság szigorú tiszteletben tartásával - szorosan össze kell hangolni, mert a két terület tevékenysége kölcsönösen hat egymásra".
- d) az elegendő méret elve: amely értelmében a megóvandó természeti értéknek, területnek elegendő nagynak kell lennie ahhoz, hogy a természeti rendszerek folyamatos működését biztosítsák és a biológiai sokféleség fennmaradásához szükséges populációméret is garantálva legyen.
- e) globális szemlélet elve: amely értelmében a természeti rendszerek működésével kapcsolatos elveket a helyi, regionális és régiók feletti stratégiákban is érvényesíteni kell.
- f) a fenntartható természet és racionális tájhasználat elve: amely egyértelműen rögzíti, hogy a természetvédelmi stratégiáknak törekedniük kell az ésszerű területi arányok meghatározására a humán környezet, a természeti gazdálkodás és a védett természeti területek között. Ezzel biztosítható és optimalizálható a természeti erőforrás és tájhasználat anélkül, hogy a természeti értékek degradálódnának.

A Koncepció számos más elvet is megfogalmazott (pl. használó fizet elv, a károsító többet fizet elv), de a hazai jogalkotást elsősorban a fenti elvek befolyásolták markánsan.

A Tvt. - amely hazánk első önálló természetvédelmi törvénye - szakított a természetvédelemnek azzal a tradíciójával, amely e szakterületet kizárólag a külön jogszabállyal védetté nyilvánított objektumokra korlátozza és különbséget tesz általános, illetve hagyományos természetvédelem között. Ez a jogfejlődés megfelel a nemzetközi tendenciáknak, hiszen az említett nemzetközi és hazai dokumentumok a biológiai sokféleség megőrzése mellett a természet egészének válogatás nélküli védelmét tűzik ki elérendő célként. Ez már tükröződik néhány európai ország természetvédelmi jogszabályaiban (pl. Burgenland 1990., Dánia 1992., Csehország 1992.), de az Európai Közösségek joganyagában is. Sok területen hazánk jogi szabályozása azonban jelentős mértékben megelőzte korát. Ilyen terület többek között a barlangok, ásványok, ásványtársulások, ősmaradványok védelme vagy a természet általános védelme körében a vizes élő helyekre vonatkozó előírások.

A törvény koncepcionális változtatási irányát tükrözi az is, hogy már nem a természetvédelemről, hanem a természet védelméről címet viseli.

II. Magyarország által aláírt, kihirdetett vagy közzétett nemzetközi természetvédelmi egyezmények

A természet védelmét szolgáló nemzetközi jogi szabályozás is alapvetően a XX. század terméke, de történeti előzményei megtalálhatóak egyes két- vagy többoldalú halászati (pl. halászati zónák megállapítása) vagy fókavadászati egyezményekben. Ezeket a megállapodásokat azonban nem természetvédelmi megfontolások, hanem gazdasági érdekek hívták életre és ezeknek hazánk - földrajzi, geopolitikai okok miatt - nem volt részese.

Az első valóban természetvédelmi nemzetközi egyezmény az „Afrikai vadon élő állatok, madarak és halak megőrzéséről” szóló konvenció volt, melyet az érintett gyarmattartó államok 1900. május 19-én írtak alá, de hazánk ezek között - természetesen - nem szerepelt. Részben természetvédelmi, részben gazdasági érdekeket szolgált az 1902. március 19-én, Párizsban, az európai kontinens csaknem valamennyi állama által aláírt, „A mezőgazdaság számára hasznos madarak védelméről” szóló többoldalú regionális egyezmény. Az egyezménynek részes állama volt az Osztrák-Magyar Monarchia is, sőt azt hazánk az 1906. évi I. törvénnyel kihirdette. Az egyezmény általános védelmi kötelezettséget állapított meg azokra a hasznos madárfajokra, melyeket az 1. számú jegyzék nevesített (pl. baglyok, gyurgyalag, harkályok, pacsirták, rigók, poszáták). Ezen túlmenően minden év március 1. és szeptember 15. között általános vadászati tilalmat vezetett be a listán szereplő fajokra (a részes államok ettől eltérő szabályok megállapítására is jogosultak voltak). A védelem kiterjedt a kifejlett egyedeken kívül a tojásokra, a madárfiókákra és a madárfészkekre is. Ezeknek nemcsak a károsítását, pusztítását tiltotta, hanem a velük való kereskedelmet is. Egyes vadászati módszereket is (pl. hurok, lépvesző) korlátozták. Az egyezmény általános tiltó rendelkezései alól elsősorban tudományos, kutatási és növényvédelmi okból lehetett felmentést kapni. Azt a tényt, hogy az egyezmény csak részben szolgált természetvédelmi célokat, jól példázza a 2. számú jegyzéke, amelyben a "káros madarak" szerepeltek. Ezek között olyan fajok kaptak helyet, mint pl. a sasok, kányák, sólymok, a holló, uhu.

Az 1. világháborút követően több regionális nemzetközi természetvédelmi egyezmény született (pl. Afrika, Amerika vonatkozásában), de ezekben hazánk nem volt érintett.

A természetvédelem területén a nemzetközi jogalkotás az 1970-es években gyorsult fel, melyben jelentős szerepet játszott az 1972-es Stockholmi Környezetvédelmi Világkonferencia is. A konferencián elfogadott ún. Stockholmi Nyilatkozat 4. pontja értelmében a természetvédelem, ezen belül a vadon élő növény- és állatfajok védelme a gazdasági fejlesztések tervezésében jelentős szerephez jut.

A továbbiakban a hazánkra nézve kötelezettséget tartalmazó multilaterális és regionális egyezményeket tekintjük át, döntően kronológiai sorrendben. Ezek az egyezmények mind a magyar jogrendszer részét képezik, kötelező erejük azonban eltér egymástól. Azok a nemzetközi egyezmények, amelyek kihirdetéssel váltak a magyar jogrendszer részévé, közvetlenül alkalmazhatóak minden jogviszonyban, a közzétett egyezmények viszont elsődlegesen az államot és az állami szerveket kötelezik.

Az 1979. évi 28. törvényerejű rendelettel került kihirdetésre „A nemzetközi jelentőségű vadvizekről, különösen mint a vízimadarak tartózkodási helyéről” szóló, Ramsarban (Irán), 1971. február 2-án elfogadott egyezmény (1982-es és 1987-es módosításokkal egységes szerkezetben kihirdette az 1993. évi XLII. törvény). Az egyezmény célja a vizes élőhelyek megőrzésének előmozdítása, valamint ésszerű hasznosításuk elősegítése, továbbá az ehhez szükséges jogi, intézményi keretek kialakítása. Az egyezmény, leszögezve az ember és környezete közötti kölcsönös kapcsolat és az ép bioszféra ökológiai jelentőségét, kimondja: a vízimadarak időszakos vándorlásuk idején országhatárokon repülnek át, ezért nemzetközi vagyonnak kell tekinteni őket. Az egyezményről a szerződő felekre (az egyes államokra) az alábbi alapvető kötelezettségek hárulnak:

- a) A szerződő felek általában kötelesek a vadvizek (vizes élőhelyek) védelméről gondoskodni.
- b) Az egyezmény aláírásakor (csatlakozáskor) legalább egy vadvizet (vizes területet) - az egyezmény által létrehozott - "Nemzetközi Jelentőségű Vadvizek jegyzékébe" jelölni. A szerződő felek által jelölt területnek az egyezményben meghatározott kritériumoknak meg kell felelnie.

Hazánkban a jegyzékbe felvett területek felsorolását a 8001/1997. (K. É. Ért. 4.) KTM tájékoztató és a

8003/2006. (K.V. Ért. 9.) KvVM Tájékoztató tartalmazza az alábbiak szerint:

Nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyek, ún. Ramsari területek Magyarországon

Név	terület (ha)	a listára jelölés időpontja
1. Szaporcai Ó-Dráva meder	257	1979
2. Dinnyési Fertő és a Velencei Madárrezervátum	965	1979
3. Kardoskúti Fehértó	488	1979
4. Mártélyi TK	2232	1979
5. Felső Kiskunsági szikes tavak	6637	1979, bővítve 2003-ban
6. Pusztaszeri TK	4721	1979
7. Hortobágy (NP 4 különböző területe)	23121,4	1979, bővítve 1997-ben
8. Kis-Balaton	14745	1979, bővítve 1989-ben
9. Tatai tavak	1633,4	1989, bővítve 2006-ban
10. Fertő	8432	1979, bővítve 1997-ben
11. Balaton (okt.1. és ápr. 30. között)	59800	1989
12. Bodrogzug (Tokaj-Bodrogzug TK)	4073,2	1989
13. Ócsai TK	1078	1989
14. Pacsmagi tavak TT	485,2	1997
15. Rétszilasi tavak TT	1508	1997
16. Biharugrai halastavak	2791	1997
17. Gemenc	16873,3	1997
18. Béda-Karapanca	1149,7	1997
19. Izsáki Kolon-tó	2962	1997
20. Baradla	2075,3	2001
21. Ipoly-völgy	2227,6	2001
22. Felső-Tisza	22310,7	2003
23. Csongrád-bokrosi Sós-tó	770	2003
24. Nyirkai-Hany	433,7	2006
25. Rába-völgy	9475,0	2006
26. Felső-Kiskunsági Szikes Puszták	13 632,3	2006
Összesen:	204 877,8	

c) A b) pont szerinti jegyzékben szereplő területek státusának a megváltoztatására csak fontos közérdekből kerülhet sor és ebben az esetben is hasonló jellegű, és kiterjedésű területet kell a helyett jelölni a jegyzékbe. (Természetesen arra lehetőség van, hogy a szerződő felek a jegyzékben szereplő területeket bővítsék, hazánk is folyamatosan él ezzel a lehetőséggel.)

d) A vadvizekkel (vizes élőhelyekkel) kapcsolatos különböző terveket úgy kell elkészíteni és megvalósítani, hogy azok elősegítsék a területek ésszerű hasznosítását és ökológiai jellegének megőrzését. Abban az esetben, ha a területek ökológiai jellege emberi behatás következtében megváltozik, erről a tényről az Egyezmény árságát tájékoztatni kell.

e) A vizes területek - különösen a jegyzékben szereplők - védetté nyilvánításával is elősegítendő megőrzésük, továbbá gondoskodni kell a területeket kezelők továbbképzéséről is.

f) A szerződő felek kötelessége az is, hogy az egyezmény végrehajtásával kapcsolatos kérdésekben egyeztessenek, elsősorban a határokat átszelő vizes területek, a vonuló fajok védelmével kapcsolatban, valamint különböző segélyek, támogatások ügyében.

g) Minden szerződő fél nemzeti vadvíz (vizes élőhely) leltárt készít, továbbá a részes felek konferenciája számára tájékoztató jelentést ad.

h) A szerződő felek gondoskodnak a jegyzékbe felvett területeik kezelési terveinek kidolgozásáról, továbbá - összhangban a d) pontban meghatározott kötelezettséggel - figyelemmel kísérik e területek ökológiai jellegének változását.

Az egyezmény, továbbá a szerződő felek konferenciái által hozott határozatok végrehajtásának koordinálását - a Nemzetközi Természetvédelmi Unió (IUCN) keretein belül Titkárság látja el a szerződő felek által életre hívott Állandó Bizottság általános irányításával. Az egyezmény végrehajtásának szakmai-módszertani elveit Tudományos és Technikai Testület dolgozza ki.

Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) széleskörű szervező munkájának az eredményeképpen 1972. november 16-án Párizsban írták alá „A világ kulturális és természeti örökségének védelméről” szóló multilaterális nemzetközi egyezményt, melyhez Magyarország 1985-ben csatlakozott és az 1985. évi 21. törvényerejű rendelettel kihirdetett.

Az Egyezmény célja a kiemelt jelentőséggel bíró kulturális és természeti értékek védelme, az ehhez szükséges nemzetközi együttműködés előmozdítása, abból a felismerésből levezetve, hogy a kulturális és természeti örökség nem csupán egyetlen ország, nemzet, hanem az egész emberiség pótolhatatlan és felbecsülhetetlen kincsét képezi. Ezzel összhangban állapítja meg az egyezmény, hogy a „kulturális és természeti örökség bármely részének elpusztítása vagy eltűnése súlyosan csorbítja a világ valamennyi nemzetének örökségét”.

Az egyezmény a világörökség körébe tartozó kulturális és/vagy természeti örökségnek minősített értékeket a Világ Kulturális és Természeti Öröksége Jegyzékében tartja nyilván, amelyre a tagállamok javaslata alapján – szigorú kritériumrendszer és előkészítés után – kerülhetnek fel értékek. A veszélyeztetett helyzetbe került értékek külön jegyzékben is helyet kapnak (Veszélyeztetett Világörökség Jegyzéke).

Az egyezménnyel kapcsolatban az alábbi főbb kötelezettségek hárulnak az egyezmény tagállamaira:

a) A jegyzékbe való felvételi javaslat benyújtása előtt a kivételes, egyetemes értékkel bíró területeknek, javaknak a megfelelő színvonalú felmérése, dokumentálása, valamint a javaslatétel előtti egyeztetési eljárás lefolytatása (előzetes tájékoztató jegyzék a Világörökség Bizottság számára megfelelő csoportosításban).

b) A Világörökség Jegyzékbe felvett területek, értékek kiemelt védelmét, megőrzését, fenntartását biztosító környezet kialakítása. Ez tulajdonképpen állami megőrzési garanciaként is felfogható

kötelezettség a tagállam részéről.

c) Más országok területén található világörökség védelmében való közreműködés, együttműködés más tagállamokkal.

d) Az adott tagállam vagy együttműködés alapján tagállamok területén található újabb értékek feltárása, valamint a jegyzékbe történő felvételre való előkészítése.

e) Az egyezmény által létrehozott Világörökség Alap, mint pénzügyi támogatási forrás számára kötelező (legfeljebb a tagállam UNESCO tagdíjának 1%-áig terjedő összeg), valamint önkéntes hozzájárulások teljesítése.

Az egyezménnyel kapcsolatos koordinációs és operatív feladatokat az UNESCO Világörökség Irodája látja el. Az egyezmény legfőbb döntéshozó és végrehajtó szerve a Világörökség Bizottság.

A Világörökség Jegyzékben Magyarország területéről az alábbi területek szerepelnek (zárójelben a világörökséggé nyilvánítás, illetve a bővítés éve).

MAGYAR VILÁGÖRÖKSÉGEK

1. **Budapest Duna-parti látképe és a Budai Várnegyed, az Andrássy út és történelmi környezete** (1987, 2002. Kulturális kategória)
2. **Hollókő ófalu és táji környezete** (1987. Kulturális kategória)
3. **Az Aggteleki-karszt barlangjai (a világörökségi terület Szlovákiába, a Szlovák-karszt barlangjaira is áttérjed)** (1995. Természeti kategória)
4. **Az Ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és természeti környezete** (1996. Kulturális kategória)
5. **Hortobágyi Nemzeti Park – a Puszta** (1999. Kulturális kategória, kultúrtáj)
6. **Pécsi ókeresztény sírkamrák** (2000. Kulturális kategória)
7. **Fertő / Neusiedlersee kultúrtáj** (2001. Kulturális kategória, kultúrtáj)
8. **Tokaj történelmi borvidék** (2002. Kulturális kategória, kultúrtáj)

Ugyancsak az UNESCO közreműködésével jött létre 1973. március 3-án, Washingtonban "A veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről" szóló egyezmény, melyhez hazánk 1985-ben csatlakozott. Az egyezményt Magyarországon legutóbb a 2003. évi XXXII. törvény hirdette ki. Az Európai Unióban az egyezmény előírásait rendeletek szabályozzák, amelyek közvetlenül hatályosak valamennyi tagállamban, így 2004. május 1. óta Magyarországon is. A vadon élő állat- illetve növényfajokkal kapcsolatos eljárásoknál tehát nem magát az egyezményt, hanem az egységes közösségi szabályokat kell figyelembe venni (ld ...rész)

Az egyezmény alapvető célja, hogy a Föld természeti rendszerének pótolhatatlan részét képező veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajokat megóvja a kereskedelmi célú kihasználástól, a jelen és jövő nemzedékek számára fenntartsa, valamint az ezekhez szükséges nemzetközi együttműködés rendszerét kialakítsa. Természetesen ezeket a célokat elsősorban az egyezmény hatálya alá tartozó fajok élőhelyén (in situ) való megőrzésével lehet a legmegfelelőbbben biztosítani, bár ezt az egyezmény indirekt (korlátozás, tilalom) eszközökkel tudja csupán befolyásolni.

Az egyezmény három függelékben sorolja fel a hatálya alá tartozó fajokat. Az I. függelékben a kipuhtulással közvetlenül fenyegetett, a II. függelékben az aktuálisan veszélyeztetett, a III. függelékben pedig bármely részes állam által veszélyeztetettnek tartott fajok felsorolása szerepel.

Az egyezményből a tagállamokra háruló alapvető kötelezettségek a következőkben foglalhatóak össze:

a) Az egyezmény által meghatározott kereskedelmi engedélyezési rendszer betartása és betartatása. Ennek lényege, hogy az I. függelékben szereplő vadon befogott fajok kereskedelmi célú exportját, importját, re-exportját, továbbá nyílt tengerről való behozatalát az egyezmény tiltja, a fogságban szaporított példányokét szigorú feltételekhez - többek között hatósági engedélyhez - köti. Hasonló, de valamivel enyhébb szabályok irányadóak a II. és III. függelékbe felvett fajokra is.

b) A tagállamoknak ki kell jelölniük egy ún. Igazgatási Hatóságot, amely az egyezményből fakadó engedélyezési és egyéb hatósági feladatokat ellátja. (Hazánkban az Egyezmény végrehajtási szabályait meghatározó 271/2002. (XII. 20.) Kormány rendelet Igazgatási Hatósággént a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumot jelölte ki.)

Az Igazgatási Hatóság a b) pontban meghatározottakon túlmenően, illetve azok végrehajtása érdekében:

- nyilvántartást vezet az I., II. és III. függelékben szereplő fajok forgalmáról, az egyezmény végrehajtásáról és erről az egyezmény titkárságát évente tájékoztatja, kétévente jelentést ad az adott tagállam szabályozási és igazgatási intézkedéseiről;
- a tagállam területére jogellenesen behozott - egyezmény hatálya alá tartozó fajok egyedeit - elkobozza, az elkobzott példányokat az egyezmény előírásainak megfelelően elhelyezi, és az élő állatok elhelyezése érdekében nemzetközi pontot létesít vagy jelöl ki;
- tájékoztatja a közvéleményt az egyezmény jelentőségéről, végrehajtásáról;
- a hatósági munka segítésére Tudományos Testületet hoz létre.

A tagállamoknak az egyezmény végrehajtása érdekében saját nemzeti jogszabályban kell rendelkezniük a végrehajtásért felelős hatóságok kijelöléséről, illetve az egyezmény megsértése esetén alkalmazott szankciókról. Az egyezmény nem érinti a részes felek azon jogát, hogy az egyezmény alapelőírásainál szigorúbb, részletesebb belső szabályokat állapítsanak meg a vadon élő állat- és növényfajok vonatkozásában (pl. Magyarországon a hivatkozott Kormány rendelet egyes fajok tekintetében bejelentési kötelezettséget ír elő (lsd...., illetve az Európai Unió tanácsi és bizottsági rendeleteiben szigorúbb engedélyezési feltételeket állapít meg, valamint tiltja egyes fajok importját).

Az egyezmény legfőbb döntéshozó szerve a Részes Felek Konferenciája, amely két-három évente ülésezik. Az egyezmény végrehajtását az Állandó Bizottság, növényekkel, továbbá az állatokkal, foglalkozó bizottság segítik. Az egyezmény koordinatív, ügyviteli feladatait a genfi székhelyű Titkárság látja el.

Az 1986. évi 6. törvényerejű rendelettel kihirdetett, „A vándorló vadon élő állatfajok védelméről” szólóm egyezményt 1979. június 23-án, Bonnban kötötték meg, Magyarország 1983-ban csatlakozott hozzá.

Az egyezmény célja, hogy megteremtse a nemzetközi jogi kereteket a vándorló szárazföldi és tengeri állatfajok védelmére, azok teljes vonulási útvonalán, mivel azok a Föld természetes rendszereinek nélkülözhetetlen részét képezik. Az egyezmény szempontjából vándorlónak kell tekinteni azokat a vadon élő állatfajokat, melyek egyedei időközönként és előre jelezhetően egy vagy több országhatáron átlépnek.

Az egyezmény I. függelékében a veszélyeztetett vándorló fajok felsorolása található. Az itt felsorolt fajokat egész elterjedési területükön egészben vagy részben a kipusztulás fenyegeti. A II. függelékben szereplő fajok védelmi helyzete kedvezőtlen és ezt az egyezménnyel kedvezően lehetne befolyásolni.

Az egyezményből fakadó kötelezettségeket az alábbiakban lehet összefoglalni:

a) A részes felek biztosítják az I. függelékben felsorolt vándorló fajok azonnali védelmét, a kipusztulási veszély elhárítása szempontjából fontos élőhelyek megőrzését, illetve élőhelyeik helyreállítását, továbbá a vándorlásukat jelentősen gátló tevékenységek, akadályok káros hatásának a megelőzését, kiküszöbölését, ellensúlyozását vagy minimalizálását.

b) További kötelezettség az I. függelékben felsorolt fajokat veszélyeztető vagy valószínűleg veszélyeztető tényezőknek a csökkentése, szabályozása, beleértve az I. függelékben szereplő fajokat veszélyeztető nem őshonos fajok betelepülésének vagy betelepítésének ellenőrzését, illetve a már betelepített, betelepült fajok ellenőrzését, állományának esetleges felszámolását.

c) Az egyezmény II. függelékében szereplő vándorló fajok védelme és gondozása érdekében az előírások az előbbieknél általában enyhébbek, itt – a nemzetközi együttműködés keretében – elsősorban külön

megállapodások megkötése az államok feladata.

Az egyezmény legfőbb döntéshozó testülete a Felek Konferenciája. Az egyezmény végrehajtásának koordinálásával, ügyviteli feladatainak ellátásával Titkárság foglalkozik. Az egyezmény részes felei által létrehozott konzultatív, tanácsadó testület a Tudományos Tanács, melynek főbb feladatai a következők:

- tudományos tanácsadás a Felek Konferenciája, a Titkárság és bármely fél számára;
- kutatási ajánlások, különleges védelmi és kezelési intézkedésekre vonatkozó ajánlások;
- ajánlások készítése az egyes fajok I. vagy II. függelékbe való felvételére;
- ajánlások készítése az egyezmény végrehajtása során felmerülő szakmai problémák megoldására.

A Bonni egyezményhez kapcsolódik „Az európai denevérfajok populációinak megőrzéséről” szóló megállapodás, melynek hazai közzétételére 1994-ben került sor (Magyar Közlöny, 1994. 79. szám). A megállapodás a Bonni egyezmény speciális, regionális végrehajtási megállapodásaként fogható fel, melyet a részes államok az egyezmény II. függelékébe felvett európai denevérfajok védelmi helyzetének javítására kötöttek. A megállapodásból a részes felekre az alábbi kötelezettségek hárulnak:

- a) A megállapodás hatálya alá tartozó denevérfajok tekintetében a szándékos befogás, elpusztítás, illetve tartás megtiltása, illetve hatósági engedélyhez kötése.
- b) A denevérfajok védelme szempontjából jelentős pihenő- és búvóhelyek (élőhelyek) feltérképezése, valamint a denevérek táplálkozási területeinek felkutatása és ezek védelmének a biztosítása.
- c) A peszticidek felhasználásának szabályozása során a denevérekre gyakorolt lehetséges káros hatások figyelembevétele és kiküszöbölése.
- d) A denevérvédelem jelentőségének a hangsúlyozása a köztudatban és kutatási programok kialakításának és végrehajtásának elősegítése.
- e) A megállapodás végrehajtásáért felelős hatóságok kijelölése, továbbá a végrehajtáshoz szükséges jogalkotási, valamint egyéb közigazgatási lépések megtétele.

Másik, szintén a Bonni egyezményhez kapcsolódó megállapodás „az afrikai-eurázsiai vándorló vízimadarak védelméről” szól, mely 1995-ben Hágában került aláírásra. Hazánk a megállapodáshoz 2002-ben csatlakozott. A Megállapodás célkitűzése - a Bonni Egyezmény alapelveivel összhangban - az érintett térségre vonatkozóan a vándorló vízimadarak védelme, illetve az ehhez szükséges, nemzetközileg egyeztetett intézkedések elfogadása és végrehajtása.

A Megállapodás szerint különös figyelmet kell fordítani a veszélyeztetett és a kedvezőtlen védelmi helyzetben lévő fajokra.

A teljesség igénye nélkül a tagállamok néhány konkrét kötelezettsége:

- meg kell tiltani a Bonni Egyezmény I. Függelékében szereplő fajokhoz tartozó állatok zsákmányolását;
- meg kell őrizni, ott ahol pedig megoldható, helyre kell állítani a - Bonni Egyezmény I. Függelékében szereplő - fajok azon élőhelyeit, amelyek fontosak a fajok kipusztulási veszélyének elhárítása szempontjából;
- azon helyek azonosítása, ahol a vándorló vízimadarak előfordulnak, valamint ezen helyek védelmének, kezelésének és helyreállításának a biztosítása.;
- megfelelő élőhelyek hálózatának a megőrzése, vagy ahol lehetséges a helyreállítása, mindezt különösen azon vizes élőhelyekre vonatkozólag, amelyeknek területe több országot is érint;
- a nem-őshonos vízimadár fajok betelepítésének a megtiltása,
- ismeretterjesztő programok kidolgozása és működtetése a vándorló vízimadarak általános védelmi helyzetére vonatkozólag
- cselekvési tervek készítése az egyes fajok legvesélyeztetettebb populációinak védelmére
- az ólomsöréttel történő vadászat megszüntetése a vizes élőhelyeken,

- a mérgezett csalétek használatának betiltása.

Hazánk az előírt feladatokat teljesítette, vagy folyamatosan teljesíti.

A Felek Találkozójának ülészakain módosítják a Függelékeket és egyes fajok vonatkozásában a cselekvési tervet, az érintett madárfajok állományának ismeretében, emellett újabb határozatokat hoznak az Egyezmény működésével és hatékonyabb végrehajtásával kapcsolatban.

Magyarország ezen felül aláíróként részt vesz a tűzok, a csíkosfejű nádiposzáta és a vékonycsőrű póling védelme érdekében aláírt együttműködési megállapodások végrehajtásában.

A következő természetvédelmi egyezmény, amelyhez hazánk csatlakozott, már nem globális, hanem regionális, európai egyezmény. Ennek kidolgozására az Európa Tanács keretében, aláírására pedig 1979. szeptember 19-én Bernben került sor. Magyarországon „Az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről” szóló egyezmény közzététele 1990-ben történt meg (Magyar Közlöny 1990. 64. szám).

Az egyezmény célja az állat- és növényfajok és különösen természetes élőhelyeik számára a védelmi minimum garantálása, a veszélyeztetett fajok esetében a kiemelt védelem kialakítása, valamint a természetvédelmi érdekek becsatornázása az ágazati tervezési rendszerekbe és politikákba.

Az egyezmény I. fejezete az általános védelmi követelményeket, II. fejezete az élőhelyek védelmének, III. fejezete a fajok védelmének, IV. fejezete pedig a vándorló fajok védelmének speciális elveit, szabályait határozza meg. Az egyezményt négy függelék egészíti ki. Az első és a második felsorolja azokat a növény-, illetve állatfajokat, amelyeknek a szándékos pusztítását, zavarását stb. tiltja, a harmadikban pedig azoknak a fajoknak a felsorolása található, melyeknek igénybevétele, meghatározott feltételek mellett, engedéllyel lehetséges. A negyedik függelék rendhagyó módon nem fajokat, hanem tiltott befogási eszközöket és módszereket nevesít.

A magyar természetvédelem számára kiemelt feladatot jelent az egyezménynek legveszélyeztetettebb gerinces állatfajunk, a rákosi vipera védelmére vonatkozó ajánlása.

Az egyezmény végrehajtásának koordinálását, ügyviteli feladatainak ellátását Állandó Bizottsága és a Titkársága biztosítja.

A hazánk által is elfogadott természetvédelmi tárgyú, globális nemzetközi szerződés a Rió de Janeiróban, 1992. június 5-14. között aláírt, „A biológiai sokféleségről” szóló egyezmény, melyet hazánk az 1995. évi LXXXI. törvénnyel hirdetett ki.

Az egyezmény alapvető célja az élővilág - beleértve a növény- és állatfajokat, élőhelyeket, mikroorganizmusokat - védelme, a biológiai sokféleség - amely magában foglalja a fajok, társulások sokszínűségét és a genetikai sokféleséget – megőrzése és fenntartható használata. Ezen kívül kiemelt célként jelenik meg a genetikai erőforrások hasznosításából származó előnyök igazságos és méltányos elosztása.

A szerződő felek elsődlegesen arra vállaltak kötelezettséget, hogy gondoskodnak a természetes élőhelyek védelméről, az egyes fajok életképes populációinak a fenntartásáról, továbbá kialakítják azt a szabályozó rendszert, amely biztosítani képes a fajok és populációk megővését. Ennek érdekében nemzeti stratégiát alakítanak ki a biológiai sokféleség védelmére és fenntartható hasznosítására, integrálják a megőrzés szempontjait a különböző ágazati politikákba, tervekbe, azonosítják, megfigyelik a biológiai sokféleséget meghatározó összetevőket, illetve az azt közvetlenül befolyásoló tevékenységeket, folyamatokat, megőrzést elősegítő kutatási-képzési programokat indítanak és támogatják az így szerzett ismeretek terjesztését, információcserét. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium 2004-ben elfogadta hazánk biológiai sokféleségének megőrzéséről szóló stratégiáját és cselekvési tervét. Mivel a nemzeti stratégiának és cselekvési tervnek az összes tárca döntéshozatalára kiható programnak kell lennie, ezért fontos, hogy ezt a Kormány is elfogadja.

A szerződő felek a fentiekén túlmenően - az in situ védelem érdekében - kialakítják a védett természeti

területek országokon belüli és országok közötti rendszerét is, gondoskodnak azok fenntartásáról, de fenntartanak ex situ védelmet biztosító intézményeket is. Az egyezmény külön foglalkozik a genetikai erőforrások védelmének és hasznosításának kérdéskörével is. Rögzíti, hogy az egyes államok területén található genetikai erőforrások felett az adott állam szuverén jogokat gyakorol, de rendelkezik a nemzeti fennhatóság alá nem tartozó területeken található biológiai erőforrásokhoz való hozzáférés alapvető kérdéseiről is.

A szerződő felek kötelezettsége az is, hogy országhatáron belüli tevékenységük ne okozzon környezeti kárt az országhatáron kívül, továbbá azonnal értesíteni a területén keletkező, a biológiai sokféleséget más államok területén is veszélyeztető helyzetről a potenciálisan érintett országokat.

Az egyezmény végrehajtásának koordinálásával, ügyviteli feladatainak ellátásával az ENSZ Környezeti Programjának keretében működő Titkárság foglalkozik. A legfőbb döntéshozó szerv a kétévente ülésező Részleges Felek Konferenciája (COP), melynek feladata az egyezmény működésének irányítása és végrehajtásának ellenőrzése. A COP az egyezmény rendszeresen ülésező tudományos és szakmai tanácsadó testületének (SBSTTA) ajánlásait megfontolva hozza meg határozatait. Az egyezmény hazai feladatainak végrehajtásáért, a nemzetközi tárgyalásokon a hazai álláspont képviseléséért a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumé a koordinációs felelősség.

2004-ben csatlakozott hazánk a bálnavadászat szabályozásáról szóló nemzetközi egyezményhez. Mivel a bálnák vadászata, túlhasznosítása évszázadok óta folyik, ezért a természetvédelmi érdekek érvényesítése miatt korán felmerült a nemzetközi összefogás szükségessége. Így 1946-ban megszületett ez az egyezmény. Kezdetben csak a legveszélyeztetettebb fajok (kékbálna, szürkebálna, simabálnák) vonatkozásában vezettek be teljes vadászati tilalmat, míg a gyakoribb fajok (ámbráscet, csukabálna, trópusi bálna stb.) vadászatát szigorú kvótarendszerrel szabályozták. A 80-as évek elejére azonban nyilvánvalóvá vált, hogy egyetlen bálnafaj sem képes kompenzálni a vadászatból adódó veszteségeket, ezért a fajok, illetve az általuk meghatározott tengeri ökoszisztémák védelme érdekében a tagállamok 1986. január 1-jén teljes bálnavadászati tilalmat vezettek be. Ezt követően csak és kizárólag speciális esetekben (pl. kutatási célból, illetve őslakosok számára) engedélyezhető a bálnák elejtése, korlátozott számban.

Az egyezmény döntéshozó szerve, a Nemzetközi Bálnavadászati Bizottság (IWC) minden évben egy alkalommal tart ülést, melyen a következő évre vonatkozóan döntenek a bálnavadászati moratórium meghosszabbításáról. Az utóbbi időben a bizottság tevékenységét kiterjesztve már nemcsak a bálnavadászat kérdéskörét tárgyalja, hanem feladatai közé tartozik a cetek teljes körű védelmének biztosítása is, beleértve speciális bálnavédelmi területek- létrehozását.

III. A természet védelmét szolgáló jogi szabályozás szerkezete

A magyar természetvédelem jogi szabályozásának történetét összefoglalva elmondható, hogy – más európai államok gyakorlatához hasonlóan - gyökerei, előzményei évszázados múltra tekintenek vissza, elsősorban az erdőtörvényekben, vadászati jogszabályokban ismerhetők fel. Ennek megfelelően a természetvédelem intézményesülésének kezdetei is alapvetően az erdészeti igazgatáshoz kötődtek, az önálló természetvédelmi háttér és szervezeti struktúra kialakulási folyamata után azonban már önálló szabályozási területről és igazgatási ágazatról beszélhetünk.

A természet általános és kiemelt védelmét szolgáló jogszabályok a hazai jogrendszer egészét áthatják az Alkotmány rendelkezéseitől egészen az egyes önkormányzati rendeletek szintjéig. Természetesen ez a hatás a jogszabály tartalmának a függvényében más és más, sőt a jogi szabályozás egyes részei a természet "érdekeivel" kontraindikáltak is lehetnek (pl. zöldmezős beruházást támogató vagy intenzív mezőgazdasági hasznosítást preferáló szabályozás).

A természet védelmére vonatkozó jogi szabályozás gyökere az Alkotmány rendelkezéseiben rejlik. Ez egyfelől sajátos államcélként, állami feladatként, tevéleges kötelezettségként jelenik meg, az Alkotmány 18. §-ában („A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.”). Másfelől viszont az egészséghez való állampolgári joghoz kapcsolódva, de önállósulást mutató alapjogként ölt testet az Alkotmány 70/D. § (1)-(2) bekezdéseiben. („A Magyar Köztársaság

területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez. Ezt a jogot a Magyar Köztársaság" - többek között – „az épített és természetes környezet védelmével valósítja meg”.) Az Alkotmányban deklaráltakat a jogalkotás, illetőleg a jogalkalmazási gyakorlat bontja ki és teszi kézzelfoghatóvá. Mindkettőhöz kapcsolódik az Alkotmánybíróság tevékenysége, ami a természet védelme tekintetében eddig kiemelt jelentőségűnek mondható. Az Alkotmánybíróság ugyanis a 28/1994. (V. 20.) AB határozatában rögzítette, hogy az "Alkotmány 18. §-ában megállapított, az egészséges környezethez való jog az államnak azt a kötelezettségét is magában foglalja, hogy az állam a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét nem csökkentheti, kivéve, ha az más alapjog vagy alkotmányos érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen". A védelmi szint csökkentésének a mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan.

Az Alkotmánybíróság fenti rendelkezéseinek továbbgondolása egyértelműen jelzi, hogy a környezetjogi és különösen a természet védelmét szolgáló jogi szabályozásban nincs helye visszalépésnek, azaz a hatályos szabályozást - szűk kivételtől eltekintve – csak szigorúbb rendelkezések válthatják fel. Ez az elv az eddigi alkotmánybírósági - környezet- és természetvédelemmel kapcsolatos - döntésekben közvetlenül érvényesült.

A természet védelmével kapcsolatos rövid, alkotmányossági bevezető után lássuk a természet védelmére vonatkozó konkrét jogi szabályozás rendszerét.

Az eddig alkalmazott kettősségnek (elsődleges-másodlagos természetvédelmi jogszabály) megfelelően beszélhetünk olyan jogszabályokról, amelyek másodlagosan tartalmazzak természetvédelmi előírásokat, illetve amelyek kifejezetten természetvédelmi érdekeket szolgáló normák (elsődleges szabályozás).

Másodlagos természetvédelmi szabályoknak mindazon jogszabályok tekinthetők, amelyek szabályozási célja, tartalma elsősorban nem természetvédelmi indíttatású, de indirekt formában mégis kivált ilyen joghatást. Ebbe a körbe tartoznak mindazok a jogszabályok, amelyek valamely környezeti elemre vonatkoznak (pl. vízgazdálkodási törvény) vagy valamely természeti erőforrás igénybevételét szabályozzák (pl. bányatörvény, erdőtörvény, termőföld törvény).

Elsődlegesen természetvédelmi tárgyú jogszabálynak az 1996-ban, többévi előkészítés után az Országgyűlés által elfogadott, a természet védelméről szóló törvény (a Tvt.), és a felhatalmazása alapján kiadásra került önálló vagy végrehajtási típusú rendeletek tekintendők, amelyeknek a kimondott, deklarált célja a természet általános vagy kiemelt védelmének biztosítása. Ugyanakkor azt is előrebocsátom, hogy a természet védelmének kettős jellege (általános, kiemelt) miatt az elsődleges és másodlagos szabályozás szerinti megkülönböztetés határvonalai már elmosódnak (pl. a vadászati jogszabályok élőhely-védelmi rendelkezései a természet általános védelmét is szolgálják). Emiatt a hazai jogi szabályozás áttekintése során célszerűbb a természet védelme kettőssége alapján osztályozni, és legfeljebb ezeken belül beszélhetünk elsődleges vagy másodlagos szabályokról. Terjedelmi okok miatt azonban a következőkben a természet védelmére vonatkozó szabályokat a Tvt. és végrehajtási jogszabályai alapján mutatom be, a másodlagos szabályok átfogó ismertetésétől eltekintek.

IV. A természet védelmének célja és az általa érintett értékek körének meghatározása

A természet védelmét szolgáló jogszabályoknak hagyományosan egyik legfontosabb alapkérdése, hogy milyen természeti tárgyakat kíván oltalomban részesíteni. Ezt a jogi szabályozás mindenkor részletesen meghatározta, a korábbi időszakban szinte tételesen. A Tvt. – a korábban részletezettek miatt - alapjaiban szakított azzal a felfogással, amely a természetvédelmet kizárólag a kiemelt oltalom alatt álló természeti értékek védelmével azonosítja, és így a védelemre érdemes természeti tárgyak taxatív felsorolásával is. A már korábban említett holisztikus elvvel összhangban a Tvt. a törvény céljai körében két területet jelöl meg. Külön tárgyalja a természet általános védelmét (ami kiterjed - a kiemelten védené nyilvánítástól függetlenül - valamennyi természeti értékre és területre), másfelől a hagyományos természetvédelmet (ami a külön jogszabályokkal kiemelt védelemben részesített, azaz védett természeti értékeket és területeket jelenti). E konstrukció az általános védelmi elv alapján biztosít egy „védelmi minimumot” valamennyi természeti érték és terület számára, míg a különleges jelentőségű (ritkaságú, veszélyeztetettségű, stb.) értékek, területek megóvását a kiemelt védettséget – az ehhez kapcsolódó szigorúbb jogkövetkezményeket meghatározó – biztosító jogi formák (pl. védetté nyilvánítás) garantálják.

A fentieknek megfelelően a Tvt. alapján a természet védelme magában foglalja a természet értékeinek általános védelme körében:

- a tájak általános védelmét (tájvédelem),
- a vadon élő élővilág általános védelmét,
- az élőhelyek, illetve természeti területek általános védelmét,
- a földtani természeti értékek általános védelmét;

a hagyományos természetvédelem körében:

- a védett természeti területek,
- a védett természeti értékek védelmét.

A természet védelmével – pontosabban a védelem értékeinek meghatározásával – kapcsolatos, négy legfontosabb fogalom a következő:

- természeti érték: a természeti erőforrás, az élővilág és a fennmaradásához szükséges élettelen környezet, valamint más - a Tvt.-ben meghatározott - természeti erőforrásnak nem minősülő környezeti elem (a környezeti elem és a természeti erőforrás fogalmának értelmezésében a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény ad eligazítást),
- természeti terület: valamennyi olyan földterület, melyet elsősorban természetközeli állapotok jellemeznek,
- védett természeti érték (természetvédelmi érték): a Tvt. vagy más jogszabály által védetté, fokozottan védetté nyilvánított - kiemelt természetvédelmi oltalomban részesülő - élő szervezet egyede, fejlődési alakja, szakasza, annak származéka, illetőleg az élő szervezetek életközösségei, továbbá barlang, ásvány, ásványtársulás; ősmaradvány,
- védett természeti terület: a Tvt. vagy más jogszabály által védetté, fokozottan védetté nyilvánított (kiemelt természetvédelmi oltalomban részesülő) földterület.

A természeti értékek tekintetében - az előzőekben ismertetett definíción túl - a Tvt. további eligazítást nem ad, ezért értelmezésében elsősorban a Tvt. konkrét rendelkezéseinek tartalmi elemzése nyújthat segítséget. A természeti területek esetében viszont a Tvt. 15. §-a - a fent említett általános érvényű - definíció szűkítését tartalmazza. E § rendelkezései ugyanis taxatív módon felsorolják a földterületeknek azokat a rendeltetési formáit, illetve termőföld esetében művelési ágait, amelyek a természetközelség feltételeinek fennállása esetében természeti területnek minősülnek. Ezen túlmenően a természeti területek jegyzékét jogszabályban (a környezetvédelmi, valamint a földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter együttes rendeletében) kell közzétenni. E rendelet konstitutív hatályú, ami azt jelenti, hogy megjelenése és hatálybalépése hozza létre a természeti területi státust.

A védett természeti értékek és területek tekintetében a Tvt. 22. §-a ad eligazítást, egyfelől a védetté nyilvánítási indokok, másfelől a védetté nyilvánítandó értékek tekintetében. Védetté nyilvánítani tudományos, kulturális, esztétikai, oktatási, gazdasági és más közérdekből, valamint a biológiai sokféleség megőrzése céljából lehet.

A védetté nyilvánítható értékcsoportok - a természetvédelmi szakirodalom által általánosan elfogadott tipologizálás szerint - az alábbi főbb típusokba sorolhatóak:

a) földtani, felszínalaktani és talajtani értékek: pl. földtani képződmények és alapszelvények, ásványok, ásványtársulások, ősmaradványok, továbbá élőhelyeik, tipikus és ritka talajszelvények, barlangok, felszíni területük, más karsztjelenségek. továbbá felszíni, felszínalaktani képződmények;

b) víztani értékek: pl. források, álló és folyóvizek, így különösen tavak, patakok, mocsarak vagy más olyan vizes élőhelyek, amelyek elsősorban védett növény- és állatfajok élőhelyéül szolgálnak;

c) növénytan értékek: pl. vadon élő növények és társulásaik, élőhelyeik, növénytelepítések, így különösen parkok, arborétumok, történelmi vagy botanikus kertek, egyes növények, növénycsoportok, régi hazai növényfajok;

d) állattani értékek: pl. vadon élő állatfajok, életközösségeik, régi hazai háziállatfajok, fajták és változatok, valamint a vadon élő szervezetek tartózkodó és élőhelyei. továbbá élőállat-gyűjtemények;

e) tájképi értékek: pl. különösen szép, természetes és természetközeli tájak, tájrészletek, természeteshez közelálló kultúrtájak;

f) kultúrtörténeti értékek: pl. a természethez kötött kultúrtörténeti emlékek, történelmi emlékhelyek, műemlékek természetes környezetében.

A természeti érték, valamint a földterületek különleges oltalma általában - külön eljárás szerinti - védetté nyilvánítással jön létre (Tvt. 23. § (1) bekezdés). Kivételt képeznek ez alól azok az értékek, területek, amelyeknek a védelméről maga a Tvt. rendelkezik (un. ex lege védett értékek, területek).

Ezek a következők:

a) barlang (a földkéreg alkotó kőzetben kialakult olyan természetes üreg, melynek hossz tengelye meghaladja a két métert és - jelenlegi vagy természetes kitöltésének eltávolítása utáni - mérete egy ember számára lehetővé teszi a behatolást). A barlangok 1961 óta ex lege természetvédelmi oltalom alatt állnak;

b) forrás (a felszín alatti víz természetes felszínre bukkanása, ha a vízhozama tartósan meghaladja az 5 liter/percet, akkor is, ha időszakosan elapad);

c) víznyelő (az állandó vagy időszakos felszíni vízfolyás karsztba történő elnyelődési helye);

d) láp (olyan földterület, amely tartósan vagy időszakosan víz hatásának kitett, illetőleg amelynek talaja időszakosan vízzel telített, és amelynek jelentős részén lápi életközösség, illetve lápi élő szervezetek találhatók, vagy talaját változó kifejlődésű tőzegtartalom, illetve tőzégképződési folyamatok jellemzik);

e) szikes tó (olyan természetes vagy természetközeli vizes élőhely, amelynek medrét tartósan vagy időszakosan legalább 600 mg/liter nátrium kation dominanciájú oldott ásványi anyag tartalmú felszíni víz borítja, illetve a területén sziki életközösségek találhatók);

f) kunhalom (olyan kultúrtörténeti, kulturális örökségi, tájképi, illetve élővilág védelmi szempontból jelentős domború földmű, amely kimagasodó jellegével meghatározó eleme lehet a tájnak);

g) földvár (olyan védelmi céllal létesített vonalas vagy zárt alakzatú földmű, amely azonosíthatóan fennmaradt domborzati elemként történeti, kulturális örökségi, felszínalaktani, illetve tájképi értéket képvisel).

(a d-g pontokról a környezetvédelmi miniszter tájékoztató jegyzéket jelentet meg).

Ezek a tájékoztató jegyzékek azonban - szemben a természeti területekre vonatkozó jegyzékkel – nem konstitutív, hanem csupán deklaratív hatályúak. Ez azt jelenti, hogy ezeknek az értékeknek, területeknek a védettsége a Tvt. hatálybalépésével egyidejűleg a törvény tételes rendelkezései alapján bekövetkezett, a tájékoztató jegyzéknek pedig csupán a jogalkalmazást elősegítő szerepe van.

V. A védett természeti területek kategóriái és a rájuk vonatkozó főbb előírások

A Tvt. a védett természeti területek fajtáit a hatályos szabályozással és nemzetközi kötelezettségvállalásainkkal összhangban állapítja meg. Ennek megfelelően a védett természeti területek tipizálása meglehetősen cizellált, többféle "osztályozás" létezik egymás mellett. A különböző típusok létét eltérő indokok támasztják alá (pl. jogalkotási. természetvédelmi tradíciók, nemzetközi egyezmények, hazánk nemzetközi szervezetéhez tartozása). A Tvt. alapján védetté nyilvánított földterületek gyűjtőfogalma a védett természeti terület, amely az összes tipizálási kategóriát magában foglalja. A különböző csoportok és a hozzájuk kapcsolódó altípusok az alábbiak:

1.) A védett természeti terület a védelem jelentősége és a védetté nyilvánításra jogosult szerint az alábbi két típusba sorolható;

a) országos jelentőségű védett természeti terület: Védetté nyilvánítása miniszteri rendeletben történik, illetve ide sorolandóak a miniszter és jogelődei által védetté nyilvánított területek. Valamennyi ex lege védett természeti terület országos jelentőségűnek minősül.

b) helyi jelentőségű védett természeti terület: Védetté nyilvánításáról a települési önkormányzat képviselőtestülete rendeletben dönt, illetve a jogelődök által védetté nyilvánított területek tartoznak ide.

2.) A védett természeti terület a védelem kiterjedtségének, céljának, hazai és nemzetközi jelentőségének megfelelően lehet:

- a) Nemzeti park, amely az ország jellegzetes, természeti adottságaiban lényegesen meg nem változtatott, olyan nagyobb kiterjedésű területét jelenti, aminek elsődleges rendeltetése a különleges jelentőségű, természetes növény- és állattani, földtani, víztani, tájképi és kultúrtörténeti értékek védelme, a biológiai sokféleség és természeti rendszerek zavartalan működésének fenntartása, az oktatás, a tudományos kutatás és a felüdülés elősegítése. Jelenleg hazánkban 10 nemzeti park van, amelyek az alapításról szóló jogforrás megjelenési évének megjelölésével az alábbiak: Hortobágyi Nemzeti Park 1972, Kiskunsági Nemzeti Park 1974, Bükk Nemzeti Park 1976, Aggteleki Nemzeti Park 1984, Fertő-Hanság Nemzeti Park 1991, Duna-Dráva Nemzeti Park 1996, Körös-Maros Nemzeti Park 1997, Balaton-felvidéki Nemzeti Park 1997, Duna-Ipoly Nemzeti Park 1997, Őrségi Nemzeti Park 2002. Nemzeti park létrehozására kizárólag a miniszter jogszabályban jogosult.
- b) Tájvédelmi körzet, amely az ország jellegzetes természeti, tájképi adottságokban gazdag nagyobb, általában összefüggő területe, tájrészlete, ahol az ember és természet kölcsönhatása esztétikai, kulturális és természeti szempontból jól megkülönböztethető jelleget alakított ki és elsődleges rendeltetése a tájképi és a természeti értékek megőrzése. Hazánkban jelenleg 36 tájvédelmi körzet van. Tájvédelmi körzet létrehozására csak a miniszter jogszabályban jogosult.
- c) Természetvédelmi terület, amely az ország jellegzetes és különleges természeti értékekben gazdag, kisebb összefüggő területe, amelynek elsődleges rendeltetése egy vagy több természeti érték, illetve ezek összefüggő rendszerének a védelme.

Hazánkban 2006. végén 152 országos jelentőségű természetvédelmi terület volt. Országos jelentőségű természetvédelmi terület létrehozására a miniszter jogszabályban jogosult, a helyi jelentőségű természetvédelmi területet a települési önkormányzat képviselőtestülete jogszabállyal hozhatja létre.

- d) Természeti emlék, amely valamely különlegesen jelentős egyedi érték, képződmény és annak védelmét szolgáló terület. Létrehozására országos jelentőségű természeti emlék esetében a miniszter jogszabályban (jelenleg egyetlen ilyen miniszteri rendelet létezik), helyi jelentőségű természeti emlék esetében pedig a települési önkormányzat képviselőtestülete önkormányzati rendeletben jogosult. Az ex lege védett forrás, víznyelő, kunhalom, földvár természeti emlékek minősül.

A fenti konstrukció a természetvédelem tradícióival áll összhangban, hiszen a Tvt. előtti jogi szabályozáshoz képest újabb kategóriát nem tartalmaz. Új elem viszont, hogy valamennyi nemzeti park területét - a nemzetközi előírásokkal összhangban és a miniszter által rendeletben meghatározott elvek szerint - természeti, kezelt és bemutató övezeti kategóriákba kell besorolni. (Erről a nemzeti parkok területének övezeti kategóriákban való besorolásáról szóló 14/1997. (V. 28.) KTM rendelet rendelkezik.)

3.) Ha nemzeti park, tájvédelmi körzet, vagy országos jelentőségű természetvédelmi terület vagy annak egy része megóvásához különleges intézkedés szükséges, a területet a miniszter rendeletben fokozottan védetté nyilváníthatja. A törvény erejénél fogva (ex lege) fokozottan védett a nemzeti park természeti övezete, a bioszféra rezervátum magterülete, továbbá az erdőrezervátum magterülete. A fokozottan védettség minden esetben járulékos kategória, hiszen csak védett terület lehet fokozottan védett. (Az más kérdés, hogy esetleg egy jogszabályban történik a védetté és fokozottan védetté nyilvánítás is.)

4.) Különleges védelmi kategóriák a következők:

- a) tudományos rezervátum: Nemzeti parkot, tájvédelmi körzetet vagy országos jelentőségű természetvédelmi területet a miniszter rendeletben tudományos célokra kijelölhet.
- b) bioszféra rezervátum: Nemzeti park, tájvédelmi körzet, természetvédelmi terület, vagy azok meghatározott része, ha az nemzetközileg kiemelkedő tudományos értéket képvisel, a miniszter által - nemzetközi kötelezettségvállalásainkkal összhangban - bioszféra rezervátummá minősíthető. A bioszféra rezervátumon belül a kiemelkedő természetvédelmi érték közvetlen megóvására magterületet kell kijelölni.
- c) erdőrezervátum: A természetes vagy természetközeli állapotú erdei életközösség megóvását, a természetes folyamatok szabad érvényesülését, továbbá a kutatások folytatását szolgáló

erdőterületeket a miniszter az agrárpolitikáért felelős miniszterrel egyetértésben rendeletben erdőrezervátummá nyilvánítja. Az erdőrezervátumot valamely védettségi kategóriába (nemzeti park, tájvédelmi körzet, természetvédelmi terület, természeti emlék) is be kell sorolni.

d) **natúrpark:** Természeti terület, védett természeti terület, valamint ezen területek meghatározott része tekintetében a miniszter - ha annak nemzetközi gyakorlatban kialakult és elfogadott feltételei fennállnak - a natúrpark elnevezés használatához hozzájárulhat. A natúrpark az ország jellegzetes természeti, tájképi és kultúrtörténeti értékekben gazdag, a természetben történő aktív kikapcsolódás, felüdülés, gyógyulás, fenntartható turizmus és a természetvédelmi oktatás, nevelés, ismeretterjesztés, továbbá a természetkímélő gazdálkodás megvalósítását szolgáló nagyobb kiterjedésű területe.

Az Európai Közösségek jogi aktusaiban meghatározott védettségi kategóriákat, és az azokra vonatkozó szabályozást külön fejezet tárgyalja.

A fentiekből látható, hogy valamennyi különleges védelmi kategória minden esetben járulékos, kivétel csak akkor létesíthető, ha a védett természeti terület valamely más (a 2. pont szerinti) kategóriába is be van sorolva.

Védett természeti területek összesített adatai (2006. december 31.)

<i>Természetvédelmi kategória</i>	<i>Száma (db)</i>	<i>Területe (ha)</i>
Nemzeti Parkok (NP)	10	485 806,3
Tájvédelmi Körzetek (TK)	36	324 034,5
Természetvédelmi Területek (TT)	152	29 190,5
Természeti Emlék (TE)	1	0,0
<i>Országos jelentőségű, egyedi jogszabállyal védett természeti területek összesen</i>	<i>199</i>	<i>839 031,3</i>
Helyi jelentőségű védett természeti területek összesen	1 296	39 464,0
Összesen	1 495	878 495,3
ex lege védett lápok (illetve lápokkal érintett ingatlanok)		64 971,0
ex lege védett szikes tavak (illetve szikes tavakkal érintett ingatlanok)		20 365,0
Védett természeti területek ex lege védett területekkel együtt		963 831,3

A védett természeti területeken a természetvédelmi követelmények, a természetvédelmi célok megvalósítása alapvetően kétféleképpen biztosítható.

Az egyik a védett természeti területeken (ezen belül is elsősorban a nemzeti parkokban) az állam tulajdonjogának, tartós bérleti jogának stb. és állami természetvédelmi szervek természetvédelmi kezelési jogának biztosításával, kiegészítve egyes kisebb területeken más, elsődlegesen természetvédelmi célokra létrehozott szervezetek tulajdonjogával.

A másik megoldás a természetvédelmi célok tisztán közigazgatási eszközökkel, hatósági, szakhatósági előírásokkal, azok ellenőrzésével való megvalósítása. Ebben az esetben a tulajdonjog indifferens, az előírások egyaránt köteleznek mindenkit.

Valójában létezik egy harmadik megoldás is, amely az előző két megoldás kombinációjára épül. A legértékesebb védett természeti területeken biztosítani kell az állam tulajdonjogát és a természetvédelmi szervek természetvédelmi kezelési jogát. Azokon a területeken, ahol az alacsony intenzitású, extenzív, illetve biogazdálkodási formák a természetvédelem érdekeit és céljait nem sértik, elegendő a hatósági eszközök alkalmazása megfelelő ösztönző-támogató rendszerrel.

Magyarországon az állami tulajdonjogon és a természetvédelmi szervek vagyongazdálkodói jogán alapuló megoldás egyelőre még kisebb szerepet játszik, de ez folyamatos átalakuláson megy át. A védett természeti területek védelmi szintjének helyreállításáról szóló 1995. évi XCIII. törvény végrehajtásával 2006. végéig 270 000 hektárt meghaladó kiterjedésű védett és védelemre tervezett természeti terület került állami tulajdonba és az igazgatóságok vagyongazdálkodásába. E törvény megalkotását egyébként a korábban már hivatkozott 28/1994. (V. 20.) AB határozat írta elő.

A Tvt. kategorikusan kimondja, hogy a természeti értékek és területek védelme, illetve ennek megóvását szolgáló szabályok megtartása minden természetes és jogi személynek, valamint más szervezetnek kötelezettsége. Hasonló generális előírás az is, hogy a védett természeti terület jellegét és állapotát tilos a természetvédelmi célokkal ellentétesen megváltoztatni.

Védett természeti területen a természetvédelmi hatóság előzetes engedélyének beszerzése szükséges többek között az alábbi tevékenységekhez:

- a) kutatás, gyűjtés, kísérlet végzéséhez, kivéve, ha a kutatást országos jelentőségű védett természeti területen az igazgatóság végzi;
- b) a gyepek feltöréséhez, felújításához, felületéhez, öntözéséhez, legeltetéshez, kaszáláshoz;
- c) a terület helyreállításához, jellegének, használatának megváltoztatásához;
- d) termőföldnek nem minősülő földterület rendeltetésének, termőföld művelési ágának a megváltoztatásához;
- e) az erdőről és az erdő védelméről szóló törvény hatálya alá nem tartozó fa, facsoport, fasor, fás legelőn lévő fa kivágásához, telepítéséhez;
- f) nád és más vízivégvényzet égetéséhez, irtásához, aratásához, gyepek- és parlagterület, tarló és szalma égetéséhez, valamint - a kijelölt és kiépített tűzrakóhely kivételével - erdőterületen tűz gyújtásához;
- g) növényvédő szerek, bioregulátorok és egyéb irtószerek, valamint a talaj termékenységét befolyásoló vegyi anyagok felhasználásához;
- h) horgászathoz;
- i) közösségi és tömegsportesemények rendezéséhez, sportversenyhez, technikai jellegű sporttevékenység folytatásához;
- j) járművel történő közlekedéshez, az arra kijelölt utak, az engedélyezett tevékenységek végzéséhez szükséges munkagépek, valamint a feladatukat ellátó - külön jogszabályokban erre feljogosított - személyek járművei kivételével.

Fokozottan védett természeti terület esetén a területre történő belépéshez is engedély szükséges, a jelzett turistautak és tanösvények kivételével. Ezt az engedélyt a természetvédelmi hatóság adja ki, az igazgatóság szakértői véleményének figyelembevételével. A külön jogszabályok alapján erre feljogosított személyek - feladatuk ellátásához szükséges mértékben - engedély nélkül beléphetnek.

A természetvédelmi hatóság szakhatósági hozzájárulása szükséges

- földrészlet megosztása, alakjának, terjedelmének megváltoztatása;
- telekalakítás, építés, létesítés és használatbavétel;
- nyomvonalas létesítmény és földmű építése;
- ipari, mezőgazdasági, szolgáltatási tevékenység végzéséhez szükséges telep létesítésének engedélyezése során;
- jogszabályban meghatározott esetben az erdészeti, vadászati, halászati hatósági eljárásokban;
- bányatelek megállapításának, módosításának, az ásványi nyersanyag feltárására, kitermelésére, valamint a meddőhányó hasznosítására, a kitermelés szüneteltetésére, a bánya bezárására vonatkozó műszaki üzemi tervek és a tájrendezési terv jóváhagyásának, továbbá a bányászati létesítmények építésének és üzembe helyezésének engedélyezésekor, kivéve, ha a tevékenység környezeti hatásvizsgálat-vagy egységes környezethasználati engedélyköteles;
- termőföld más célú hasznosításának;
- külön jogszabályban meghatározott veszélyes anyag átszállításának, tárolásának engedélyezésekor.

Természetvédelmi érdek megvalósítása érdekében előfordulhat, hogy adott védett természeti területen valamilyen, általában jogszerűen folytatható tevékenységet korlátozni vagy tiltani kell. A korlátozás elrendelésére a Tvt.-ben meghatározott körben jogosult a természetvédelmi hatóság, egyes esetekben viszont az érintett hatóság rendelheti csak el, a természetvédelmi hatóság kezdeményezésére.

A Tvt. anyagi jogi rendelkezései kiemelten foglalkoznak a védett természeti területen található erdők kezelésével, vadgazdálkodással, illetve tájvédelem kérdéseivel. A védett természeti területen lévő erdők elsődlegesen védelmi rendeltetésűek. A Tvt. hatálybalépése után védett természeti területté nyilvánított erdők esetében a már meglévő üzemterv érintett részét a védetté nyilvánítást követően az erdészeti hatóság haladéktalanul, a természetvédelmi hatóság szakhatósági közreműködésével felülvizsgálja és szükség szerint módosítja.

Védett természeti területen lévő erdőkben:

- kerülni kell a teljes talaj-előkészítést és a vágásterületen az égetést,
- a kezelési tervben foglaltakkal összhangban erdőnevelést a természetes erdőtársulások fajösszetételét és állományszerkezetét megközelítő, természetkímélő módszerek alkalmazásával, erdőfelújítást a termőhelynek megfelelő őshonos fajokkal és a nem őshonos fafajokból álló, illetve természetes felújulásra nem képes állományok kivételével természetes felújítási (fokozatos felújító vágás, szálalás, szálaló vágás) módszerekkel kell végezni.
- erdőtelepítés kizárólag őshonos fafajokkal, természetkímélő módon és a termőhely típusra jellemző elegyarányoknak megfelelően végezhető.
- a fakitermelést vegetációs időszak alatt csak kivételesen indokolt esetben (pl. növényegészségügyi okból), a természetvédelmi hatóság hozzájárulásával lehet végezni.
- tarvágás csak nem őshonos fafajokból álló, vagy természetes felújulásra nem képes állományokban - összefüggően legfeljebb 3 hektár kiterjedésben - engedélyezhető,
- a fokozatos felújítást követő végvágás összefüggő kiterjedése az 5 hektárt nem haladhatja meg,
- a végvágással, illetve tarvágással érintett erdőterülethez kapcsolódó állományrészekben további végvágásra, illetve tarvágásra csak akkor kerülhet sor, ha a korábban véghasznált területen az erdőfelújítás befejeződött.
- Véghasználat bizonyos, a Tvt.-ben meghatározott kivételekkel csak a biológiai vágásérettséghez közeli időpontban végezhető.

Az a vadászterület (vagy része), amely fokozottan védett természeti területen, nemzeti park területén, bioszféra rezervátum vagy erdőrezervátum, illetőleg nemzetközi természetvédelmi egyezmény hatálya alá tartozó területen található, a miniszter kezdeményezésére természetvédelmi érdekből különleges rendeltetésű vadászterületté nyilvánítható. A különleges rendeltetésű vadászterületté nyilvánított védett természeti területeken a vad állományszabályozását, a vadászatot a természetvédelmi hatóság kezdeményezésére, illetve az általa meghatározott természetvédelmi feltételekkel a vadászati hatóság határozata alapján a vadászatra jogosult köteles elvégezni. Ha a védett természeti érték megóvása más módon nem érhető el, a természetvédelmi hatóság kezdeményezésére a vadászati hatóság határozata alapján a vadászatra jogosult állományszabályozást köteles elvégezni.

A védett természeti terület tulajdonosa, vagy kezelője használója tűrni köteles a természetvédelmi hatóságnak, az igazgatóságnak, illetve a természetvédelmi kezelést ellátó szervnek a védett természeti érték, terület, valamint egyedi tájérték oltalma, tudományos megismerése, bemutatása érdekében végzett tevékenységét, így különösen a természetvédelmi érték vagy egyedi tájérték megközelítését, bemutatását, őrzését, állapotának ellenőrzését, és a hatósági tájékoztató, valamint eligazító táblák elhelyezését. Az e tevékenység során okozott tényleges kárt a tulajdonosnak meg kell téríteni.

A védett természeti területekhez kapcsolódik a védőövezet megállapításának lehetősége. A védőövezet rendeltetése, hogy megakadályozza vagy mérsékelje azoknak a tevékenységeknek a hatását, amelyek a védett természeti terület állapotát vagy rendeltetését kedvezőtlenül befolyásolnák.

Védőövezet kijelölésére a fentiekből következően nem minden esetben kerül sor.

Ha mégis szükséges, akkor erről a védettséget kimondó jogszabályban (miniszteri rendelet vagy önkormányzati rendelet) kell rendelkezni. Szintén ezekben a jogforrásokban határozandó meg, hogy a védőövezetben mely tevékenységek folytatásához szükséges a természetvédelmi hatóság engedélye vagy szakhatósági hozzájárulása.

VI. A védetté nyilvánítási eljárás

A védetté nyilvánítási eljárás bemutatása elvileg kerülhetett volna a védett természeti területekről szóló fejezet elé. Ugyanakkor az erre vonatkozó rendelkezések egyaránt érintik a területek, illetve természeti értékek védetté nyilvánítását, ezért helyeztem el a két természetvédelmi értéktípusra vonatkozó előírásokat bemutató fejezetek közé.

A Tvt. korábban már idézett 23. § (1) bekezdése alapján a természeti érték, terület kiemelt oltalma a védetté nyilvánítással jön létre.

A védetté nyilvánítás során természeti értékek és földterületek kerülhetnek jogszabályi oltalom alá.

A Tvt. 23. § (2) bekezdése alapján a törvény erejénél fogva védelem alatt áll valamennyi forrás, láp, barlang, víznyelő, szikes tó, kunhalom, földvár. Ezek közül a védett természeti területnek minősülők - a barlang kivételével valamennyi - országos jelentőségű védett természeti területnek tekintendő.

A természeti értékek (élő szervezetek, életközösségek, ásványok, ásványtársulások, ősmaradványok, mesterséges üregek) védetté, fokozottan védetté, továbbá barlangok fokozottan védetté nyilvánításának előkészítését a Minisztérium természetvédelmi szakmai szervezeti egysége végzi tudományos intézmények, társadalmi szervezetek, a területi természetvédelmi hatóságok bevonásával. A védett és fokozottan védett természeti értékek körének, valamint az élő szervezetek, életközösségek, továbbá az ásványok, ásványtársulások, ősmaradványok pénzben kifejezett értékének a megállapítása miniszteri rendelettel történik.

A védetté nyilvánítást általában két tényező teheti szükségessé, a különleges természeti értékesség, vagy a terület, értékek veszélyeztetettsége.

A védetté nyilvánításra bárki javaslatot tehet, bár a természetvédelmi közigazgatásban ismert a természetvédelmi fejlesztési program, amelyben előre ütemezik a védelemre tervezett területek védetté nyilvánítását.

A védett természeti területté nyilvánítás szakmai előkészítését aszerint, hogy országos vagy helyi jelentőségű területről van szó, a működési területe szerint érintett természetvédelmi kezelést ellátó szerv végzi. Ez a szervezet országos jelentőségű terület esetén a nemzeti park igazgatóság, helyi jelentőségű esetben pedig a települési önkormányzat jegyzője (főjegyzője).

Ha az előkészítés helyi jelentőségű védett természeti területté nyilvánításra irányul, a helyi védetté nyilvánítást előkészítő települési önkormányzati jegyzőnek, főjegyzőnek a terület védetté nyilvánításának indokoltságát alátámasztó iratok megküldése mellett meg kell keresnie az igazgatóságot, hogy kívánja-e a terület országos jelentőségű védett természeti területté nyilvánítását.

Az igazgatóság - a Minisztérium állásfoglalása alapján - a nyilatkozatot 60 napon belül köteles megadni. Ha a terület országos jelentőségű védett természeti területté nyilvánítása indokolt, az igazgatóság a védetté nyilvánítás előkészítését hivatalból folytatja le.

Az előkészítés során meg kell vizsgálni a védetté nyilvánítás indokoltságát, a védelem céljainak megvalósításához szükséges intézkedéseket és a védelemhez szükséges feltételek, pénzügyi eszközök biztosíthatóságát, valamint a védelem várható következményét.

A terület védetté nyilvánításának előkészítése során az előkészítést végző - az érdekeltek álláspontjának megismerése érdekében - egyeztető megbeszélést és a szükséghez képest helyszíni szemlét tűz ki, amelyre - a kitűzött időpont előtt legalább 15 nappal meghívja a javaslattevőt, valamennyi érdekelt hatóságot, továbbá mindazokat, akikre a védetté nyilvánításból jogok vagy kötelezettségek hárulnak, illetőleg akik jogos érdekét a védetté nyilvánítás közvetlenül érinti. Jelentős számú érdekelt esetén a meghívás történhet hirdménynek a helyi önkormányzat hirdetőtábláján történő kifüggesztésével vagy más, helyben szokásos módon történő közhírré tétele útján is. Az előkészítést végző az egyeztető tárgyalásról jegyzőkönyvet és összefoglalót készít, amelyet a védetté nyilvánításra vonatkozó javaslattal együtt előterjeszt a védetté nyilvánításra jogosulthoz.

Az előkészítést végző hatóság az előkészítés eredményéről - az előbbieken már említett - előterjesztést tesz a védetté nyilvánításra jogosulthoz. A védetté nyilvánító jogszabály tervezetét jelentő előterjesztésben a területre vonatkozó valamennyi olyan tény, adatot, körülményt (pl. területnagyság, településhatár, helyrajzi szám, művelési ág, természeti értékek köre, kiterjedése, a védetté nyilvánítást indokló körülmények, az érintettek álláspontjának az ismertetése) fel kell tüntetni, ami a védetté nyilvánítás szempontjából releváns.

Ha a terület országos jelentőségű, annak védetté nyilvánításáról a jogalkotási törvény által megkívánt közigazgatási egyeztetést követően a miniszter rendeletben rendelkezik.

Ha a terület helyi jelentőségű, akkor további egyeztetés nem történik, hanem a védetté nyilvánításról az illetékes települési önkormányzat képviselőtestülete rendelettel dönt.

A védetté nyilvánítást kimondó jogszabály tartalmazza:

- a) a védetté nyilvánítás tényét, a természetvédelmi érték megnevezését,
- b) a terület jellegét, kiterjedését, a védetté nyilvánítás indokát, természetvédelmi célját,
- c) a földrészek helyrajzi számait,
- d) a Tvt.-ben meghatározott egyes korlátozások és tilalmak alóli esetleges felmentéseket, továbbá azoknak a tevékenységeknek a felsorolását, amelyek a Tvt.-ben foglaltakon túlmenően, csak a természetvédelmi hatóság engedélyével vagy hozzájárulásával folytathatók,
- e) lehetőség szerint a földrészlet határvonalának töréspont koordinátáit.

Az a)-c) pontokban meghatározottak feltüntetése minden esetben kötelező, míg a d)-e) pontokban foglaltak szerepeltetésére értelemszerűen csak akkor kerül sor, ha van ilyen.

A terület védetté, fokozottan védetté nyilvánításának tényét az ingatlan-nyilvántartásba kötelező bejegyezni, erről a jogszabály megjelenését követően az illetékes földhivatal a természetvédelmi hatóság kezdeményezésére intézkedik.

Terület védetté nyilvánítása során két fontos jogintézményről érdemes szólni, melyek alkalmazására a természeti értékek veszélyeztetése esetében kerülhet sor.

a) Ideiglenes védetté nyilvánítás

Alkalmazására akkor kerülhet sor, ha valamely védelemre tervezett terület jelentős károsodásának veszélye áll fenn. Ekkor a védetté nyilvánítást előkészítő természetvédelmi hatóság - az érdekelt hatóságok véleményének kikérése mellett - a területet azonnal végrehajtható határozattal, egy alkalommal ideiglenesen védetté nyilváníthatja.

A határozatban a természetvédelmi hatóság előírhatja a terület kezelésével, a természeti értékek megóvásával kapcsolatos kötelezettségeket, továbbá a veszélyeztető tevékenység folytatását korlátozhatja, felfüggesztheti, illetve megtilthatja.

Az ideiglenes védettség a végleges védettséget kimondó jogszabály hatálybalépéséig, de legfeljebb 3 hónapig tartható fenn. Országos jelentőségű védelemre tervezett természeti terület esetén a miniszter - egy ízben - további 2 hónappal meghosszabbíthatja az ideiglenes védettséget, ha a védetté nyilvánításról szóló miniszteri rendelet kihirdetése folyamatban van.

b) Átmeneti védetté nyilvánítás

Alkalmazására akkor kerülhet sor, ha valamely terület időszakosan fokozottan védett élő szervezetek élőhelyül szolgál, amelyek megóvása másként nem biztosítható. Ebben az esetben a felügyelőség (kizárólag a felügyelőség!) a területet, vagy annak egy részét meghatározott időre - de legfeljebb 3 hónapra az érdekelt hatóságok véleményének kikérése mellett - azonnal végrehajtható határozattal átmenetileg védetté nyilváníthatja.

A védett természeti értékkel nyilvánítást a Minisztérium készíti elő, de ebben az esetben a védetté

nyilvánítási folyamat nincs részletesen szabályozva a Tvt.-ben.

Fel kell oldani a természeti érték vagy terület védeltségét, fokozottan védeltségét, ha annak fenntartását természetvédelmi szempontok a továbbiakban nem indokolják. A védeltség feloldására a védetté nyilvánításra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni azzal, hogy helyi jelentőségű védett természeti terület védeltségének feloldása előtt az igazgatóság véleményét ki kell kérni. Ennek kapcsán érdemes visszautalni a 28/1994. (V. 20.) AB határozat rendelkezéseire. A védeltség feloldása nem járhat a védeltségi szint csökkentésével, annak csak alkotmányjogi vagy természetvédelmi szakmai érdekei lehetnek. Ezt az elvet az Alkotmánybíróság következetesen érvényesíti, példa erre a 48/1997. (X. 6.) AB határozat, amelyben alkotmányellenesség indokával megsemmisített egy védett természeti területrész védeltségét feloldó miniszteri rendeletet (ezzel a terület védeltsége de jure helyreállt).

VII. A védett élő szervezetekre vonatkozó előírások

A védett természeti értéknek minősülő védett élő szervezetekre természetesen vonatkoznak azok a Tvt.-ben meghatározott előírások is, amelyek valamennyi vadon élő szervezet általános védelmét szolgálják, de ezen túlmenően, szigorúbb szabályok is. Előjáróban azt is le kell szögezni, hogy ezek a rendelkezések nem csupán a védett természeti területen, hanem az ország teljes területen megilletik a védett és fokozottan védett fajokat.

A védett élő szervezetek értékének pénzbeli kifejezése (ún. "természetvédelmi érték") lehetővé teszi, hogy ezeknek a fajoknak a jelentősége számos területtel összehasonlítható és a gazdasági struktúrába beépíthető legyen. Szerepe van pl. a szankcionálás szempontjából is (pl. természetvédelmi bírság mértékének meghatározásakor).

A védeltség kiterjed a védett vagy fokozottan védett növényfaj minden egyedére, illetve az egyed minden részére (pl. gumó, gyökér, hagyma, hajtás, levél, mag stb.), illetve bármely állapotára (élő egyed, preparátum). Állatfajok esetében a védeltség szintén kiterjed a faj minden egyedére, az egyed valamennyi fejlődési alakjára (pete, lárva, báb, tojás, fióka, kifejlett állat stb.), bármely állapotára (élő vagy elpusztított egyed, preparátum), stb.

Régi felismerés az, hogy a védett élő szervezetek természetes élőhelyük védelmének szavatolása nélkül nem óvhatóak meg. Emiatt pl. a Tvt. 43. § (1) bekezdése kategorikusan tiltja a védett állatfajok szaporodásának és más élettevékenységének a veszélyeztetését, a lakó-, élő-, táplálkozó-, költő-, pihenő- vagy búvóhelyeinek lerombolását, károsítását. Ezt a célt szolgálja a Tvt.-nek az a rendelkezése is, amelyik kimondja, hogy a fokozottan védett növény- és állatfaj élőhelye körül az igazgatóság használati, gazdálkodási korlátozást rendelhet el.

Ha az élőhely fennmaradása és a faj megóvása másként nem biztosítható, akkor védetté kell nyilvánítani az élőhelyet (termőhelyet) is. Ebben az esetben a védett természeti területre vonatkozó szabályok értelemszerűen irányadóak az élőhelyre is.

A Tvt. a védett (fokozottan védett) fajok esetében meghatározza a természetvédelmi hatóság engedélyéhez, hozzájárulásához kötött tevékenységek körét.

A természetvédelmi hatóság engedélyéhez kötött:

a) Védett növényfaj

- egyedének, virágának, termésének vagy szaporításra alkalmas szervének gyűjtéséhez;
- egyedének birtokban tartásához, adásvételéhez, cseréjéhez, kertekbe, botanikus kertekbe történő telepítéséhez;
- egyedének külföldre viteléhez, az országba behozatalához, az országon való átszállításához;
- egyedének preparálásához;
- egyedének betelepítéséhez, visszatelepítéséhez, természetbe vonásához;
- egyedével vagy egyedén végzett nemesítési kísérlethez;
- egyedének biotechnológiai célra történő felhasználásához;

- természetes állományai közötti mesterséges géncseréjéhez.

b) Védett állatfaj

- állományának szabályozásához;
- egyedeinek gyűjtéséhez, befogásához, elejtéséhez, birtokban tartásához, idomításához;
- egyedeinek szaporításához;
- egyedének kikészítéséhez, preparálásához, a preparátumok birtokban tartásához;
- egyedének élőállat gyűjteményben történő tartásához;
- hazai állatfaj-állományának külföldi állományból származó egyeddel történő kiegészítéséhez;
- állományai közötti mesterséges géncseréjéhez;
- egyedének cseréjéhez, adásvételéhez;
- egyedének külföldre viteléhez, onnan történő behozatalához, az országon való átszállításához;
- egyede visszatelepítéséhez, betelepítéséhez;
- kártételének megelőzése érdekében riasztási módszer alkalmazásához;
- egyede fészkének áttelepítéséhez;
- egyedének házasításához.

Ugyancsak a természetvédelmi hatóság engedélye szükséges

- Védett növényfajokból álló gén- és szaporítóanyag bank létrehozásához, védett növényfaj gén- és szaporítóanyag bankban történő elhelyezéséhez;
- Védett fasorban lévő, valamint egyes védett fák és cserjék természetes állapotának megváltoztatásához, kivágásához. A természetvédelmi hatóság az engedélyről - a cserjék esetének kivételével - tájékoztatja az erdészeti hatóságot;
- Fokozottan védett növényfaj egyedének, virágának, termésének vagy szaporításra alkalmas szervének eltávolításához, elpusztításához, megszerzéséhez;
- Állatgyűjtemények, állatkertek, illetve egyéb vadon élő védett állatok tartására, idomítására szolgáló létesítmények, telephelyek kialakításához, fenntartásához, üzemeltetéséhez.

Fokozottan védett állatfajok esetén a fentieknek megfelelő engedélyek csak természetvédelmi vagy más közérdekből adhatók meg, az eljáró hatóság (a fészekáthelyezés kivételével) az Országos Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség. Védett (és nem fokozottan védett) állatfajok esetén az illetékes környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőség az eljáró hatóság, kivéve, amikor a természetvédelmi hatósági engedély megszerzése iránti kérelem az ország egész területére kiterjedő tevékenységre irányul.

A védett állatfajokkal kapcsolatos speciális előírásokat a védett állatfajok védelmére, tartására, bemutatására és hasznosítására vonatkozó részletes szabályokról szóló 348/2006. (XII. 23.) kormányrendelet (a továbbiakban: Vtr.) határozza meg.

A Vtr. értelmében a hatálya alá tartozó (tehát a védett, a fokozottan védett, az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős és a nemzetközi egyezmények alapján kiemelt természetvédelmi oltalomban részesülő)¹ állatfajok egyedeivel, származékaikkal kapcsolatos és a rendeletben meghatározott tevékenységek csak hatósági engedély birtokában végezhetőek. A tartás, bemutatás, hasznosítás, valamint a Tvt.-ben meghatározott engedélyhez kötött egyéb tevékenységek csak akkor engedélyezhetőek, ha azok közérdekből szükségesek. A közérdek fogalma a Vtr. alkalmazásában magában foglalja a természetvédelmi érdeket, valamint kiterjed a természetvédelmi érdekekkel és célokkal összeegyeztethető oktatási, ismeretterjesztési, tudományos célú, illetőleg kultúrtörténeti hagyományápolásnak minősülő tevékenységekre, továbbá a közegészségügyi, környezetvédelmi vagy állategészségügyi veszélyhelyzet elhárítására. Az engedély megadásához szükséges feltétel továbbá, hogy ne legyen más kielégítő megoldás, és a tevékenység ne járjon az adott állatfaj természetes állományának tartós sérelmével.

A Vtr. részletes rendelkezései olyan kiemelt fontossággal bírnak a védett állatfajok gyűrzésével, továbbá

¹ E fajok jegyzékét a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről szóló 13/2001. (V.9.) KöM rendelet tartalmazza.

a solymászattal foglalkozó személyek számára, hogy a jogszabály külön, szövegszerű elemzésétől eltekintünk, a gyűrűző- illetve solymász természetvédelmi vizsgára készülőknek a mellékletben csatolt jogszabály közvetlen tanulmányozását javasoljuk.

A védett természeti értékek tulajdonjoga: a Tvt. csak a barlangokra mondja ki azok kizárólagos állami tulajdonát és a forgalomképtelenségét, míg a Tvt. alapján a védett növény- és állatfaj egyede, továbbá a védett ásványi képződmény állami tulajdonban áll, de ugyanakkor meghatározza az állami és magántulajdont megillető rendelkezési jog határait, amikor kimondja, hogy a védett természeti értékek és területek – a barlang kivételével – korlátozottan forgalomképesek. A hatóság a tulajdonjogról történő döntés során nem rendelkezik korlátlan diszkrecionális jogkörrel, mert az ezzel kapcsolatos rendelkezési lehetőségeit a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény (továbbiakban: Alkotmány) és a tulajdonjogra vonatkozó egyéb jogszabályok határozzák meg (korlátozzák).

A fentiekre tekintettel a védett és fokozottan védett növény- és állatfajok egyedei főszabályként állami tulajdonban állnak, vagyis a természetben lévő egyedek minden esetben ilyenek, továbbá azok is, amelyeknek jogszerű magántulajdona nem igazolható. Állami tulajdon áll fenn akkor is, ha az állam a magántulajdont bármely módon – pl. a Tvt. által rögzített elővásárlási jog gyakorlásával – megszerzi, vagy a saját tulajdonában álló egyed szaporulatáról van szó. A tulajdont kisajátítani azonban csak kivételesen és közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes, azonnali és feltétlen kártalanítás mellett lehetséges. Védett fajok egyedeinek jogszerűen kerülhetnek magántulajdonba pl. külföldön történő vásárlással. E példányok az országba hozatal után is megmaradnak magántulajdonban, de a magyar jogszabályoknak megfelelően védett természeti értéknek minősülnek.

VIII. A természet védelmét szolgáló felelősségi rendszer

Ha a természet védelmével kapcsolatos magatartási szabályokat mindenki egyformán és maradéktalanul betartja (önkéntes jogkövetés), akkor a védelmi struktúra a jogalkotó által elképzelt rendben működik. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy kivételek mindig vannak, és minden jogszabály csak annyit ér, amennyit betartanak belőle. A jogkövetés hatékonyságának biztosítása érdekében valamennyi jogszabály mögött, közvetlen vagy közvetett módon, helyet kap az a felelősségi rendszer, amely a jogszabály előírásaitól való jogellenes eltérést hivatott szankcionálni.

A természetvédelmi előírások megsértése esetén különböző felelősségi formák alkalmazására van lehetőség. A természet védelmével kapcsolatos felelősségi formák az alábbi fő csoportokba oszthatóak.

Természet védelmét szolgáló felelősségi formák

Közigazgatási	Büntetőjogi	Polgári jogi	Egyéb
<ul style="list-style-type: none"> • természetvédelmi bírság • szabálysértési felelősség • végrehajtási bírság 	<ul style="list-style-type: none"> • természetkárosítás • egyéb tényállások <p>(pl. rongálás, lopás)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • birtokvédelmi • szomszédjogi • szerződésen kívül okozott károkért való helytállás • egyéb 	<ul style="list-style-type: none"> • pl. munkajogi • közszolgálati <p>(ha munkaköri kötelezettsége a természet védelmét szolgáló szabályok betartása)</p>
<p>(ha jogerős hatósági kötelezés teljesítésének kikényszerítése áll fenn)</p>			

Természetvédelmi bírság

A Tvt. alapján e felelősségi forma alkalmazására és ez alapján természetvédelmi bírság kiszabására azzal szemben kerülhet sor, aki tevékenységével vagy mulasztásával:

- a) a természet védelmét szolgáló jogszabály, illetve egyedi határozat előírásait megsérti;
- b) a védett természeti értéket jogellenesen veszélyezteti, károsítja, elpusztítja vagy védett természeti terület állapotát, minőségét jogellenesen veszélyezteti, rongálja, abban kárt okoz;
- c) a védett természeti területet, továbbá barlangot jogellenesen megváltoztatja, átalakítja, illetve azon vagy abban a védelem céljával össze nem egyeztethető tevékenységet folytat;
- d) a védett élő szervezet, életközösség élőhelyét, illetőleg élettevékenységét jelentős mértékben zavarja;
- e) a természetvédelmi hatóság engedélyéhez, hozzájárulásához kötött tevékenységet engedély, hozzájárulás nélkül vagy attól eltérően végez.

A bírságot a természetvédelmi hatóság szabja ki, az előzőekben meghatározott cselekményről való tudomásszerzésétől számított 1 éven belül. Az elkövetéstől számított öt éven túl nem szabható ki bírság, kivéve, ha a cselekmény jogszerűtlen állapot fenntartásával valósul meg. Ez utóbbi esetben az elévülés mindaddig nem kezdődik meg, amíg a jogszerűtlen állapot fennáll.

A természetvédelmi bírság nem mentesít a büntetőjogi, a szabálysértési, a kártérítési felelősség, valamint a tevékenység korlátozására, felfüggesztésére, tiltására, továbbá a helyreállításra vonatkozó kötelezettség teljesítése alól.

A természetvédelmi bírság kiszabására vonatkozó eljárási szabályokat, valamint a bírság mértékét és megállapításának módját a 33/1997. (II. 20.) Korm. rendelet állapítja meg. A bírság összege alpbírságból és az ehhez kapcsolódó szorzószámok alkalmazásával állapítandó meg, természetesen egyedileg.

Szabálysértési felelősség

A természetvédelmi bírsággal szemben szabálysértési felelősség megállapításra kizárólag természetes személlyel szemben kerülhet sor, a szabálysértési törvényben (az 1999. évi LXIX. törvény) meghatározott feltételek fennállta esetén (pl. elévülési időn belüliség, kizáró ok hiánya). A bűncselekménynél kisebb súlyú, de a jogalkotó által szankcionálni kívánt tényállások alkotják a szabálysértéseket, így a természetvédelmi szabálysértést is.

A természetvédelmi szabálysértést az a cselekvőképes, nagykorú, természetes személy követheti el, aki

- a) a természetvédelmi hatóság engedélyéhez vagy szakhatósági hozzájárulásához kötött tevékenységet engedély vagy szakhatósági hozzájárulás nélkül, vagy az engedélytől, szakhatósági hozzájárulástól eltérő módon végez vagy végeztet, bejelentési kötelezettségének nem tesz eleget;
- b) természeti területen - beleértve a védett természeti területet is - a természetvédelmi célokkal össze nem egyeztethető tevékenységet folytat, szemetel, a területet más módon szennyezi, tiltott helyen tartózkodik, tiltott módon közlekedik, engedély nélkül tüzet rak;
- c) a védett vagy fokozottan védett élő szervezet egyedét, származékát, barlangi képződményt jogellenesen megrombolja, elviszi, állatfaj egyedét élettevékenységében jelentős mértékben zavarja, valamint a védett élő szervezet egyedét, származékát, barlangi képződményt jogellenesen elpusztítja;
- d) a természet védelmére vonatkozó rendelkezéseket egyébként megsérti, feltéve, hogy a cselekmény nem minősül bűncselekménynek.

A természetvédelmi szabálysértés elbírálására és a szankció alkalmazására a nemzeti park igazgatóság jogosult. Szabálysértés elkövetése tényének megállapítása esetén az elkövetővel szemben - többek között - szabálysértési bírság megállapításának van helye, melynek mértéke legfeljebb százezer forint.

A b) pontban meghatározott szabálysértés elkövetőjére a természetvédelmi őr, az önkormányzati természetvédelmi őr, valamint a természetvédelmi hatóság részéről eljáró és erre felhatalmazott személy

helyszíni bírságot szabhat ki, melynek mértéke ötszáz forinttól tízezer forintig terjedhet.

Azt a védett, illetőleg fokozottan védett növény- és állatfaj egyedet, annak bármely fejlődési alakját, származékát, védett ásványi képződményt, amelyre nézve a természetvédelmi szabálysértést elkövették, el kell kobozni.

Büntetőjogi felelősség

A Büntető Törvénykönyvben (1978. évi IV. törvény) meghatározott feltételek fennállta esetén, a természetes személyekkel szemben alkalmazható "legerősebb" felelősségrevonási forma. A hatályos Büntető Törvénykönyvben található a természetkárosításra vonatkozó törvényi tényállás (281. §)"

Ennek értelmében természetkárosítást követ el, aki

- a) fokozottan védett élő szervezet egyedét,
- b) védett élő szervezet egyedeit, feltéve, hogy azok külön jogszabályban meghatározott, pénzben kifejezett értékének együttes összege eléri a fokozottan védett élő szervezet egyedei esetében megállapított, pénzben kifejezett legalacsonyabb értéket,
- c) az Európai Közösségek Tanácsának a vadon élő állat- és növényfajok számára kereskedelmük szabályozása által biztosított védelemről szóló rendelete A és B melléklete hatálya alá tartozó élő szervezet egyedét jogellenesen megszerzi, tartja, forgalomba hozza, az országba behozza, onnan kiviszi, az ország területén átviszi, azzal kereskedik, illetve azt károsítja vagy elpusztítja;
- d) az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről szóló jogszabály szerinti különleges madárvédelmi területet, különleges természetmegőrzési területet, vagy annak jelölt területet, valamint kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területet, vagy annak jelölt területet, vagy
- e) védett
 1. természeti területet,
 2. barlangot,
 3. élő szervezetek életközösségét, vagy azok élőhelyét jogellenesen jelentős mértékben megváltoztatja.

A fenti esetekben a büntetés mértéke - büntett elkövetése miatt - legfeljebb három évi szabadságvesztés büntetés lehet.

A büntetés büntett miatt öt évig terjedő szabadságvesztés, ha

- az a) és b) pontban meghatározott természetkárosítás a fokozottan védett, illetve védett élő szervezet egyedeinek olyan mértékű pusztulását okozza, hogy az elpusztított fokozottan védett, illetve védett élő szervezet egyedeinek külön jogszabályban meghatározott, pénzben kifejezett értékének együttes összege eléri a fokozottan védett élő szervezet egyedei esetében megállapított, pénzben kifejezett legmagasabb érték kétszeresét, illetve ha a c) pontban meghatározott természetkárosítás a Magyarországon védetté, illetve fokozottan védetté nem nyilvánított élő szervezet adott állományának fennmaradását veszélyeztető pusztulását okozza,
- a d) és e) pontban meghatározott természetkárosítás az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről szóló jogszabály szerinti különleges madárvédelmi terület, különleges természetmegőrzési terület, vagy annak jelölt terület, illetve kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület, vagy annak jelölt terület, védett természeti terület, barlang, illetve élő szervezetek életközössége vagy azok élőhelye jelentős károsodását vagy megsemmisülését okozza.

Ha ezt a természetkárosítást gondatlanságból követik el, az elkövető vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

A természetkárosítás büntette a vagyon elleni bűncselekményekkel halmazatot alkot. Ez többek között azt jelenti, hogy amennyiben pl. a fokozottan védett állatfaj egyedeinek megszerzése, gyűjtése jogtalan eltulajdonítás céljából történik, az elkövető - az egyed értéke szerint minősülő - lopás bűncselekményét is elkövette, és az a természetkárosítással bűnhalmazatot képez.

Polgári felelősség

A természeti értékek, illetve területek védelme érdekében a polgári jogi felelősségi szabályokat eddig meglehetősen ritkán alkalmazták. Az 1959. évi IV. törvénnyel megállapított Polgári Törvénykönyvben (a

továbbiakban: Ptk) számos olyan jogintézmény van, amely a természet védelmét is szolgálhatja. Ugyanakkor tisztában kell lenni azzal is, hogy egy közigazgatási, hatósági szervezeti struktúrára épülő természetvédelemben a polgári jogi elemek (melyek alapvetően mellérendeltségi jogviszonyokat tételnek fel) szerepe mindig csak másodlagos lehet.

A Ptk. alapján a természet védelmével összefüggésben alkalmazható fontosabb jogintézmények:

- Szomszédjogi szabályok

Lényege: a tulajdonos a dolog használata során köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amellyel másokat, különösen szomszédait szükségtelenül zavarná vagy, amellyel jogaik gyakorlását veszélyeztetné.

- Birtokvédelem

Lényege: ha a birtokost birtokától jogalap nélkül megfosztják vagy birtoklásában zavarják, birtokvédelem illeti meg. A birtokvédelem formái: önhatalom, közigazgatási birtokvédelem (jegyző), bírói birtokvédelem.

- Felelősség a szerződésen kívül okozott károkért

Lényege: aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni, kivéve, ha bizonyítja, hogy úgy jár el, ahogy az esetben általában elvárható.

Speciális esete a veszélyes üzem működéséből eredő károkért való felelősség. A Ptk. értelmében, aki fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytat, köteles az ebből eredő kárt megtéríteni. A felelősség alól csak akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik. Ezeket a szabályokat kell alkalmazni arra is, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz.

A követelés kártérítés esetén elsősorban az eredeti állapot helyreállítására irányulhat, ha ez nem lehetséges vagy a károsult ezt alapos okból nem kívánja, általában pénzübeni (kivételesen természetbeni) megtérítésre kerülhet sor.

IX. A természet védelmének hazai szervezetrendszere

A természet értékeinek védelme az állampolgárok, jogi személyek és más szervezetek aktív részvétele mellett is alapvetően állami feladat. A természetvédelemmel kapcsolatos közhatalmi, közigazgatási és hatósági feladatok központi, kormányzati, regionális és helyi ellátása megfelelő állami szervezeti struktúra kiépítését követeli meg.

Az Országgyűlés, mint a törvényhozói, a Kormány pedig, mint a végrehajtó hatalmi ág legfelsőbb szerve, alapvetően a jogalkotási, programalkotási tevékenységén keresztül gyakorol hatást a természetvédelemre.

A kormányzati munkamegosztáson belül a természet védelme a környezetvédelmi és vízügyi miniszter (a továbbiakban: miniszter) feladat- és hatáskörében nevesített. Ennek értelmében a természet védelmét szolgáló tevékenység központi irányítása, összehangolása és ellenőrzése a miniszter feladata.

A miniszter a természet védelme szakterületi irányítása körében:

a) a természet általános védelme tekintetében

- meghatározza a természeti értékek védelmével, a természetes és természetközeli élőhelyek megőrzésével kapcsolatos alapvető előírásokat,
- érvényesíti a természet védelmének általános követelményeit a kormányzati szintű döntésekben, valamint a külön jogszabályban meghatározott hatósági eljárások során;

b) a természetvédelem tekintetében

- kialakítja a természetvédelem országos céljait, feladatait és követelményrendszerét,
- megállapítja a védelemre érdemes természeti területek és természeti értékek körét, gondoskodik azok védelem alá helyezéséről és nyilvántartja azokat;
- irányítja a természetvédelmi oltalom alatt álló értékeket, valamint védett természeti területeket veszélyeztető jelenségek okainak feltárásával, károsodásuk megelőzésével és elhárításával, a károsodott értékek helyreállításával, a természeti értékek feltárásával, nyilvántartásával, megőrzésével, fenntartásával, bemutatásával, az ezekre vonatkozó tudatformálással, oktatással és a kutatással összefüggő tevékenységeket;

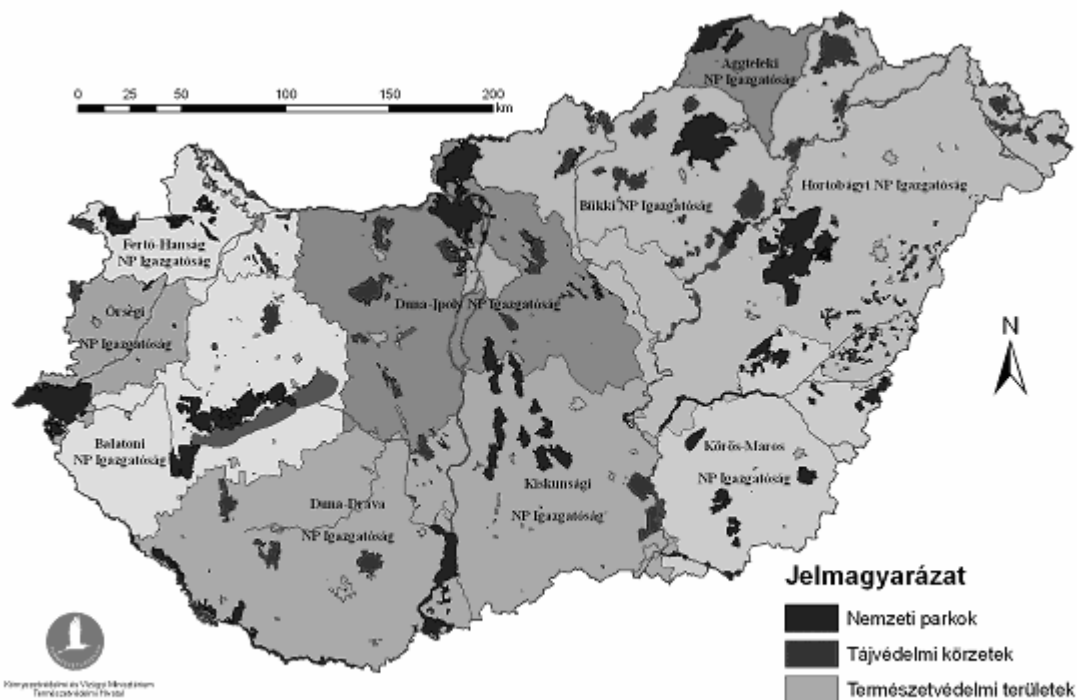
- c) a táj általános védelme tekintetében irányítja a természetvédelmi oltalom alatt nem álló tájak védelmét, az egyedi tájértékek nyilvántartásba vételét és megőrzését;
- d) az erdőgazdálkodás és erdővagyon-védelem tekintetében közreműködik az erdőgazdálkodás és erdővagyon-védelem irányításában;
- e) az élővilág-védelem tekintetében közreműködik a természetvédelmi szempontból védetté nem nyilvánított természetes növény- és állatvilág [a vadászható, halászható vad- és halfajok, házasított állatfajok (fajták) és ezek génkészletei] védelmének irányításában.

A miniszter központi irányítási tevékenységét a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium útján keresztül látja el. A Minisztérium szervezeti egységeként működik a Természet- és Környezetmegőrzési Szakállamtitkárság (a továbbiakban: TKSZÁT), amely két természetvédelmi és egy környezetvédelmi szakmai főosztályból áll. A TKSZÁT vezetője a természet- és környezetmegőrzési ügyekért felelős szakállamtitkár. Zömmel a TKSZÁT látja el azokat a feladatokat, amelyek a természetvédelem területén a Minisztériumra hárulnak, szakmailag előkészíti a miniszter természetvédelmi tárgyú intézkedéseit, döntéseit.

A Minisztérium felügyeli az állami természetvédelmi közigazgatás területi szerveit, a nemzeti park igazgatóságokat (a továbbiakban: igazgatóságok) és a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőségeket (a továbbiakban: felügyelőségek). A felügyelőségek hatósági munkáját az Országos Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség (a továbbiakban: Főfelügyelőség) ellenőrzi, amely a környezetvédelmi és vízügyi miniszter irányítása alatt működő központi hivatal. Ez a szerv gyakorolja a másodfokú természetvédelmi hatósági jogkört azon hatósági ügyek esetében, amelyeknél az elsőfokú döntés a felügyelőségeknél van. A Főfelügyelőség továbbá elsőfokú természetvédelmi hatóság a fokozottan védett állatfajok egyedeire vonatkozó, a Tvt. 43. § (2) bekezdése alapján engedélyköteles tevékenységek ügyében (kivéve a fokozottan védett állatfajok fészkének áthelyezését), valamint az olyan esetekben, amikor a természetvédelmi hatósági engedély megszerzése iránti kérelem az ország egész területére kiterjedő tevékenységre irányul. A Főfelügyelőség természetvédelmi bírságot akkor szab ki, ha a bírság kiszabásának jogalapja a Főfelügyelőség egyedi határozata előírásainak megsértése, vagy a Főfelügyelőség engedélyéhez, hozzájárulásához kötött tevékenység engedély, hozzájárulás nélkül vagy attól eltérően történő végzése. A Főfelügyelőség természetvédelmi szakhatóságként működik közre többek között a vadon élő szervezet állományának szabályozását szolgáló új eljárás (pl. új gyéritési módszer) bevezetését célzó hatósági eljárás során.

A miniszter a jogszabályban meghatározott, a természet védelmével kapcsolatos szakigazgatási, hatósági és szakhatósági területi feladatait az igazgatóságokon és a felügyelőségeken keresztül valósítja meg. A 10 igazgatóság működési területe lefedi az egész országot, csakúgy, mint a 10 felügyelőség illetékességi területe. A két szervezettípus jogszabályban megállapított területi hálózata azonban eltérő, amint azt az alábbi térképek szemléltetik.

1. Térkép: A nemzeti park igazgatóságok működési területének átnézeti térképe az országosan védett területekkel.

2. Térkép: a felügyelőségek illetékességi területe.

Az igazgatóságok és a felügyelőségek önálló, a miniszter irányítása alatt működő államigazgatási szervek, önálló jogi személyek és önállóan gazdálkodó költségvetési szervek, melyeket – egyszemélyi felelős vezetőként – az igazgató vezet. Az igazgatóságok és a felügyelőségek feladat- és hatáskörét a 347/2006. (XII.23.) kormányrendelet szabályozza. Ennek értelmében a felügyelőség állami feladatként ellátandó alaptevékenysége körében többek között

a) gyakorolja a külön jogszabályokban meghatározott, a természet védelmével kapcsolatos első fokú természetvédelmi hatósági jogköröket (pl. a Tvt.-ben a védett és nem fokozottan védett állatfajok egyedeivel kapcsolatos engedélyezési jogköröket kivéve az országos engedélyezési jogkört, továbbá a külön jogszabályban meghatározott esetben a természetvédelmi bírság kiszabásának jogkörét)

b) természetvédelmi szakhatóságként közreműködik a védett természeti és a Natura 2000 területen folytatott egyes hatósági eljárásokban (így pl. számos erdészeti és vadászati hatósági eljárásban), a természetes és természetközeli állapotú vizes élőhelyek, valamint a vizeket kísérő természetes életközösségek állapota megváltoztatásának, továbbá vízfolyások, vizes élőhelyek partvonalától számított 50 méteren belül, tavak partjától számított 100 méteren belül meglévő építmények átépítésének, átalakításának, kikötők, illetve a halászati célú hasznosítást szolgáló létesítmények létesítésének, kivitelezésének engedélyezése iránti eljárásban.

Az igazgatóság állami feladatként ellátandó alaptevékenysége körében

a) ellátja

aa) a védett és fokozottan védett természeti értékek, védett és fokozottan védett természeti területek, a Natura 2000 területek, valamint a nemzetközi természetvédelmi egyezmény hatálya alá tartozó területek és értékek természetvédelmi kezelésével kapcsolatos feladatokat, kivéve azokat a feladatokat, amelyeket más szerv vagy természetes személy köteles ellátni,

ab) a vagyonkezelői feladatokat a vagyonkezelésében lévő kincstári vagyontárgyak tekintetében,

ac) a miniszter körzeti erdő- és vadgazdálkodási tervvel kapcsolatos jogkörét érintő előkészítő feladatokat;

b) ellátja továbbá

ba) a természetvédelmi kutatással,

bb) az élőhelyek kialakításával és fenntartásával, valamint

bc) a sérült, károsodott élőhelyek helyreállításával, valamint rehabilitációjával kapcsolatos feladatokat;

c) vezeti a működési területén lévő védett természeti területek és természeti értékek nyilvántartását, gondoskodik a természetvédelmi célú nyilvántartások vezetéséhez szükséges elsődleges és másodlagos adatgyűjtésről, illetve működteti a feladatkörével összefüggő területi monitoring és információs rendszert, együttműködik más információs és ellenőrző rendszerekkel;

d) közreműködik továbbá

da) az erdővagyon-védelmi tevékenységben,

db) a természetvédelmi szempontból védetté nem nyilvánított természetes növény- és állatvilág (vadászható, halászható vad- és halfajok, az ősi hazai háziasított állatfajok, fajták és ezek génkészletei) védelmében;

e) véleményezi a kiemelt térségekre vonatkozó, a regionális, a megyei és a kistérségi területfejlesztési koncepciót és programot, a kiemelt térségek és a megyei területrendezési tervet, a helyi építési szabályzatot, valamint a településrendezési terveket;

f) együttműködik a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal regionális irodáival a hivatal a külön jogszabályban meghatározott kulturális örökségvédelemmel kapcsolatos feladatainak ellátásában;

g) kapcsolatot tart természetvédelmi kezelési feladatokat ellátó más szervezetekkel és természetes személyekkel;

h) segítséget nyújt a természet védelmével kapcsolatos feladatok ellátásához a helyi önkormányzatoknak.

Az igazgatóságok szervezetében működnek a Természetvédelmi Őrszolgálatok. Az Őrszolgálat tagjai - akik egyenruhával ellátott hivatalos személyek - az adott igazgatóság területén belül jogosultak és kötelesek:

a) a természet, valamint a régészeti örökség védelmére vonatkozó előírások betartását ellenőrizni;

b) a természet és a régészeti örökség védelmének érdekeit sértő, a természeti értéket és területet - beleértve a védett természeti értéket és területet - (a továbbiakban: természeti érték vagy terület) veszélyeztető vagy károsító, valamint régészeti lelőhelyet károsító jogellenes cselekményt elkövető személyt cselekményének abbahagyására felszólítani, feltartóztatni, igazoltatni, ellene eljárást kezdeményezni;

c) azt a személyt, akiről alaposan feltételezhető, hogy jogellenesen szerzett természeti értéket vagy régészeti leletet tart magánál, feltartóztatni, igazoltatni, ruházatát, valamint csomagját átvizsgálni;

d) azt a járművet, amelyikről alaposan feltételezhető, hogy azon jogellenesen szerzett természeti érték vagy régészeti lelet van - a közlekedésrendészeti szabályok betartásával - feltartóztatni, átvizsgálni, a jármű vezetőjét és a járművön, illetve az abban tartózkodó személyt igazoltatni;

e) a természeti értéket vagy területet károsító vagy veszélyeztető, valamint régészeti örökséget károsító jogellenes cselekmény elkövetésén tetten ért vagy az elkövetéssel alaposan gyanúsítható személytől a jogellenesen szerzett természeti értéket, régészeti leletet, valamint az elkövetéshez (veszélyeztetéshez) használt eszközt visszatartani;

f) a természet, valamint a régészeti örökség védelmével összefüggő bűncselekmény elkövetésén tetten ért, illetőleg annak elkövetésével gyanúsítható, vagy az intézkedésének ellenszegülő személyt elfogni, ruházatát átvizsgálni, valamint a rendőr megérkezéséig visszatartani, vagy a legközelebbi rendőri szervhez előállítani;

g) jogszerű intézkedésével szemben történt ellenszegülés megszüntetésére kényszerítő eszközt alkalmazni, az ellenszegülő vagy támadó személytől fegyvert, élet kioltására alkalmas, illetve más veszélyes eszközt elvenni és az illetékes rendőri szervnek átadni;

h) jogszabályban meghatározott esetben helyszíni bírságot kiszabni.

Az Őrszolgálat tagjai a fegyveres biztonsági őrsegről, a természetvédelmi és a mezei őrszolgálatról szóló 1997. évi CLIX. törvényben meghatározottak szerint alkalmazhatják a kényszerítő eszközöket, valamint szolgálati maroklőfegyver tartására jogosultak. Fontos kiemelni, hogy bár az elsőfokú hatósági jogkörök 2005. január 1-től zömmel átkerültek az igazgatóságoktól a felügyelőségekre, a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény alapján a természetvédelmi szabálysértési ügyekben az eljáró hatóság a védett természeti területek természetvédelmi kezeléséért felelős szerv, azaz országosan védett természeti területeken és nem védett területeken a nemzeti park igazgatóság, míg helyi védett területeken a jegyző. A nemzeti park igazgatóságok állományában álló természetvédelmi őrszolgálat tagjai tehát hatósági személyként járhatnak el.

Helyi jelentőségű védett természeti terület létrehozására a települési önkormányzat képviselőtestülete jogosult (önkormányzati rendelettel). Ugyancsak a képviselőtestület feladata a helyi jelentőségű védett természeti terület megóvásáról, őrzéséről, fenntartásáról, bemutatásáról, valamint helyreállításáról történő gondoskodás.

A helyi jelentőségű védett természeti területekkel kapcsolatos valamennyi hatósági és szakhatósági hatáskört a települési önkormányzat jegyzője (főjegyzője) lát el, ilyen értelemben a helyi jelentőségű védett természeti területek esetében általános hatósági jogkört gyakorol.

A jegyző természetvédelmi bírságot akkor szab ki, ha a bírság kiszabásának jogalapja

a) a természet védelmét szolgáló önkormányzati rendelet, illetve a jegyző egyedi határozata előírásainak megsértése;

b) helyi jelentőségű védett természeti terület állapotának, minőségének jogellenes veszélyeztetése, rongálása, károsítása;

c) a helyi jelentőségű védett természeti terület jogellenes megváltoztatása, átalakítása, illetve azon vagy abban a védelem céljával össze nem egyeztethető tevékenység folytatása;

d) a jegyző engedélyéhez, hozzájárulásához kötött tevékenység engedély, hozzájárulás nélkül vagy attól eltérően végzése.

Elvileg a helyi jelentőségű védett természeti területek megőrzése érdekében a települési önkormányzatok is alkalmazhatnak természetvédelmi őrköt, erre azonban kevés a gyakorlati példa.

Az önkormányzati természetvédelmi őr egyenruhával ellátott hivatalos személy, aki a helyi jelentőségű védett természeti területen jogosult és köteles:

- a helyi jelentőségű védett természeti területre vonatkozó előírások betartását ellenőrizni;
- a helyi jelentőségű védett természeti terület veszélyeztető vagy károsító cselekményt elkövető személyt cselekményének abbahagyására felszólítani, feltartóztatni, igazoltatni, ellene eljárást kezdeményezni;
- a helyi jelentőségű védett természeti területen károsító vagy veszélyeztető cselekmény elkövetésén tetten ért, vagy ezzel alaposan gyanúsítható személytől a területről származó és jogellenesen szerzett védett természeti értéket, illetve az elkövetéshez használt eszközt elvenni és azt a lefoglalásra, illetőleg elkobzásra jogosult hatóságnak átadni;
- jogszabályban meghatározott esetben helyszíni bírságot kiszabni.

Az igazgatóságok, illetve a települési önkormányzatok természetvédelmi közfeladatainak ellátását polgári természetőrök is segítik. A polgári természetőrökről szóló 33/1997. (XI. 20.) KTM rendelet meghatározza a polgári természetőrre válás feltételeit, a feladatellátás rendjét, formáit.

X. Magyarország Európai Unió tagságából adódó természetvédelmi szabályozás

Az Európai Unió legfontosabb természetvédelmi irányelvei

Hazánk Európai Unióhoz történő csatlakozása a természetvédelmi jogi szabályozás közösségi joggal történő harmonizálását is szükségessé tette, annak ellenére, hogy Magyarország európai mércével mérve is az élvonalban állt e téren már a csatlakozást megelőzően is. A közösségi jog ugyanis számos tekintetben eltérő megközelítést alkalmaz, mint a magyar jogrendszer. Az Európai Unió természetvédelmi jogi anyagának két alappillére az 1979-ben megalkotott madárvédelmi irányelv (79/409/EGK) és az 1992-ben elfogadott élőhelyvédelmi irányelv (43/92/EGK). Mindkettő tartalmaz fajvédelmi és területvédelmi rendelkezéseket is, amelyek közül a fajok védelmére vonatkozó szabályok hazánkban csak kisebb módosításokat igényeltek: bizonyos fajok védetté nyilvánítása, a hazánkban elő nem forduló, nemzetközi egyezmények függelékain sem szereplő, és ezért korábban nálunk védelmet nem élvező, de a két uniós irányelv által védendő fajok Európai Közösségi jelentőségű fajjá nyilvánítása, továbbá egyes fajok vadászatára és kereskedelmére vonatkozó szabályok módosítása tartozott ebbe a körbe. Lényegesen nagyobb feladatot jelentett és jelent az úgynevezett Natura 2000 ökológiai hálózatnak a létrehozása és működtetésének beindítása.

Natura 2000, az Európai Unió ökológiai hálózata

A Natura 2000 egy olyan összefüggő európai ökológiai hálózat, amely a közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusok, vadon élő állat- és növényfajok védelmén keresztül biztosítja a biológiai sokféleség megővését és hozzájárul kedvező természetvédelmi helyzetük fenntartásához, illetve helyreállításához.

A Natura 2000 hálózat az Európai Unió két természetvédelmi irányelve alapján kijelölendő területeket – a madárvédelmi irányelv végrehajtásaként kijelölendő különleges madárvédelmi területeket és az élőhelyvédelmi irányelv alapján kijelölendő különleges természetmegőrzési területeket - foglalja magába.

A madárvédelmi irányelv általános célja a tagállamok területén, természetes módon előforduló összes madárfaj védelme. Különleges madárvédelmi területnek azok a régiók számítanak, amelyek az I. mellékletben felsorolt, a tagállam területén rendszeresen előforduló és átvonuló fajok nagy állományainak adnak otthont, valamint a vízimadarak szempontjából nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyeket foglalnak magukban.

Az élőhelyvédelmi irányelv fő célkitűzése a biológiai sokféleség megővése, a fajok és élőhelytípusok hosszú távú fennmaradásának biztosítása, természetes elterjedésük szinten tartásával vagy növelésével. Az irányelv írja elő az európai ökológiai hálózat, a Natura 2000 létrehozását, melynek a madárvédelmi irányelv rendelkezései alapján kijelölt területek is részei. A különleges természet-megőrzési területeket az I. mellékleten szereplő közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusok (amelyeket az eltűnés veszélye fenyeget, vagy kicsi a természetes elterjedésük, vagy egy adott biogeográfiai régió belül jellemző sajátosságokkal bírnak) és a II. számú mellékleten szereplő közösségi jelentőségű (veszélyeztetett, sérülékeny, ritka vagy endemikus) állat- és növényfajok védelmére kell kijelölni. Azok az élőhelytípusok és fajok, melyek fennmaradását csak azonnali intézkedéssel lehet biztosítani kiemelt jelentőségűek és az unióban elsőbbséget, prioritást élveznek.

A hálózat felállításának legnagyobb előnye, hogy Magyarország természeti értékei, egy az eddiginél magasabb szintű, európai uniós jogi védelmet kapnak, ami nagymértékben támogatja a hazai természetvédelmi törekvéseket és munkákat, elősegítve páratlanul gazdag természeti értékeink hatékonyabb védelmét. Megjegyzendő, hogy a Natura 2000 hálózat egy kiegészítő eszköz a hazai természetvédelem számára. A hálózat területei nem helyettesítik a hazai védett természeti területek rendszerét, hanem azt kiegészítik egy új típusú, a természetmegőrzést szolgáló jogi és támogatási eszközzel.

A Natura 2000 hálózat kijelölésének alapjául szolgáló természeti értékek magyarországi helyzete

Hazánk csatlakozásával az EU eddigi területén található 6 biogeográfiai régió kiegészül a pannon régióval, amely legnagyobb részt Magyarország területén található. A pannon biogeográfiai régióban számos olyan faj és élőhelytípus található, amely a 15 tagú unió területén nem fordul elő. A csak hazánk területén előforduló élőhelytípusok és fajok ún. „pannonikumok” esetében különösen nagy a felelőségünk abban, hogy a kijelölt területek megfelelő nagyságúak legyenek az adott élőhelytípus illetve faj országos állományának vonatkozásában, hiszen fennmaradásuk az unión belül elsősorban hazánkon múlik. Ilyen, a pannon régióra jellemző élőhelyek a pannon lejtősztyeppék és sziklafüves lejtők, a pannon löszgyepek és homoki gyepek, a fás élőhelyek közül a pannon gyertyános tölgyesek és pannon homoki borókás-nyárasok. Az élővilágvédelmi irányelv mellékletén szereplő, kiemelt jelentőségű bennszülött fajaink például a magyar kökörcsin, a pilisi len, a magyarföldi husáng, a magyar vakcsiga és a rákosi vipera. A közösségi jelentőségű élőhelytípusok közül 46, növényfajok közül 36, madarak közül 91, egyéb állatfajok közül 105 fordul elő Magyarországon számottevő állományban, melyek hazai állományai

alapján területeket kellett kijelölnünk. A területek kijelölése szempontjából figyelembe veendő fajok nagy részét a hazai természetvédelem már a korábbiakban is megkülönböztetetten kezelte, és a védett természeti területek kijelölésénél azok előfordulási helyei fontos szerepet játszottak. Ugyanakkor az irányelvek mellékletein szerepel jó néhány olyan faj is, melyek Nyugat-Európában megritkultak, de Magyarországon még erős állományuk létezik, és a korábbi védetté nyilvánítások során nem szolgáltak a kijelölés szempontjául (ilyen a szarvasbogár, a remetebogár, a mocsári teknős, a tövisszúró gébics, az örvös légykapó, a kiséfészku aszat, a pannon gyertyános-tölgyes stb.). A fogyatkozó nyugat-európai állományok megerősítésében éppen a még nem veszélyeztetett kelet-európai törzsállományok még hatékonyabb védelmük révén kiemelt szerepet játszhatnak, így az Európai Unió általános természetvédelmi célkitűzéseinek akkor felelünk meg, ha nálunk még nem veszélyeztetett fajok területi-élőhelyi védelmére is az eddigieknél jobban odafigyelünk.

A Natura 2000 hálózat kijelölése

A Natura 2000 hálózat területeit, vagyis a különleges madárvédelmi területeket és a különleges természet-megőrzési területeket a tagállamok jelölik ki. A területek kijelölésénél kizárólag szakmai szempontok vehetők figyelembe, gazdasági-társadalmi megfontolások nem játszhatnak szerepet.

A madárvédelmi irányelv alapján kijelölendő különleges madárvédelmi területek kijelölése a tagállamok saját hatásköre. A Bizottság csak akkor tesz észrevételt, ha a kijelölés hiányos. A kijelölésnél figyelembe kellett venni a vonuló madarak élőhelyeit, különös tekintettel a vonulás során igénybe vett pihenőhelyeket, kiváltképp a Ramsari Egyezmény alapján kijelölt nemzetközi jelentőségű vizes élőhelyeket.

A különleges természet-megőrzési területek esetében a tagország csak javaslatot tesz a területekre. A Bizottság szakértők bevonásával az ún. biogeográfiai szemináriumokon a nemzeti javaslatot áttekinti minden egyes fajra és élőhelytípusra. A Bizottságnak lehetősége van a területek listájának módosítására. Amennyiben úgy látja például, hogy egy vagy több faj és élőhelytípus országos állományának lefedettsége nem megfelelő, a tagországot az adott faj vagy élőhelytípus tekintetében újabb területek kijelölésére kötelezi.

A területeknek minden, hazánkban előforduló élőhelytípus és faj esetében az országos állomány elegendően nagy hányadát le kell fednie, hogy biztosítsák a kedvező természetvédelmi helyzet fennmaradását az unió és a biogeográfiai régió szintjén egyaránt.

2004 októberében lépett hatályba az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről szóló 275/2004. (X. 8.) Korm. rendelet (továbbiakban: Natura Korm. rendelet), amely tartalmazza a hálózat elemeire vonatkozó szabályokat, a mellékletek pedig a kijelölés alapjául szolgáló közösségi jelentőségű fajok, élőhelyek listáját, illetve a hazai területek jegyzékét és térképét. A Natura 2000 területek helyrajzi számait a kormányrendelet alapján miniszteri rendelet hirdette ki 2006-ban (45/2006. (XII.8.) KvVM rendelet az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekkel érintett földrészelekről). A hálózat által érintett ingatlanokra a kijelölést az ingatlan-nyilvántartásban is fel kell tüntetni.

A kijelölési folyamat eredményeképpen a különleges természet-megőrzési és kiemelt jelentőségű természet-megőrzési területek száma Magyarországon összesen 467, a különleges madárvédelmi területek száma 55. A kijelölt Natura 2000 területek – a különleges madárvédelmi területek és a különleges természet-megőrzési területek – mintegy 1,96 millió hektárt tesznek ki, mely az ország területének közel 21%-a. A két területtípus átfedése 41%. A Natura 2000 hálózat részben a védett természeti területek már meglévő hálózatára épül, de eddig még nem védett területek is részét képezik. A védett természeti területek több mint 90%-a bekerült a Natura 2000 hálózatba, így a hálózat csaknem 40%-át a már korábban is természetvédelmi oltalom alatt álló területek adják. Figyelembe véve hazánk egyedülálló természeti adottságait és a természeti értékeknek a legtöbb nyugat-európai országénál jobb megőrzöttségét, a hazai területkijelölés nagysága valamivel az EU átlag fölötti.

A Natura 2000 területek védelmére vonatkozó jogi szabályozás

A Natura 2000 területek kihirdetésétől fogva a tagállamok meghozzák a szükséges védelmi intézkedéseket. A Natura 2000 terület kedvező természetvédelmi helyzetének megőrzése vagy elérése érdekében hozott intézkedések vagy korlátozások a területről készítendő fenntartási tervekben határozhatók meg.

A területek védelmének megvalósítását az EU a tagállamokra bízta. Ez megvalósulhat jogszabályi tiltással, de emellett hatósági vagy a gazdálkodókkal kötött szerződéses megoldás is alkalmazható, ha a terület kedvező természetvédelmi helyzete ezáltal is megőrizhető. Hatósági védelem esetében a Natura 2000 területeken meghatározott tevékenységekhez a természetvédelmi hatóság engedélye szükséges. A gazdálkodóval kötött szerződés esetében a tulajdonos vállalja, hogy a területen a gazdálkodást a fenntartási tervben foglaltak szerint végzi, például egy kaszáló esetében a kaszálást csakis a fenntartási tervben meghatározott időpontokban végzi el. A védelem szerződés útján történő érvényesítésére a többi tagországban számos példa van.

Magyarországon a jelenlegi jogi szabályozás elsősorban a Natura 2000 területek hatósági eszközökkel történő védelmét szolgálja, bár folyamatban van egy olyan agrár-környezetvédelmi kifizetési rendszer kiépítése is, amely a Natura 2000 területeken gazdálkodók számára kompenzálja a korlátozásokból adódó jövedelem-kieséseket.

A Natura 2000 területek a Natura Korm. rendelet alapján elsődlegesen természetvédelmi rendeltetésűek, rajtuk csak a területek védelmi céljaival összeegyeztethető tevékenység folytatható. A Natura 2000 területek fenntartási céljainak elérését nem veszélyeztető vagy nem sértő tevékenységek a jogerős engedélyeknek megfelelően folytathatóak.

A Natura Korm. rendelet és az élőhelyvédelmi irányelv alapján minden Natura 2000 területre ható vagy azon megvalósuló terv, program, beruházás előtt megfelelő hatásbecslést kell végezni, a Natura 2000 területen előforduló közösségi jelentőségű fajokra és élőhelyekre, valamint azok természetvédelmi helyzetére gyakorolt hatások becslése érdekében. Az illetékes nemzeti hatóságok csak azután hagyhatják jóvá az érintett tervet, programot, beruházást, vagy egyéb környezethasználatot, ha megbizonyosodtak arról, hogy az nem veszélyezteti vagy károsítja a Natura 2000 területet illetőleg nem ellentétes a kijelölés céljaival.

A kiemelt jelentőségű közösségi fajra vagy élőhelytípusra irányuló tevékenység esetén a Natura 2000 területekhez kapcsolódó célok megvalósítását csak kiemelt fontosságú közérdek előzheti meg. Kiemelt fontosságú közérdeknek az emberi egészség vagy élet védelmét, a köz biztonságának fenntartását vagy a környezet védelme szempontjából kiemelt jelentőségű hatás elérését lehet tekinteni. Amennyiben a kiemelt fontosságú közérdekre tekintettel az engedélyt, illetőleg a hozzájárulást meg kell adni, de az a Natura 2000 terület állagára, illetve a rajta előforduló közösségi jelentőségű fajok vagy élőhelytípusok természetvédelmi helyzetére káros hatással lehet, a károkozás mértékét a lehető legkisebbre kell csökkenteni.

A természetvédelmi hatóság jogosult arra, hogy a Natura 2000 területeken folytatott, a természetvédelmi céllal ellentétes magatartás tanúsítóját, valamint engedélyköteles tevékenységet a meghatározott engedély vagy hozzájárulás hiányában, illetőleg az engedélyben, hozzájárulásban foglaltaktól eltérő módon végzőt e tevékenységének folytatásától eltiltsa, vagy korlátozza. Amennyiben a tevékenység folytatása a közösségi jelentőségű faj állományának, illetve közösségi jelentőségű élőhelytípus súlyos vagy helyrehozhatatlan károsodásának veszélyével jár, a természetvédelmi hatóság köteles a tevékenység gyakorlását korlátozni, felfüggeszteni, megtiltani. Az eltiltással, korlátozással egyidejűleg a természetvédelmi hatóság az eredeti állapot helyreállítására kötelezheti a tevékenység folytatóját.

A Korm. Rendeletben meghatározott tevékenységek csak a természetvédelmi hatóság engedélyével végezhetők:

- a) a gyep feltöréséhez, felülvetéséhez, faültetvényé alakításához;
- b) a terület helyreállításához;
- c) az erdőkről és az erdő védelméről szóló törvény, valamint a fás szárú energetikai ültetvényekről szóló kormányrendelet hatálya alá nem tartozó fa, facsoport, fás legelőn lévő fa kivágásához, telepítéséhez;
- d) a talajfelszínen, száznál több fő részvételével zajló közösségi és tömegsportesemény rendezéséhez, valamint a technikai jellegű sporttevékenység folytatásához.

Az alábbi tevékenységek a természetvédelmi hatóság szakhatósági hozzájárulásának megadását követően folytathatók, amennyiben azok Natura 2000 területen valósulnak meg vagy arra hatással vannak:

- a) telekalakítás, építés és használatbavétel engedélyezéséhez;
- b) nyomvonalas létesítmény, elektronikus hírközlő építmények, továbbá földmű építése engedélyezéséhez;
- c) vízimunka, vízilétesítmény és vízhasználat engedélyezéséhez;
- d) ipari, mezőgazdasági, szolgáltatási tevékenység végzéséhez szükséges telep létesítésének engedélyezéséhez;
- e) bányatelek megállapításának, módosításnak, az ásványi nyersanyag feltárására, kitermelésére, valamint a meddőhányó hasznosítására, a kitermelés szüneteltetésére, a bánya bezárására vonatkozó műszaki üzemtervek és a tájrendezési terv jóváhagyásának, továbbá a bányászati létesítmények építésének és üzembe helyezésének, továbbá a bányászattal összefüggő vízjogi hatósági eljárásokban;
- f) halászati hatósági eljárásban;
- g) vadspark, vadaskert létesítésére, hatósági vadászat elrendelésére, tenyésztett vad vadászterületre történő kiengedésének engedélyezésére, vadászati idény módosítására, valamint vízivad fészkelési és vonulási szempontból nemzetközi vagy hazai kiemelt jelentőségű vízi élőhelyeken a vízivad vadászat rendjére irányuló vadászati hatósági eljárásban;

h) az erdőtelepítési-kivitelezési terv jóváhagyására, engedély nélkül vagy az engedélytől eltérően telepített erdő faállománya fenntartásának engedélyezésére, erdőterület igénybevételenek engedélyezésére, az erdő terület tervezett igénybevételeire vonatkozó elvi hozzájárulásra irányuló erdészeti hatósági eljárásban;

i) termőföld más célú hasznosítását eredményező területhasználathoz.

A Natura 2000 területeken a természetvédelmi előírások megsértése esetén a természetvédelmi hatóság természetvédelmi bírságot illetve természetvédelmi szabálysértési bírságot szab ki.

XI. A Washingtoni Egyezmény (CITES) solymászati szempontból fontos rendelkezései

2002 végén jelent meg a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezmény (CITES) végrehajtási rendelete (271/2002. (XII. 20.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Vhr.), mely a korábbi időszakhoz képest teljesen új alapokra helyezte az Egyezmény hazai végrehajtását. A Vhr. az uniós szabályozásnak megfelelő előírásokat vezetett be, azonban akkoriban ezeket még nem mint uniós tagállam, hanem attól független államként hajtottuk végre. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunknak köszönhetően egy újabb fordulóponthoz értünk.

A vadon élő állat- és növényfajok kereskedelmét - tekintettel arra, hogy az Európai Unió egyik célja egy közös kereskedelmi szabályokat tartalmazó belső piac kialakítása - rendeletek szabályozzák. Ezek a rendeletek a csatlakozás napján, azaz 2004. május 1-én automatikusan hatályba léptek hazánkban is. Ezzel egyidejűleg a hazai végrehajtási rendelet azon paragrafusai, amelyek az uniós rendeletekkel lefedett szabályozást tartalmaztak, hatályukat veszítették. A jelenleg hatályban lévő közösségi joganyag az alábbi rendeletekből áll:

- a Tanács többször módosított 338/97/EK rendelete a vadon élő állat- és növényfajok számára kereskedelmük szabályozása által biztosított védelemről (a továbbiakban: a Tanács rendelete)
- a Bizottság 865/2006/EK rendelete a vadon élő állat- és növényfajok számára kereskedelmük szabályozása által biztosított védelemről szóló 338/97/EK rendelet végrehajtásának részletes szabályairól (a továbbiakban: a Bizottság rendelete)
- a Bizottság többször módosított 349/2003/EK rendelete egyes vadon élő állat- és növényfajok egyedeinek a Közösség területére történő bevitelének felfüggesztéséről.

Az Európai Unió joganyaga a vadon élő állat- és növényfajok kereskedelmét az Egyezmény alapelőírásainál számos ponton szigorúbban, részletesebben szabályozza.

Függelékek helyett mellékletek:

A Tanács rendelete **A, B, C, D mellékleteket** használ az Egyezmény **I. II. és III. függelékei** helyett.

A tanácsi rendelet **A-C mellékletei** tartalmazzák a CITES I-III. függelékén szereplő összes, továbbá számos, az Egyezmény hatálya alá nem tartozó fajt, melyek kereskedelmét különböző okok miatt szabályozni kell (pl. az európai vadon élő élővilágra ökológiai veszélyt jelentő fajok, egyéb ritka, a kereskedelem által potenciálisan veszélyeztetett fajok stb.). A rendelet ugyanakkor a mellékleteken belül is számos ponton szigorítja egyes fajok, rendszertani kategóriák besorolását. Ez annyit jelent többek között, hogy egyes, eredetileg a CITES II., illetve III. függelékében szereplő fajok az A mellékletbe kerültek besorolásra, tehát ezekre is a CITES I. függelékes fajokra vonatkozó előírásait kell alkalmazni. Ide tartozik az EU területén előforduló, valamennyi, eredetileg II. függelékes ragadozó madárfaj (pl. a héja, a kerecsensólyom vagy a szirti sas) is, melyek így a II. függelékéből kerültek át az A mellékletbe, tehát azokra a legszigorúbb előírások vonatkoznak. Ez azonban a hazai szabályozás szempontjából nem jelent változást, hiszen már az Egyezmény első hazai végrehajtási rendelete (4/1991 (XII. 7.) KTM rendelet) is kimondta, hogy a ragadozó madárfajokra az I. függelékre vonatkozó előírásokat kell alkalmazni.

A D melléklet azokat a nem CITES-es fajokat sorolja fel, melyek Közösségbe történő behozatalát monitorozni kell annak érdekében, hogy hosszú távon biztosítható legyen azok fenntartható mértékű kereskedelme.

A mellékletekben szereplő fajok kereskedelmének szabályozása

A mellékletekben felsorolt fajok vonatkozásában a harmadik országokkal folytatott kereskedelemre, exportra, re-exportra és importra vonatkozó szabályok lényegében megegyeznek a Magyarországon 2002. december 28. óta érvényes szabályozással. Ennek alapján az **A és B mellékletbe tartozó fajok közösségi behozatalához** az importáló EU tagállam **CITES importengedélyére** és az exportáló ország **CITES export engedélyére** van szükség.

Hazánk szempontjából teljesen újak azonban a **példányok Közösségen belüli mozgására és a tagállamok közötti kereskedelemre** vonatkozó szabályok.

Az A mellékletbe tartozó fajok

Az Unió alapelveként rögzíti a tőke és a munkaerő mellett az áruk és szolgáltatások szabad áramlását. Ebből következően a tagállamok közötti kereskedelemre vonatkozó szabályok lényegesen enyhébbek az ún. harmadik államokkal folytatott kereskedelem szabályozásánál. **A tagállamok egymás között folytatott kereskedelméhez az uniós rendeletek nem követelik meg az export, re-export és import engedélyek meglétét**, ehelyett bizonyos esetekben **más dokumentumokhoz** kötik a példányok adás-vételét, cseréjét.

A Tanács rendelete **alapelveként rögzíti az A. mellékletben szereplő fajok kereskedelmi tilalmát**. Ez a tilalom vonatkozik az eladásra, a vételre, a vételi ajánlattételre, a kereskedelmi célú megszerzésre, a kereskedelmi célú bemutatásra és a kereskedelmi nyereséget célzó hasznosításra. A rendelet meghatározza a kereskedelmi tilalom alóli **mentességeket**.

Általános mentesség vonatkozik néhány, könnyen tenyészthető madárfaj fogságban szaporított és a rendeletnek megfelelően zártgyűrűvel megjelölt példányaira (ezeket a fajokat a Bizottság rendeletének VIII. melléklete sorolja fel, ilyenek pl. kecskepapagáj, himalájai fényfácán, tűzcsíz stb.). E példányok a Közösség területén belül szabadon mozoghatnak és kereskedelmi forgalomba is kerülhetnek. E fajok között ragadozó madarak nincsenek.

Meghatározott esetekben (pl. fogságban szaporított példányok vagy Egyezmény előtti példányok stb. esetén), **kérelemre a tagállamok igazgatási hatóságai egyedi elbírálás alapján felmentést adhatnak a kereskedelmi tilalom alól**. Ilyenkor a példányhoz az igazgatási hatóság a Tanács rendeletének 10. cikke értelmében egy **EU bizonylatot** állít ki, amellyel a példány a Közösség területén belül elidegeníthető, ill. forgalomba hozható. Ki kell hangsúlyozni, hogy a bizonylatot kizárólag az A mellékletben felsorolt fajokhoz lehet kiállítani.

Amennyiben tehát a solymász a saját madarát, vagy annak szaporulatát szeretné eladni, vagy más EU tagállamba kiszállítani, EU bizonylatot kell kérnie. A bizonylat akkor adható ki, ha a tulajdonos rendelkezik a madárra vonatkozó tartási (szaporulat esetén tenyésztési) engedéllyel és igazolja, hogy a madár legalább a második generációból származó fogságban szaporított vagy a jogszabályoknak megfelelően befogott egyed (pl. a héja esetében). Bizonylat kizárólag a Bizottság rendeletében előírt egyedi jelöléssel ellátott példányokhoz állítható ki. Solymásmadarak esetén ez a jelölés az egyedileg számozott zárt lábgyűrű.

Az EU bizonylatot a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Közösségi és Nemzetközi Főosztálya keretén belül működő CITES Igazgatási Hatóság állítja ki az erre vonatkozó kérelem alapján. A dokumentum kiállításának igazgatási szolgáltatási díja példányonként 2000 Ft, melyet csekken vagy átutalással a Minisztériumnak kell megfizetni.

Az igazgatási hatóság a bizonylat kiállításával egyidejűleg a példányhoz korábban kiállított származási igazolást, illetve tenyésztői bizonylatot bevonja.

A B-D mellékletekben felsorolt fajok:

A B-D mellékletekben szereplő fajok Közösségen belüli mozgása nincsen hatósági engedélyhez, illetve az A mellékletes fajoknál leírt EU bizonylathoz kötve. Amennyiben ezek jogszerű megszerzését (a rendelet szerinti behozatalát vagy az Unióban történt szaporítását), illetve legális eredetét a tulajdonos dokumentummal tudja igazolni, a példányok a Közösség területén belül szabadon mozoghatnak, adhatók, vehetők. Fontos, hogy a jogszerű eredetet a Közösség területén belül bárhol dokumentummal kell tudni igazolni. A dokumentum lehet hatóság által kiállított okmány (pl. a hazai származási igazolás, illetve tenyésztői bizonylat), állatorvosi engedély, számla, adásvételi szerződés stb. Fontos, hogy az okmányokból egyértelműen meg lehessen állapítani azt, hogy az állat fogságban szaporított, vagy külföldről hozták be. Az utóbbi esetben az eredeti export- és importengedélyek

számának és kiállítás dátumának kell szerepelnie a dokumentumon. Ez azért is nagyon fontos, mert egy későbbi re-export esetén az engedély csak ezen adatok ismeretében állítható ki.

Bejelentési kötelezettség

A 271/2002.(XII. 20.) Korm. rendelet alapján előírt bejelentési kötelezettség, mely valamennyi ragadozó madárra kiterjed, továbbra is él. **A bejelentést a lakóhely, székhely vagy tartózkodási hely szerint illetékes Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőséghez** (továbbiakban: Felügyelőség) **kell megtenni.** A módosítás alapján a Felügyelőség vezeti a bejelentés-köteles fajok nyilvántartását és állítják ki a származási igazolásokat, illetve tenyésztői bizonylatokat is.

Külföldről jogszerűen behozott solymásmadár esetén, amennyiben az nem rendelkezik EU bizonylattal, a bejelentést követően a Felügyelőség származási igazolást állít ki. A származási igazolás kiállításának igazgatási szolgáltatási díja 2000 Ft példányonként. A hazai szaporulatból származó madarak esetében tenyésztői bizonylat kerül kiállításra. Az eljárás igazgatási szolgáltatási díja fajonként és bejelentésenként 5000 Ft.

A származási igazolás és a tenyésztői bizonylat az állat elidegenítésére nem jogosít.

A Kormány 348/2006. (XII.23.) Korm. rendelete
a védett állatfajok védelmére, tartására, hasznosítására és bemutatására vonatkozó részletes szabályokról

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Tvt.) 10. §-ának (1) bekezdésében, 44. §-ának (6) bekezdésében, valamint 85. §-ának *a*) pontjában kapott felhatalmazás alapján a Kormány a következőket rendeli el:

A rendelet hatálya

1. §

(1) E rendelet hatálya kiterjed

a) a védett, fokozottan védett, illetve az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős állatfajok egyedeire;

b) az *a*) pontban nem szereplő, nemzetközi egyezmények hatálya alá tartozó kiemelt természetvédelmi oltalomban részesülő állatfajok egyedeire;

c) az *a*)-*b*) pontok szerinti állatfajok és a természetvédelmi oltalom alatt nem álló állatfajok közötti keresztezésekkel és keresztezésekből létrejött hibridekre

[a továbbiakban *a*)-*c*) pontok együtt: védelemben részesülő állatfajok].

(2) E rendelet hatálya kiterjed azon természetes személyekre, költségvetési szervekre, illetőleg közhasznú szervezetekre, amelyek a védelemben részesülő állatfajok egyedét tartják, hasznosítják, bemutatják.

Értelmező rendelkezések

2. §

E rendelet alkalmazásában

a) *védelem*: a védelemben részesülő állatfaj egyedének vagy állományának megőrzését, fennmaradását és fenntartását szolgáló tevékenység vagy intézkedés;

b) *természetvédelmi érdek*: valamely állatfaj természetes állományának fennmaradása, szaporodása, illetőleg az adott állatfaj egyedének vagy állományának védelme, továbbá valamely védett vagy fokozottan védett faj egyedét, állományát veszélyeztető helyzet elhárítása, ideértve a védett vagy fokozottan védett fajok egyedei és élőhelyeik védelme érdekében szükséges intézkedéseket;

c) közérdek: a természetvédelmi érdek, valamint a természetvédelmi érdekekkel és célokkal összeegyeztethető oktatási, ismeretterjesztési, tudományos célú, illetőleg kultúrtörténeti hagyományápolásnak minősülő tevékenység, továbbá a közegészségügyi, környezetvédelmi vagy állategészségügyi veszélyhelyzet elhárítása;

d) származék: az elpusztult élőlény, az élettelen egyed azonosítható része, illetve az a termék vagy készítmény, amelyről csomagolása vagy egyéb irat, adat vagy körülmény alapján megállapítható, hogy a felsoroltak valamelyikéből készült, illetve ezek valamelyikéből származó összetevőt tartalmaz;

e) tartás: a hasznosítás, valamint a bemutatás kivételével a védelemben részesülő állatfaj egyedének birtokba, illetve élőállat gyűjteményben tartása – ideértve az eladásra történő tartást is –, különösen az egyed gondozása, országhatáron belüli, nem eladásra történő szállítása, idomítása, továbbá preparátumának birtokban tartása;

f) hasznosítás: a védelemben részesülő állatfaj egyedének – a bemutatás kivételével történő – bármilyen igénybevétele, amely az egyed élettevékenységét, túlélési vagy szaporodási esélyeit, fennmaradását befolyásolja, így különösen

fa) elpusztítás, gyűjtés, befogás, csere, adásvétel, eladásra történő szállítás, eladásra történő felkínálás, külföldre vitel, onnan történő behozatal, az országon való átszállítás,

fb) tenyésztés,

fc) élettelen egyed kikészítése, preparálása,

fd) visszatelepítés, betelepítés, állomány-szabályozás, hazai állatfaj állományának külföldi állományból származó egyeddel történő kiegészítése,

fe) házasítás,

ff) állományok közötti mesterséges géncsere,

fg) kutatás;

g) bemutatás: a védelemben részesülő állatfaj egyedének közszemlére tétele;

h) kutatás: a védelemben részesülő állatfaj egyedének tudományos célú hasznosítása, különösen a vérvétel, gyűrűzés, egyéb jelölés - kivéve a fogságban lévő egyedek azonosításához szükséges jelölés -, biometriai adatok megfogással járó felvétele, vegyi, biokémiai készítményekkel történő kezelés, szabadtéri kísérlet;

i) szelektív kutatási módszer: olyan kutatási módszer, amelynek alkalmazása esetén a kutatás tárgyát képező állatfajok köre már a kutatás tervezésekor pontosan behatárolható.

Általános rendelkezések

3. §

(1) Védelemben részesülő állatfajok egyedének tartásához, hasznosításához, bemutatásához, valamint az egyed tartójának, hasznosítójának személyében bekövetkező változáshoz – ha jogszabály² másként nem rendelkezik – a természetvédelmi hatóság engedélye szükséges.

(2) Az (1) bekezdés szerinti tevékenység – a természetvédelmért felelős miniszternek a Tvt. 44. § (4) bekezdése alapján kiadott rendeletében foglalt tevékenység kivételével, illetve ha az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős állatfajokra vonatkozó külön jogszabály³ másként nem rendelkezik – akkor engedélyezhető, ha közérdekből szükséges, nincs más kielégítő megoldás, és nem jár az adott állatfaj természetes állományának tartós sérelmével.

² 13/2001. (V.9.) KöM rendelet

³ 13/2001. (V.9.) KöM rendelet

(3) Tartási, hasznosítási, bemutatási engedély csak a jogszerűen megszerzett, illetőleg külföldről jogszerűen behozott egyedre adható. Az engedély kiadását meg kell tagadni, amennyiben a tartás, hasznosítás, illetve bemutatás jogszabályi feltételei nem biztosítottak.

(4) A tartási, hasznosítási, bemutatási engedélyt az engedélyes köteles hatósági ellenőrzés során a hatóság részére felmutatni.

4. §

(1) Védelemben részesülő állatfaj egyedének tartása, hasznosítása, bemutatása költségvetési szerv, valamint közhasznú szervezet részére engedélyezhető, ha

- a) tevékenysége közérdeket szolgál;
- b) a védelemben részesülő állatfaj egyedének gondozását, ellátását felügyelő személyt (a továbbiakban: felelős személy) foglalkoztat; valamint
- c) az adott faj egyedére vonatkozó, az állatkert és az állatotthon létesítésének, működésének és fenntartásának részletes szabályairól szóló külön jogszabályban⁴ az adott faj egyedére meghatározott feltételeket tartósan biztosítja.

(2) Védelemben részesülő állatfaj egyedének a tartása, hasznosítása, illetve bemutatása a (3) bekezdésben foglalt kivétellel természetes személy részére akkor engedélyezhető, ha

- a) tevékenysége közérdeket szolgál;
- b) nagykorú;

c) az adott faj egyedére vonatkozó, az állatkert és az állatotthon létesítésének, működésének és fenntartásának részletes szabályairól szóló külön jogszabályban² az adott faj egyedére meghatározott feltételeket tartósan biztosítja.

(3) Természetes személy fokozottan védett állatfajok egyedének tartására, hasznosítására, bemutatására – a természetvédelmi érdekből végzett kutatás, valamint a solymászati tevékenység, sérült egyed tartása kivételével – engedélyt nem kaphat.

(4) Az (1) bekezdés b) és c) pontjában, valamint a (2) bekezdés c) pontjában meghatározott feltételeket a védelemben részesülő állatfaj egyede származékának esetében nem kell alkalmazni.

5. §

(1) Nem kaphat tartási, bemutatási és hasznosítási engedélyt, illetőleg nem lehet felelős személy, akit

a) természetkárosítás, állatkínzás bűncselekménye elkövetése miatt jogerősen felelősségre vontak, a büntetett előlethez fűződő hátrányos következmények alóli mentesítéséig, de legalább az ítélet jogerőre emelkedését követő öt évig;

b) a természet védelmével kapcsolatban elkövetett szabálysértésért jogerősen felelősségre vontak, a határozat jogerőre emelkedését követő három évig;

⁴ Az állatkert és az állatotthon létesítésének, működésének és fenntartásának részletes szabályairól szóló 3/2001. (II. 23.) KöM-FVM-NKÖM-BM együttes rendelet 1. számú melléklete

c) természetvédelmi, illetve állatvédelmi bírsággal sújtottak, a határozat jogerőre emelkedését követő három évig.

(2) Felelős személy az lehet, aki

a) nagykorú;

b) rendelkezik – a gyűrűzési és jelölési tevékenység kivételével – az *1. számú melléklet* szerinti szakirányú végzettséggel és gyakorlattal.

A tartásra vonatkozó szabályok

6. §

(1) Védelemben részesülő állatfaj élő egyedének tartására vonatkozó engedély a kérelemben meghatározott időtartamra, de legfeljebb négy évre adható.

(2) A védelemben részesülő állatfaj élő egyedét olyan körülmények között kell elhelyezni, amelyek biztosítják az állat jólétét és a természeteshez hasonló élettevékenységének feltételeit.

(3) A védelemben részesülő állatfaj élő egyede elhelyezésének – a 8. § (5) bekezdése, valamint a 16. § (5) és (6) bekezdése szerinti kivétellel – az állatkert és az állatotthon létesítésének, működésének és fenntartásának részletes szabályairól szóló külön jogszabályban⁵ foglalt rendelkezéseknek kell megfelelni.

(4) Amennyiben a védelemben részesülő állatfaj a (3) bekezdésben meghatározott külön jogszabályban nem szerepel, vagy annak valamelyik kategóriába való besorolása nem egyértelmű, a tartás minimális feltételeit a természetvédelmi hatóság a (3) bekezdésben meghatározott külön jogszabály szerinti tartási feltételek figyelembevételével állapítja meg.

(5) Közhasznú szervezet, illetőleg költségvetési szerv esetében a védelemben részesülő állatfaj egyedének tartási helye a felelős személy foglalkoztatásának helye.

(6) A felelős személy köteles az állat rendszeres felügyeletét biztosítani.

(7) A védelemben részesülő emlős, madár, hüllő faj fogságban tartott élő egyedét az *5. számú mellékletben* meghatározott módon kell az egyed tartójának megjelölni.

(8) A természetvédelmi hatóság a tartási feltételeket rendszeresen – szükség szerint a helyszínen – ellenőrzi.

7. §

Az elpusztult állat tetemét, ha jogszabály előően nem rendelkezik, a természetvédelmi hatóság intézkedéséig, azonban legfeljebb 30 napig mélyhűtött állapotban kell tartani, vagy egyéb módon kell a tetem állagát megőrizni. Az állat tetemének jogszerű megsemmisítéséről a tartási engedély jogosultjának kell gondoskodnia.

8. §

⁵ Az állatkert és az állatotthon létesítésének, működésének és fenntartásának részletes szabályairól szóló 3/2001. (II. 23.) KöM-FVM-NKÖM-BM együttes rendelet 1. számú melléklete

(1) Sérült, beteg vagy egyéb ok miatt szabad életre alkalmatlan, védelemben részesülő állatfaj egyede tartásának engedélyezésekor – az engedéllyel tartott egyed kivételével –vizsgálni kell a természetvédelmi és tudományos célra történő felhasználás lehetőségét, az egyed bemutatásra, valamint hasznosításra való alkalmasságát.

(2) Amennyiben az egyed az (1) bekezdés szerinti célok valamelyikére alkalmas, azt a természetvédelmi, az állatvédelmi és az állat-egészségügyi feltételeket tartósan biztosító költségvetési szervnél, illetőleg költségvetési szerv által megbízott vagy felhatalmazott, e célra alkalmas intézménynél lehet elhelyezni és tartását engedélyezni.

(3) Amennyiben a (2) bekezdés szerinti elhelyezésre nincs lehetőség, az egyed a természetvédelmi, az állatvédelmi és az állat-egészségügyi feltételeket tartósan biztosító közhasznú szervezetnél, illetőleg természetes személynél is elhelyezhető és tartása engedélyezhető.

(4) Amennyiben az egyed az (1) bekezdés szerinti célra történő felhasználásra nem alkalmas, vagy a (2)-(3) bekezdés szerinti elhelyezés nem lehetséges, az egyed életének szakszerű és fájdalommentes kioltásáról, tetemének természetvédelmi célú vagy közérdekű felhasználásáról a természetvédelmi hatóságnak kell gondoskodnia.

(5) Sérült, beteg vagy egyéb ok miatt szabad életre alkalmatlan, védelemben részesülő állatfaj egyede tartásának engedélyezésekor a természetvédelmi hatóság az adott faj egyedére vonatkozó, az állatkert és az állatotthon létesítésének, működésének és fenntartásának részletes szabályairól szóló külön jogszabály⁶ szerinti feltételek tartós biztosításától eltekinthet, amennyiben az állat fiziológiai tulajdonságai másfajta elhelyezést kívánnak meg.

A hasznosításra vonatkozó szabályok

9. §

(1) Védelemben részesülő állatfajok keresztezésére, illetve hibridjeik tenyésztésére csak természetvédelmi érdekből adható engedély.

(2) A védelemben részesülő állatfajok tenyésztésére adott engedély a szaporulat tartására nem jogosít, ezt külön kérelmezni kell a természetvédelmi hatóságnál. Tenyésztési engedély csak akkor adható, ha az engedélyes a szaporulat jogszabály szerinti elhelyezéséről gondoskodni tud, és az erre vonatkozó szándéknyilatkozatot kérelméhez mellékel.

10. §

(1) Védelemben részesülő állatfaj kutatásának engedélye iránti kérelemhez kutatási tervet kell csatolni, amely tartalmazza a kutatás irányítójának, valamint a tevékenységben részt vevő személyeknek a 4. számú melléklet 1-6. pontjában meghatározott adatait, az adatkezeléshez való hozzájáruló nyilatkozatait, a kutatott állatfajok felsorolását, a kutatás helyét, időpontját, időtartamát, célját és módszerét. A kutatást végző közhasznú szervezetnek, ill. költségvetési szervnek a kutatás irányítását végző személyt ki kell jelölnie. Amennyiben a kutatást természetes személy végzi, maga minősül a kutatás irányítójának.

⁶ Az állatkert és az állatotthon létesítésének, működésének és fenntartásának részletes szabályairól szóló 3/2001. (II. 23.) KöM-FVM-NKÖM-BM együttes rendelet 1. számú melléklete

(2) Amennyiben a kutatás nem szelektív módszerrel történik, a kutatási tervben a kutatott állatfajnak a faj feletti rendszertani egységét (taxon) is elegendő meghatározni.

(3) Kutatási célból olyan nem szelektív módszer, amely szükségszerűen a begyűjtött egyedek pusztulásával jár, kizárólag gerinctelenek és halak esetében engedélyezhető.

(4) Védelemben részesülő gerinces állatfajra vonatkozó, az állatkísérletekről szóló külön jogszabály⁷ szerinti kísérlet kutatási tervéhez csatolni kell az illetékes megyei (fővárosi) állat-egészségügyi és élelmiszer-ellenőrző állomás engedélyét.

(5) A kutatás irányítójának az 5. § szerinti előírásoknak meg kell felelnie.

11. §

(1) Védelemben részesülő madár-, valamint denevérfaj egyedének gyűrűzésére, illetőleg jelölésére az kaphat engedélyt, aki a tevékenységet természetvédelmi vagy tudományos céllal végzi, és érvényes gyűrűző vizsgálóval rendelkezik. A gyűrűző vizsga feltételeit, rendjét, tematikáját a 2. számú melléklet tartalmazza.

(2) Az (1) bekezdés szerinti vizsgálóval egyenértékűnek minősülhet az Európai Unió tagállamában, az Európai Gazdasági Térségről szóló megállapodásban részes más államban, továbbá az olyan államban tett vizsga, amelynek állampolgára az Európai Közösség és tagállamai, valamint az Európai Gazdasági Térségről szóló megállapodásban nem részes állam között létrejött nemzetközi szerződés alapján az Európai Gazdasági Térségről szóló megállapodásban részes állam állampolgárával azonos jogállást élvez.

(3) A (2) bekezdésében meghatározott vizsga elismeréséről az Országos Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség (a továbbiakban: Főfelügyelőség) dönt szükség szerint különbözeti vizsga előírásával.

12. §

(1) Védelemben részesülő madárfajok egyedei jelölőgyűrűvel történő jelölésének az országos koordinációját kizárólag a madarak tudományos célú jelölésének nemzetközi koordinációját ellátó szervezet hazai tagszervezete végezheti.

(2) Az (1) bekezdés szerinti szervezet az országos koordináció keretében végzi:

- a) a jelölőgyűrűk központi beszerzését és kiadását, a gyűrűk egységes, a nemzetközi előírásoknak megfelelő minőségének biztosítását;
- b) az országos gyűrűzőprojektek központi, egységes koordinációját, engedélyeztetését, színesgyűrűs, nemzetközi jelölőprogramok esetén a külföldi részprogramokkal való összehangolását;
- c) a hazai gyűrűzési adatbázis folyamatos karbantartását, fejlesztését;
- d) a kapcsolattartást a hazai gyűrűzőkkel és a külföldi gyűrűzőközpontokkal (gyűrűzési jelentések befogadása és feldolgozása, megkerülések adatszéréje), illetve nemzetközi szervezetekkel.

(3) Védelemben részesülő madárfajok vadon élő egyedeinek gyűrűzése kizárólag az (1) bekezdésben meghatározott szervezet által kiadott jelölőgyűrűkkel végezhető.

⁷ Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény

(4) Az európai denevérfajok populációinak megőrzéséről szóló megállapodás végrehajtása érdekében a védelemben részesülő denevérfajok egyedei gyűrzésének országos, központi koordinációját a Magyar Természettudományi Múzeum végzi.

(5) A (4) bekezdésben foglalt országos koordináció keretében a Magyar Természettudományi Múzeum az alábbiakat végzi:

- a) az országos gyűrzőprojektek központi, egységes koordinációját, engedélyeztetését, nemzetközi jelölőprogramok esetén a külföldi részprogramokkal való összehangolását;
- b) a hazai gyűrzési adatbázis folyamatos karbantartását, fejlesztését;
- c) a kapcsolattartást a hazai gyűrzőkkel és a külföldi gyűrzőközpontokkal (gyűrzési jelentések befogadása és feldolgozása, megkerülések adatcseréje), illetve nemzetközi szervezetekkel.

(6) A madár- és denevérgyűrzési alapadatok és az azokból származtatott adatok hozzáférését, továbbá felhasználásuk jogát az országos koordinációt végző szervezetnek folyamatosan biztosítani kell a természetvédelemért felelős minisztérium (a továbbiakban: minisztérium) számára.

(7) Védelemben részesülő állatfaj egyedének a megfogása, amennyiben az egyedet a megfogást követően közvetlenül jelölik, illetve adatait rögzítik és szabadon bocsátják, nem minősül tartásnak, illetőleg befogásnak.

(8) Védelemben részesülő madár- és denevérfajok egyedei jelölőgyűrzéssel történő jelölésére engedély annak a személynek adható, aki az általa fogott és jelölt állatokkal kapcsolatos adatait minden évben eljuttatja az (1) és (4) bekezdésben meghatározott szervhez.

A bemutatásra vonatkozó szabályok

13. §

Védelemben részesülő állatfaj egyedének bemutatása akkor engedélyezhető, ha összhangban van a természetvédelmi érdekekkel, és oktatási, ismeretterjesztési vagy tudományos célból szükséges, valamint a kérelmező rendelkezik tartási engedéllyel, továbbá élő egyed esetében az adott fajra vonatkozó, az állatkert és az állatotthon létesítésének, működésének és fenntartásának részletes szabályairól szóló külön jogszabály⁸ szerinti feltételeket a bemutatás helyén és annak teljes időtartama alatt biztosítja.

A solymászatra vonatkozó szabályok

14. §

(1) A tartás, hasznosítás, bemutatás engedélyezésére vonatkozó rendelkezéseket a solymászati célú engedélyezés esetén az e cím szerinti eltérésekkel kell alkalmazni.

(2) Solymászmadárnak kizárólag a (3) bekezdésben felsorolt madárfajok azon egyedei minősülnek, amelyeket az (5) bekezdés szerinti célra tartanak.

(3) Solymászati célra – a (4) bekezdésben meghatározott kivétellel – tartási, hasznosítási, bemutatási engedély kultúrtörténeti hagyományápolás céljából kizárólag természetes személynek, csak héjára (*Accipiter gentilis*),

⁸ Az állatkert és az állatotthon létesítésének, működésének és fenntartásának részletes szabályairól szóló 3/2001. (II. 23.) KöM-FVM-NKÖM-BM együttes rendelet 1. számú melléklete

karvalyra (*Accipiter nisus*), szirti sasra (*Aquila chrysaetos*), északi sólyomra (*Falco rusticolus*), Feldegg-sólyomra (*Falco biarmicus*), valamint vándorsólyomra (*Falco peregrinus*) adható. Szirti sas (*Aquila chrysaetos*), északi sólyom (*Falco rusticolus*), Feldegg-sólyom (*Falco biarmicus*), valamint vándorsólyom (*Falco peregrinus*) esetében a tartási, hasznosítási, bemutatási engedély további feltétele, hogy a solymásmadár természetvédelmi hatósági engedéllyel működő hazai tenyészetből, illetőleg jogszerűen működő külföldi tenyészetből származzon.

(4) Karvaly (*Accipiter nisus*) tenyésztésére engedély nem adható. Héja (*Accipiter gentilis*) esetében kizárólag annak törzsalakjára (*Accipiter gentilis gentilis*), a hazai solymászati igényeknek megfelelő mértékig adható tenyésztési engedély.

(5) A (3) bekezdés szempontjából kultúrtörténeti hagyományápolásnak minősül a solymászatnak, mint történelmi vadászati módszernek a természetvédelmi jogszabályokkal összeegyeztethető gyakorlása, az ehhez szükséges solymásmadarak hazai létszámának fenntartására irányuló befogás, tenyésztés, idomítás, illetve a solymászat, mint vadászati módszer – szervezett rendezvényen történő - ismeretterjesztési célú gyakorlati bemutatása.

15. §

(1) Természetes személy egyidejűleg legfeljebb 2 példány vadászatra használt solymásmadár és 2 pár tenyésztésre használt solymásmadár tartására jogosult.

(2) Amennyiben az (1) bekezdés szerinti mennyiséget az engedéllyel tartott solymásmadár szaporulata túllépi, az engedélyes 3 hónapon belül gondoskodni köteles a jogszerűen tartható egyedek számát meghaladó egyedek jogszerű elhelyezéséről.

16. §

(1) Solymászati célra tartási, hasznosítási, bemutatási engedélyt az a természetes személy kaphat, aki a 4. § (2) bekezdés b) és c) pontjában meghatározott feltételeken túl,

- a) a minisztérium által szervezett vizsgabizottság előtt sikeres természetvédelmi vizsgát tett;
- b) a solymásmadarat vadászat vagy tenyésztés céljából tartja;
- c) vadászati célú tartás engedélyezése esetén érvényes vadászjeggyel rendelkezik;
- d) tenyésztés kérelmezése esetén legalább 3 év solymásmadár-tartási gyakorlattal rendelkezik.

(2) Az (1) bekezdés a) pontja szerinti vizsga feltételeit, rendjét, tematikáját a 3. számú melléklet tartalmazza.

(3) Az (1) bekezdés a) pontja szerinti vizsgával egyenértékűnek minősülhet az Európai Unió tagállamában, az Európai Gazdasági Térségről szóló megállapodásban részes más államban, továbbá az olyan államban tett vizsga, amelynek állampolgára az Európai Közösség és tagállamai, valamint az Európai Gazdasági Térségről szóló megállapodásban nem részes állam között létrejött nemzetközi szerződés alapján az Európai Gazdasági Térségről szóló megállapodásban részes állam állampolgárával azonos jogállást élvez.

(4) A (3) bekezdésében meghatározott vizsga elismeréséről a Főfelügyelőség dönt szükség szerint különözeti vizsga előírásával.

(5) A tenyésztésre használt solymászmadarakat páronként szirti sas (*Aquila chrysaetos*) esetében minimum 28 négyzetméter alapterületű és 3,5 méter magas röpdében, míg északi sólyom (*Falco rusticolus*), Feldegg-sólyom (*Falco biarmicus*), vándorsólyom (*Falco peregrinus*) és a héja törzsalakja (*Accipiter gentilis gentilis*) esetében minimum 12 négyzetméter alapterületű és 2,7 méter magas röpdében kell elhelyezni. Egy tenyészpárröpdében maximum 2 tenyészmadár, illetve függetlenné válásukig a tenyészpár utódai tarthatók.

(6) A vadászati célra tartott solymászmadarak esetében a hagyományos tartásnál alkalmazott kerti ülőke, magasállvány, illetve repítődrótos elhelyezés rendszeres röptetés mellett alkalmazható.

(7) A vadászati célra használt solymászmadarat – a karvaly (*Accipiter nisus*) és a szirti sas (*Aquila chrysaetos*) kivételével – a vadászat során rádiótelemetriás jelzőrendszerrel kell ellátni.

Eljárási szabályok

17. §

(1) A tartási, hasznosítási, bemutatási engedély iránti kérelmet a 4. számú melléklet szerinti formanyomtatványon kell benyújtani a (2) bekezdésben meghatározott természetvédelmi hatósághoz.

(2) Fokozottan védett állatfaj egyedének tartását, hasznosítását, valamint bemutatását a Főfelügyelőség, egyéb védelemben részesülő állatfaj egyedének tartását, hasznosítását, valamint bemutatását a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőség (a továbbiakban: felügyelőség) engedélyezi.

(3) Amennyiben a védett állatfaj egyedének hasznosítására, bemutatására vonatkozó tevékenység több hatóság illetékességi területéhez tartozik, az engedélyező hatóság a Főfelügyelőség.

18. §

A védelemben részesülő állatfaj egyedének tartását, hasznosítását, bemutatását engedélyező határozatban rendelkezni kell:

- a) az állatfaj egyedének tulajdonjogi viszonyairól;
- b) **az egyed tartásának helyéről, körülményeiről, az egyedről való gondoskodásról;**
- c) a tartás, hasznosítás, bemutatás feltételeiről;
- d) a tevékenységet végző személyről;
- e) az egyeddel végezhető tevékenységekről, azok módszereiről, eljárásairól, eszközeiről, időbeli és térbeli körülményeiről, esetleges kockázati tényezőiről;
- f) emlős-, madár- és hüllőfajok esetében az egyed 5. számú melléklet szerinti egyedi jelöléséről;
- g) az ellenőrzés feltételeinek biztosításáról;
- h) az engedély érvényességi idejéről;
- i) tenyésztés engedélyezése esetén a szaporulat tartásáról, a tenyésztésre használható hím- és nőivarú példányokról;
- j) kutatás engedélyezése esetén a kutatási jelentés, illetve a kutatás eredményéből származó adatok tartalmáról, formájáról, gyakoriságáról, címzettjéről és a kutatási jelentés készítésére kötelezett személyről.

19. §

(1) A szaporulat tartására irányuló engedélykérelmet a szaporulat születését (kelését) követő 15 napon belül kell a természetvédelmi hatósághoz benyújtani.

(2) A védelemben részesülő állatfaj egyede tartására, hasznosítására, bemutatására jogosult a jogszabályokban vagy az engedélyben előírt feltételek megváltozását (különösen a pusztulást, elszökést) 8 napon belül, a felelős személyében bekövetkezett változást a változás megtörténtét követő 15 napon belül köteles bejelenteni a természetvédelmi hatóságnak.

20. §

(1) A természetvédelmi hatóság a tartási, hasznosítási, valamint bemutatási engedélyt visszavonja, ha

- a) az engedélyezés feltételei már nem állnak fenn;
- b) az engedély jogosultja a tevékenységét az engedélytől eltérően, a természetvédelmi érdekekkel nem összeegyeztethető módon gyakorolja;
- c) az engedély jogosultja a tartott, hasznosított, bemutatott állatfaj egyedét jogellenesen veszélyezteti, továbbá tevékenységével más védelemben részesülő állatfaj egyedét vagy élőhelyét szándékosan veszélyezteti;
- d) az engedély jogosultja a felelős személyében bekövetkezett változás bejelentését követő 30 napon belül nem gondoskodik megfelelő felelős személy alkalmazásáról;
- e) az engedély jogosultja az engedélyben foglalt, valamint az adott faj egyedére vonatkozó tartási feltételeket hatósági felhívás ellenére sem biztosítja.

(2) A természetvédelmi hatóság a tartási, bemutatási, hasznosítási engedélyt visszavonhatja, ha a tartási, bemutatási, hasznosítási engedély jogosultja

- a) nem tesz eleget a jogszabályban vagy az engedélyben előírt adatszolgáltatási kötelezettségének;
- b) megakadályozza a hatósági ellenőrzést;
- c) tevékenységével más védelemben részesülő állatfaj egyedét vagy élőhelyét gondatlanul veszélyezteti.

(3) A természetvédelmi hatóság az engedély kiadását legfeljebb két évre megtagadhatja, ha az (1)-(2) bekezdésben foglaltak alapján az engedélyt visszavonták. Az engedély kiadásának megtagadásánál a hatóságnak figyelemmel kell lennie a jogsértés súlyára, céljára, időtartamára, a jogsértő magatartás ismételt tanúsítására.

21. §

A fokozottan védett állatfajok engedéllyel tartott egyedeiről a Főfelügyelőség, az egyéb védelemben részesülő állatfajok engedéllyel tartott egyedeiről a felügyelőség nyilvántartást vezet.

Átmeneti és záró rendelkezések

22. §

(1) Ez a rendelet a kihirdetését követő 15. napon lép hatályba, rendelkezéseit a hatálybalépését követően indult ügyekben kell alkalmazni.

(2) A rendelet hatályba lépésével egyidejűleg

- a) a védett állatfajok védelmére, tartására, bemutatására és hasznosítására vonatkozó részletes szabályokról szóló 8/1998. (I. 23.) Korm. rendelet, az azt módosító 139/1999. (IX. 3.) Korm. rendelet, a 100/2001. (VI. 20.) Korm. rendelet, valamint a környezetvédelmi és vízügyi miniszter irányítása alá tartozó szervek feladat- és hatáskörének vizsgálatáról szóló 340/2004. (XII. 22.) Korm. rendelet 9. § (1) bekezdése;

- b) A Washingtonban, 1973. március 3. napján elfogadott, a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló Egyezmény végrehajtásáról szóló 271/2002. (XII. 20.) Korm. rendelet 1 §-ának felvezető szövegrészében, valamint a 17. §-a (4) bekezdésének a) pontjában szereplő „többször módosított” szövegrész

hatályát veszti.

23. §

(1) E rendelet hatálybalépése előtt jogszerűen megszerzett és tartott, de e rendelet szerint már nem tartható fajú egyedek tartására vonatkozó engedély kérelemre meghosszabbítható a 6. § (1) bekezdése szerinti időtartamra. A meghosszabbítás az egyed élete végéig ismételtén kérhető.

(2) Az (1) bekezdés szerinti engedély meghosszabbítása iránti eljárás során a 4. § (1) bekezdése a) pontjában, (2) bekezdése a) pontjában és (3) bekezdésében előírtakat nem kell alkalmazni.

(3) A 6. § szerinti tartási feltételeket a rendelet hatályba lépése előtt jogszerűen megszerzett és tartott egyedekre az engedélyesnek e rendelet hatálybalépését követő két éven belül kell biztosítani.

(4) Az e rendelet hatályba lépésekor felelős személy köteles az *1. számú melléklet* szerinti szakképesítések valamelyikét a rendelet hatályba lépésétől számított 5 éven belül megszerezni. Azon felelős személy esetében, aki legalább 10 év igazolt szakmai gyakorlattal rendelkezik, a képesítés megszerzésétől a hatóság eltekinthet, amennyiben a felelős személy továbbra is azon állatfajok egyedeiért felel, amelyek mellett a szakmai gyakorlatot szerezte.

24. §

(1) A Washingtonban, 1973. március 3. napján elfogadott, a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló Egyezmény végrehajtásáról szóló 271/2002. (XII. 20.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Korm. rendelet) 1. §-ának a) bekezdése helyébe az alábbi rendelkezés lép:

„a) *Igazgatási Hatóság*: a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, valamint – az Egyezmény, a Tanács rendelete és e rendelet végrehajtása során végzett hatósági ellenőrzések és nyilvántartások tekintetében – a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőségek is;”

(2) A Korm. rendelet 12. §-ának (2) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(2) Az (1) bekezdésben meghatározott bejelentési kötelezettség nem terjed ki az e rendelet 4. számú mellékletében, valamint - a bőjtű réce (*Anas querquedula*), a cigányréce (*Aythya nyroca*), a vörösnakú lúd (*Branta ruficollis*) és a kékcsőrű réce (*Oxyura leucocephala*) kivételével - az Európai Bizottságnak a vadon élő állat- és növényfajok számára, kereskedelmük szabályozása révén biztosított védelméről szóló 338/97/EK rendelet végrehajtásának részletes szabályairól szóló 865/2006/EK rendelet (továbbiakban: a Bizottság rendelete) 62. cikkének (1) bekezdésében szereplő fajok példányaira.”

(3) A Korm. rendelet 12. §-ának (4) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(4) Az ország területére behozott élő példányok esetén a bejelentést követően a lakóhely, székhely vagy tartózkodási hely szerint illetékes környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőség, mint Igazgatási Hatóság minden példányhoz származási igazolást állít ki és ezen példányokról nyilvántartást vezet. Az Igazgatási Hatóság a származási igazolást a Tanács és a Bizottság rendeletének megfelelően kiállított dokumentumok, illetve nyilvántartott hatósági engedélyek és bizonylatok alapján állítja ki.”

(4) A Korm. rendelet 12. §-a (13) és (14) bekezdésében a „VI fejezetében” szövegrész helyébe a „XVI. fejezetében” szövegrész lép.

(5) A Korm. rendelet 12. §-ának (15) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(15) A Tanács rendeletének 6. cikk (1) bekezdésében, illetve a Bizottság rendeletének 69. cikkében foglalt esetekben a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium tájékoztatja az Európai Bizottságot.”

(6) A Korm. rendelet 17. §-a (4) bekezdésének b) pontja helyébe pedig a következő rendelkezés lép:

„b) A Bizottság 865/2006/EK rendelete (2006. május 4.) a vadon élő állat- és növényfajok számára kereskedelmük szabályozása által biztosított védelemről szóló 338/97/EK tanácsi rendelet végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról”.

25. §.

(1) Ez a rendelet a következő uniós jogi aktusoknak való megfelelést szolgálja:

a) a Tanács 79/409/EGK irányelve (1979. április 2.) a vadon élő madarak védelméről 1. cikk (1) bekezdése, 5. cikk e) pontja, 6. cikk (1) bekezdése, 7. cikk (4) bekezdése, 9. cikkének (1)-(2) bekezdése;

b) a Tanács 92/43/EGK irányelve (1992. május 21.) a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről 12. cikkének (2) bekezdése, 14. cikke, 16. cikkének (1) bekezdése;

(2) E rendelet 24. §-a a vadon élő állat- és növényfajok számára kereskedelmük szabályozása által biztosított védelemről szóló 338/97/EK tanácsi rendelet végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról szóló, 2006. május 4-i 865/2006/EK bizottsági rendelet végrehajtásához szükséges rendelkezéseket állapítja meg.

A felelős személyre vonatkozó képesítési előírások

Felelős személy lehet, aki az alábbi egyetemi vagy főiskolai végzettségek valamelyikével és a végzettségének megfelelő szakterületen eltöltött legalább 3 éves gyakorlattal rendelkezik:

- tudományegyetemen vagy főiskolán biológiai vagy ökológiai szakterületen, állatorvosi egyetemi (MSc) vagy állat-egészségügyi főiskolai szintű végzettség, felsőoktatási intézményben szerzett természetvédelmi, mezőgazdasági, állattenyésztési, kertészeti, erdészeti, vadgazdálkodási egyetemi, főiskolai, illetve alap (BSc) vagy mester (MSc) végzettség,

- vagy a felsorolt szakterületeken szerzett szakirányú felsőfokú szakképesítés.

A madarak és denevérek természetvédelmi vagy tudományos célú gyűrzésére jogosító vizsgáról

A vizsgabizottság 5 tagú, amelynek elnökét és további 2 tagját a minisztérium, további 1-1 tagját a minisztérium felkérésére a szakmai-tudományos fórumok, illetve a tudományos célú jelölést végző szervezetek jelölnék.

A bizottság ügyrendjét maga állapítja meg.

A minisztérium évente 2 vizsganapot ír ki, ezek időpontját és a vizsga díját hivatalos lapjában, legalább 30 nappal a vizsgát megelőzően közzéteszi.

A vizsgadíj összegét a minisztérium Magyar Államkincstárnál vezetett 10032000-01468216-00000000 számú számlájára kell befizetni. A vizsga magyar nyelven zajlik.

A vizsga elméleti és gyakorlati részből áll.

A madárgyűrzési vizsga tematikája:

- Madárfajismeret
- A madárgyűrzés gyakorlata és etikája
- Egészség- és balesetvédelem
- Természetvédelmi jogi ismeretek

A denevérgyűrzési vizsga tematikája:

- Denevérfaj-ismeret
- A denevérgyűrzés gyakorlata és etikája
- Egészség- és balesetvédelem
- Természetvédelmi jogi ismeretek

Az eredményes vizsgáról a vizsgabizottság bizonyítványt állít ki, amelynek mintája a következő:

Sorszám:

BIZONYÍTVÁNY

..... részére
(aki-án született
anyja neve:
személyi igazolvány száma:)
arról, hogy
sikeres madár- és/vagy denevérgyűrző vizsgát tett.
Korlátozások:
Budapest,

P. H.

.....
vizsgabizottság elnöke

.....
a vizsgabizottság tagja

.....
a vizsgabizottság tagja

.....
a vizsgabizottság tagja

.....
a vizsgabizottság tagja

3. számú melléklet a 348/2006. (XII.23.) Korm. rendelethez

A solymászati tevékenységre jogosító természetvédelmi vizsgáról

A vizsgabizottság 5 tagú, amelynek elnökét és további 2 tagját a minisztérium, 1 tagját a földművelésügyért felelős minisztérium, további 1 tagot a minisztérium felkérésére a szakmai-tudományos fórumok és a solymászati célra alakult társadalmi szervezetek együttesen jelölnek.

A bizottság ügyrendjét maga állapítja meg.

A minisztérium évente 1 vizsganapot ír ki, ennek időpontját és a vizsga díját hivatalos lapjában, legalább 30 nappal a vizsgát megelőzően közzéteszi.

A vizsgadíj összegét a minisztérium a Magyar Államkincstárnál vezetett 10032000-01468216-00000000 számú számlájára kell befizetni. A vizsga magyar nyelven folyik.

A vizsga tematikája:

- Ragadozómadárfaj-ismeret
- Természetvédelmi jogi ismeretek
- Egészség- és balesetvédelem

A tananyag a minisztérium kiadványa, amely helyben megvásárolható.

A vizsgára jelentkezés előfeltétele a vad védelméről, vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvény 66. §-ának (2) bekezdése szerinti solymász-vadász vizsga elméleti részének eredményes letételéről szóló igazolás benyújtása.

A solymászati tevékenységre jogosító eredményes természetvédelmi vizsgáról a vizsgabizottság bizonyítványt állít ki, amelynek mintája a következő:

Sorszám:

BIZONYÍTVÁNY

..... részére
(aki-án született
anyja neve:
személyi igazolvány száma:)
arról, hogy
sikeres solymászati tevékenységre jogosító természetvédelmi vizsgát tett.
Korlátozások:
Budapest,

P. H.

.....
vizsgabizottság elnöke

.....
a vizsgabizottság tagja

.....
a vizsgabizottság tagja

.....
a vizsgabizottság tagja

.....
a vizsgabizottság tagja

Formanyomtatvány a védelemben részesülő állatfajok tartásának, bemutatásának, hasznosításának engedélyezéséhez

Tartási

Hasznosítási

Bemutatósi

ENGEDÉLYKÉRELEM

(A négyzetben jelölje be a kérelmezett tevékenység tárgyát!)

Kérelmező személyére vonatkozó adatok
1. Kérelmező neve:
2. Címe (lakóhely, ennek hiányában tartózkodási hely, költségvetési szerv, ill. közhasznú szervezet esetében székhely):
3. Költségvetési szerv ill. közhasznú szervezet esetén a felelős személy neve:
4. Költségvetési szerv ill. közhasznú szervezet esetén a felelős személy címe (lakóhely, ennek hiányában tartózkodási hely):
5. Természetes személy, ill. költségvetési szerv, közhasznú szervezet esetén a felelős személy vizsgabizonyítványának típusa és száma:
6. Természetes személy esetén a nagykorúságot igazoló dokumentum típusa és száma:
A kérelem tárgyát képező állatra vonatkozó adatok:
7. Tudományos fajnév:
8. Magyar fajnév:
9. Egyedi azonosító száma (amennyiben már van):
10. Ivar (amennyiben megállapítható):
11. Az egyedek száma:
Emlős-, madár-, illetve hüllőfajoknál tenyésztési kérelem esetén:
12. Nőstény szülőállat egyedi azonosítója:
13. Hím szülőállat egyedi azonosítója:

A kérelmezett tevékenység leírása:

14.1. A tevékenység helye:

14.2. A tevékenység ideje:

14.3. A tevékenység célja:

14.4. A tevékenység módszere:

14.5. A természetvédelmi, ill. közérdek rövid kifejtése:

14.6. A tartási körülmények leírása:

14.7. Tenyésztési kérelem esetén a várható szaporulat elhelyezése:

Mellékelte dokumentumok:

15.

- egyed származását igazoló dokumentumok (CITES származási bizonyítvány, a szülőpár tenyésztési engedélye, vagy befogási engedély stb.)
- a nagykorúságot igazoló dokumentum másolata,
- szakképzettséget igazoló dokumentum másolata,
- szakmai gyakorlatot igazoló dokumentum másolata,
- a tartás helye szerinti ingatlan tulajdonosának nyilatkozata a tartáshoz való hozzájárulásról,
- az illetékes megyei (fővárosi) állat-egészségügyi és élelmiszer-ellenőrző állomás engedélye (védelemben részesülő gerinces állatfajra vonatkozó, az állatkísérletekről szóló külön jogszabály szerinti kísérlet, kutatás esetén),
- solymászmadár vadászati célú tartása esetén az érvényes vadászjegy másolata,
- solymászmadár tenyésztési kérelem esetén a tartási gyakorlatot igazoló dokumentum (a tartási engedély másolata),
- a szaporulat elhelyezését biztosító szándéknyilatkozat,
- kutatási kérelem esetén a kutatási terv és az adatkezeléshez való hozzájáruló nyilatkozatok

Büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy az általam közölt adatok a valóságnak megfelelnek.

Dátum:

Aláírás:

Kitöltési útmutató és magyarázat

5. Madár- és denevérgyűrűzési engedélyezés, illetve solymászati engedélyezés esetén a 348/2006. (XII.23.) Korm. rendelet 9. § (1) bekezdés, illetve 13.§ (1) c) pont alapján előírt vizsgabizonyítvány száma. Természetes személy esetén akkor kell kitölteni e pontot, ha solymászati tevékenységre jogosító természetvédelmi, gyűrűző szakképesítés megszerzését e jogszabály előírja.
6. A nagykorúságot igazoló dokumentum fajtája (személyi igazolvány, útlevel, születési vagy házassági anyakönyvi kivonat) és száma.
7. A védelemben részesülő állatfajok felsorolását tartalmazó külön jogszabály⁹ szerint meghatározott tudományos név
8. A védelemben részesülő állatfajok felsorolását tartalmazó külön jogszabály¹⁰ szerint meghatározott magyar név
9. A kérelem tárgyát képező állatnak a 348/2006. (XII.23.) Korm. rendelet 6. számú melléklete szerinti egyedi azonosító (pl. zárt gyűrű, mikrocip) száma. A Korm. rendelet hatályba lépését megelőzően született állat esetén az azonosító szám lehet ettől eltérő egyedi azonosító, amennyiben annak alkalmazása más jogszabály előírásaival nem volt ellentétes.
- 12-13. Tenyésztési engedélykérelem esetén a szülő egyedeknek a 348/2006. (XII.23.) Korm. rendelet 6. számú mellékete szerinti, illetve a Korm. rendelet hatályba lépését megelőzően született állatok esetén ettől eltérő egyedi azonosító számok. Mindkét szülő megjelölése kötelező.
14. A kérelmezett tevékenység szöveges kifejtése, indoklása szükség szerint külön lapon is folytatható.
15. A külön jogszabály¹¹ szerinti működési engedéllyel rendelkező állatkerteknek kizárólag az e melléklet 1., 2., 7-13., 14.2., 14.3., valamint 15. pont első francia bekezdése szerinti adatokat és dokumentumokat kell megadni és becsatolni.

* A *-gal jelölt pontok származékra vonatkozó kérelem esetében nem kell kitölteni.

⁹ 13/2001. (V.9.) KöM rendelet

¹⁰ 13/2001. (V.9.) KöM rendelet

¹¹ 3/2001. (II.23.) KöM-FVM-NKÖM-BM együttes rendelet

A védelemben részesülő állatfajok jelöléséről

A védelemben részesülő emlős, madár, hüllő állatfajokat az alábbi módon kell megjelölni:

1. A fogságban született, illetve tenyésztett madarak esetén:

- Varratmentesen zárt, körkörös folytonos, egyedileg megjelölt megszakítás vagy illesztés nélküli lábgyűrű vagy lábszalag (továbbiakban: gyűrű), amelyet a felhelyezés után semmilyen módon nem változtattak meg.
- A gyűrűt a madár életének első napjaiban kell felhelyezni.
- A gyűrű olyan méretű, hogy nem lehet eltávolítani a madárról, ha a lába teljesen kifejlődött.

2. Az 1. pont szerinti madarakon kívüli egyéb fogságban tartott, élő emlősök, hüllők esetében, valamint olyan madarak esetén, amelyeknél az 1. pont szerinti jelölés nem lehetséges:

- Egyedileg számozott, nem módosítható mikrocsip transzponder, amely megfelel a 11784:1996 (E) és a 11785:1996 ISO szabványoknak vagy
- ha a természetvédelmi hatóság meggyőződött arról, hogy az első bekezdés szerinti módszer a példány vagy a faj fizikai, illetőleg viselkedési tulajdonságai miatt nem megfelelő, akkor egyedileg számozott gyűrű, szalag, függőcímke, tetoválás vagy hasonló módszer alkalmazható a jelölésre vagy bármilyen egyéb megfelelő eszköz.

3. Amennyiben a természetvédelmi hatóság számára bizonyított, hogy az adott példány fizikai tulajdonságai nem teszik lehetővé az 1. és 2. pontok szerinti jelölési módszer biztonságos alkalmazását, az állat jelölésétől el lehet tekinteni.

Az állatok jelölését a példány humánus kezelésére, védelmére, kíméletére és természetes viselkedésére való kellő figyelemmel kell végrehajtani.

Ragadozómadár-tartás és a solymászat természetvédelmi vonatkozásai

(Duhay Gábor)

I. Bevezetés

A solymászat, a solymászati célú ragadozómadár-tartás, idomítás több ezer évre vezethető vissza, míg a természetvédelem múltja mintegy száz évre tehető. A solymászat kezdetén a természet bővelkedett ragadozómadarakban és azok zsákmányállataiban, így a solymászati célból begyűjtött, befogott madarak nem okoztak észrevehető változást a vadon élő populációban. Később a magántulajdon, a földtulajdon kialakulásával a vadak és a madarak is valakiknek a tulajdonába kerültek. Kialakult az a kiváltságos réteg, amelyik jogosult volt solymászni, vadászmadarakat tartani. A solymászat fénykorában a birtoklevelek külön intézkedtek a sólyomfészkek hovatarozásáról, ami azt bizonyítja, hogy megkülönböztetett figyelemmel kísérték a sorsukat. Ez a figyelem egyben védelmet is jelentett, hiszen évtizedeken-századokon keresztül megőrizni a fészkelőhelyeket azt feltételezi, hogy gondoskodtak azok zavartalanságáról, legfeljebb a solymászathoz szükséges 1-2 fiókát vették ki belőlük. Valószínűsíthető az is, hogy nem minden ismert fészkekből szedtek minden évben fiókát, tehát rendszeresen röpíthettek a szülők. Ugyanakkor a fészkelőhelyek tulajdonosai megvédték a köznéptől a fészkeket, tehát egyfajta védelem már akkor is működött, főként a sólyomfészkekkel kapcsolatosan. Ez azonban nem nevezhető a mai értelemben vett természetvédelemnek, hiszen a célja a biztonságos vadászmadár-utánpótlás biztosítása volt.

A lőfegyverek tökéletesedésével a solymászat mintegy százötven-kétszáz évre háttérbe szorult, elfelejtődött, hogy a XX. század elején, mint érdekes szórakozás, sport, különleges vadászati mód ismét feltámadjon. Az újkori solymászat célját tekintve már más volt, háttérbe szorult az élelem megszerzése és előtérbe került szabadidősport jellege. A solymászok is kicserélődtek, megszűnt a privilégium jelleg és különböző egyesületek keretein belül szinte bárki űzhette, aki kedvet kapott hozzá. Időközben azonban a természeti környezetben jelentős változások történtek. A települések, a gazdálkodás egyre nagyobb területeket hódított el a természettől, egyre intenzívebben használtak különféle kemikáliákat a mezőgazdasági kártevők fékentartása érdekében. Gyökeret eresztett a gazdasági megközelítést tükröző „káros-hasznos” szemlélet, amelynek következtében a károsnak minősített fajok szabadon irthatókká váltak. A tudatos pusztítás mellett talán még nagyobb kárt okoztak azok a vegyi anyagok, amelyeknek hatásmechanizmusát még nem tárták fel gyártóik és forgalmazóik és így „észrevétlenül” károsíthatták, pusztíthatták az élővilágot. A kedvezőtlen antropogén hatások miatt degradálódó természeti területek és értékek – ezen belül a ragadozómadarak védelmét is felölelő – természetvédelem egyre erőteljesebben és egyre szélesebb körben kezdte védelmébe vonni a még menthető értékeket. A ragadozómadarak többsége is védelem alá került, ami konfliktusok forrásává vált a solymászok körében. Nehezen értették meg, hogy évezredek előjogaikról kellett lemondaniuk és a jövőben a természetvédelem fogja meghatározni a solymászmadarakhoz jutás lehetőségét. A másik korlátozást a solymászat jogilag vadászati formává válása okozta, hiszen ebben a kérdésben a vadászokkal, a vadászati hatósággal kellett egyezsége jutni. Ma a solymászat gyakorlását két hatóság, a vadászati és a természetvédelmi felügyeli. A solymászathoz megfelelő ismeretek és gyakorlat szükséges, aminek megszerzéséhez eredményes állami vadászvizsgát és természetvédelmi vizsgát kell tenni a solymászoknak.

II. A ragadozómadarak rendszertana

A rendszertani ismertetés kizárólag a hazánkban rendszeresen, alkalmilag fészkelő, átvonuló, illetve megfigyelt ragadozómadár fajokat tartalmazza, kiegészítve a solymászatra engedélyezett

európai fajok, alfajok rendszertani besorolásával. A rendszertani besorolását az Európában általánosan elterjedt Voous-féle rendszer alapján ismertetjük, különös figyelemmel a közelmúltban megjelent, Magyar és munkatársai (1998) által jegyzett „Magyarország madarainak névjegyzéke” című munkára. Részletes leírást csak a hazai és a nemzetközi gyakorlatban solymászatra használt fajokra adunk.

Madarak osztálya (Aves)

Vágómadár-alakúak rendje (Accipitriformes).

Vágómadárfélék családja (*Accipitridae*)

Genus: **Pernis**

Cuvier, 1817

Darázsölyv (*Pernis apivorus* Linnaeus, 1758)

Természetvédelmi értéke 100.000 Ft

Genus: **Milvus**

Lacépede, 1799

Barna kánya (*Milvus migrans* Boddaert, 1783)

Természetvédelmi értéke 250.000 Ft

Vörös kánya (*Milvus milvus* Linnaeus, 1758)

Természetvédelmi értéke 500.000 Ft

Genus: **Haliaeetus**

Savigny, 1809

Rétisas (*Haliaeetus albicilla* Linnaeus, 1758)

Természetvédelmi értéke 1 000.000 Ft

Genus: **Neophron**

Savigny, 1809

Dögkeselyű (*Neophron percnopterus* Linnaeus 1758)

Természetvédelmi értéke 100.000 Ft

Genus: **Gyps**

Savigny, 1809

Fakókeselyű (*Gyps fulvus* Hablizl, 1783)

Természetvédelmi értéke 50.000 Ft

Genus: **Aegyptius**

Savigny, 1809

Barátkeselyű (*Aegyptius monachus* Linnaeus, 1766)

Természetvédelmi értéke 250.000 Ft

Genus: **Circaetus**

Vieillot, 1816

Kígyászölyv (*Circaetus gallicus* Gmelin, 1788)

Természetvédelmi értéke 500.000 Ft

Genus: **Circus**

Lacépede, 1799

Barna rétihéja (*Circus aeruginosus* Linnaeus, 1758)

Természetvédelmi értéke 50.000 Ft

Kékes rétihéja (*Circus cyaneus* L.innaeus, 1766)

Természetvédelmi értéke 50.000 Ft

Fakó rétihéja (*Circus macrourus* Gmelin, 1771.)

Természetvédelmi értéke 100.000 Ft.

Hamvas rétihéja (*Circus pygargus* Linnaeus, 1758)

Természetvédelmi értéke 250.000 Ft

Genus: **Accipiter**

Brisson, 1760

Héja (*Accipiter gentilis* Linnaeus, 1758)

Természetvédelmi értéke 50.000 Ft

Karvaly (*Accipiter nisus* Linnaeus, 1758)

Természetvédelmi értéke 50.000 Ft

Kis héja (*Accipiter brevipes* Severtzov, 1850)

Természetvédelmi értéke 250.000 Ft

Genus: **Buteo**

Lacépede, 1799

Egerészölyv (*Buteo buteo* Linnaeus, 1758)

alfajok *Buteo buteo buteo* (Linnaeus, 1758)

Buteo buteo vulpinus (Gloger, 1833)

Természetvédelmi érték 10.000 Ft

Pusztai ölyv (*Buteo rufinus* Cretzschmar, 1827) (*Buteo rufinus* Cretzschmar, 1827)

Természetvédelmi értéke 100.000 Ft

Gatyás ölyv (*Buteo lagopus* Pontoppiddan, 1763)

Természetvédelmi értéke 50.000 Ft

Genus: **Aquila**

Brisson, 1760

Békászó sas (*Aquila pomarina* C. L. Brehm, 1831)

Természetvédelmi értéke 1 000.000 Ft

Fekete sas (*Aquila clanga* Pallas, 1811)

Természetvédelmi értéke 500.000 Ft

Pusztai sas (*Aquila nipalensis* Hodgson, 1833)

Természetvédelmi értéke 50.000 Ft

Parlagi sas (*Aquila heliaca* Savigny, 1809)

Természetvédelmi értéke 1 000.000 Ft

Szirti sas (*Aquila chrysaetos* Linnaeus, 1758)

Természetvédelmi értéke 500.000 Ft

Genus: **Hieraetus**

Kaup, 1844

Törpesas (*Hieraetus pennatus* Gmelin, 1788)

Természetvédelmi érték: 500.000Ft.

Héjasas (*Hieraetus fasciatus* Vieillot, 1822.)

Természetvédelmi érték: 100.000Ft.

Genus: **Pandion**

Savigny, 1819

Halászsas (*Pandion haliaetus* Linnaeus, 1758)

Természetvédelmi érték: 250.000 Ft

Sólyomfélék rendje: Falconiformes

Sólyomfélék családja: *Falconidae*

Genus: **Falco**

Linnaeus, 1758

Fehérkarmú vércse (*Falco naumanni* Fleischer, 1818)

Természetvédelmi érték: 500.000 Ft

Vörös vércse (*Falco tinnunculus* Linnaeus, 1758)(*Falco tinnunculus* Linnaeus, 1758)

Természetvédelmi érték: 50.000 Ft

Kék vércse (*Falco vespertinus* Linnaeus, 1766)

Természetvédelmi érték: 500.000 Ft

Kis sólyom (*Falco columbarius* Linnaeus, 1758)

Természetvédelmi érték: 50.000 Ft

Kabasólyom (*Falco subbuteo* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi érték: 50.000 Ft

Eleonora-sólyom (*Falco eleonora* Gené, 1839)
Természetvédelmi érték: 100.000 Ft

Feldegg-sólyom (*Falco biarmicus* Temminck, 1825)
Természetvédelmi érték: 100.000 Ft

Kerecsensólyom (*Falco cherrug* Gray, 1814)
Természetvédelmi érték: 1 000.000 Ft

Vadászsólyom (*Falco rusticolus* Linnaeus, 1857)
Természetvédelmi érték: 100.000 Ft

Vándorsólyom (*Falco peregrinus* Tunstall, 1771)
Természetvédelmi érték: 500.000 Ft

alfajok: *Falco peregrinus peregrinus* Tunstall, 1771
Falco peregrinus calidus Latham, 1790
Falco peregrinus brookei Sharpe

III. Solymászmadarak

Solymászatra engedélyezett fajok

Héja (*Accipiter gentilis gentilis* Linnaeus, 1758)

Leírás

Közepes termetű madár, tyúk nagyságú. A tojó jelentősen nagyobb, mint a hím. A tojó testtömege hazai adatok alapján átlagosan 1050-1300 g, a hímé 655-770 g. A tojó hossza 60-63 cm, a hímé 53-55 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete 100-120 cm. Az egy évnél idősebb madarak színe jelentősen eltér a fiatalokétól. Az előbbieké a hátoldalon először barnásszürke, majd hamvasszürke, a hasoldalon fehér színű, sötétbarna harántcsíkokkal. A fiatalok színe a hátoldalon barna, vörhenyes tollszegélyekkel, a hasoldalon sárgás alapon függőleges, hosszanti barna cseppfoltokkal. A szem szivárványhártyájának színe eleinte kékesszürke, majd egy éves kortól sárga, később narancssárgába hajló. Egyes öreg példányoké vöröses is lehet. A viaszhártya és a csüd színe sárga, zöldessárga. Karmai közül a hátsók és a belső kettő különösen erőteljes. Álló helyzetben az összecsucott szárnyvégeken jóval túlnyúlik a farok. Röptére jellemző a gyors szárnycsapásokat követő siklórepülés, esetenként nagyobb magasságokban a kitárt szárnyakkal való keringés vagy a fák közötti cikázó repülés. A röpképre jellemző a rövid, széles, lekerekített szárny és a hosszú farok, illetve a mell mintázata.

Elterjedési terület

Közép-és Észak-Európa, keletre a Volgaig, Kaukázus és Észak-Írán, délre Marokkóig és Kis-Ázsia. A Brit-szigeteken ritka.

Élőhelye

Erdők, ligeterdők, a sík-, a domb-, a hegyvidékeken egyaránt. Települések közelében is.

Életmódja

Elsősorban erdőlakó madár, de vadászni kijár a fásorokkal, ligetekkel szabdalt síkságra, mezőgazdasági területekre is. Vadászata sokoldalú, zuhanásból és üldözéssel hajszával egyaránt képes zsákmányolni. Zsákmányállatokban nem válogatós, nemtől függően az egér, veréb nagyságú állattól, a mezei nyúl, fácánkakasig mindent képes elfogni. Egy éves korában már ivarérett és fészkelhet. A pár együtt épít fészket, többnyire összefüggő erdőkben, magas fák (elsősorban bükk, de tölgy, fenyő, nyárfa) lombkoronájában, a törzs mellett, nagyobb elágazásban. A száraz ágakból épített fészket zöld lombokkal is díszíti. A tojásrakás ideje március vége, április, tojásai zöldesfehérek, számuk többnyire 4, méretük 57x44 mm. A kotlási idő 35-38 nap, a fiatalok 40-43 nap múlva repülnek ki.

Jellemző hangjai -gigigigig -kijee, kijee -giak, giak -kiáltások. Télen nagyobb távolságokat bekóborolhat, hazánkban gyakran északi példányok is megjelennek. A természetben mért legmagasabb életkora 19 év, de fogságban 28 évig is élhet.

Természetvédelmi jelentősége

A Kárpát-medencében élő állomány nem veszélyeztetett. Az európai állomány az ukrán és az oroszországi részek kivételével 60-90 ezer pár. Hazánkban a költőállomány, mintegy 2.000 pár. A hazai fészkelő állomány az elmúlt évtizedben enyhén növekvő tendenciát mutatott, jelenleg stabilnak tűnik. A természetvédelmi oltalom mellett köszönhető ez az erdőterületek növekedésének, főként az alföldi tájban. A héját a vadászok nem kedvelik, mivel a vadászható apróvad a zsákmánylistáján szerepel. Gyakran kárt okoz a főként vidéken, tanyán élőknek is, a baromfik, galambok megtizedelésével. A természetvédelem számára is okozhat problémát, ha túlszaporodik egyes helyeken. Kárt tehet egyes elszigetelt populációkban, ugyanis károsíthat fokozottan védett fajokat, azok szaporulatát (pl. fekete gólya, kerecsensólyom, békászó sas fiókáit elrabolhatja) és ezzel veszélyeztetheti a természetvédelmi szempontból fontosnak ítélt, veszélyeztetett fajokat. Ilyen esetekben a héjafiókák természetvédelmi engedéllyel történő más környéken található lakott héja fészkekbe áthelyezésével a probléma többnyire orvosolható. Solymászathoz beszerzése természetvédelmi engedéllyel a természetből, vagy tenyésztésből egyaránt lehetséges.

Solymászati jelentősége

A héja a múltban és jelenleg is a solymászatra leggyakrabban idomított ragadozó madár. Nagy előnye a sólymokkal szemben a nagyfokú rámenőssége, a változatos zsákmánylistája, a viszonylag könnyű idomíthatósága. A solymászatra betanított héja rövid távú vadász, ezért kiválóan alkalmas gyalogos solymászatra. A vadászható apróvadak többségének, illetve más lőhető madarak elfogására alkalmazható, pl. fácán, fogoly, üregi nyúl, mezei nyúl (csak tojó héjával), szarka, szajkó, vetési varjú, dolmányos varjú stb., ezért igen kedvelt, sokoldalú vadászmadár. Hazánkban csak a törzsalak tenyésztése engedélyezhető solymászati célra.

***Accipiter gentilis buteoides* Menzbier, 1882**

Leírás

A törzsalaknál nagyobb és világosabb színű. A tojó súlya 1185-1850 (2000) g, a hímé 870-1170 g. Az öregek színe a fejtetőn, a hátoldalon világosszürke, egyeseknél még annál is világosabb, a mell színe fehér, halvány, vékony világosbarna, sárgásbarna keresztcsíkokkal. A szívárványhártya narancssárga-vöröses színű. A fiatalok színe világosabb, mint a törzsalaké. A törzsalak tartása solymászati célra engedélyezhető, de tenyésztése nem.

Elterjedési terület

Észak-Skandinávia, Oroszország délre az Onega-tóig, keletre a Léna folyóig. Kóborló példányai

télen hazánkba is néha előfordulnak.

Karvaly (*Accipiter nisus nisus* Linnaeus, 1758)

Leírás

Galamb nagyságú madár, a héja kicsinyített mása. A tojó jóval nagyobb, testtömege 213-280 g, míg a hímé csak 117-150 g. A tojó hossza 35-39 cm, a hím 30-32 cm. A kitárt szárnyak mérete 60-80 cm. A kivedlett hímek hátoldala kékes palaszürke, a torok fehéres alapszínen szürkésfekete hosszanti rajzolattal, a hasi oldal a begytől lefelé harántcsíkos, vörhenyes tónussal. A tojók színe abban különbözik a hímekétől, hogy hiányzik, vagy nagyon halvány a vörhenyes árnyalat a hasi oldalon. A fiatalok hátoldala fakóbarna, rozsdás tollszegéllyel. A torok és a begytájék foltjai csepp és szív alakúak, a mell és a hasi tájékon a harántcsíkok fakószürkék. A szem szivárványhártyája először fehéressárga, majd élénksárga. A csüd hosszú, vékony, színe zöldessárga. A láb ujjai – különösen a középső – vékonyak és hosszúak. Ülő madárnál a fark az összecsucott szárnyakon a jóval túlnyúlik. Röptére jellemző a gyors szárnycsapásokat követő rövid siklások, esetenként a nagyobb magasságokban a keringés. Röpkéjére jellemző a lekerekített, rövid, széles szárny és a hosszú fark. Kedvező fényviszonyok mellett a mell mintázata is kiegészítő határozó bélyeg.

Elterjedési terület

Európa, keletre Délnyugat Iránig, a Jenyiszejig és az Urálig, nyugatra a Brit-szigetekig és Spanyolországig.

Élőhelye

Síkságon és hegyvidéken egyaránt, tisztásokkal tarkított ligetes erdőkben. Településeken is előfordul, főként vadászatok alkalmával.

Életmódja

Költőhelyei elsősorban erdőszélek, tisztásokkal kevert ligetes erdők, lakott területeken temető, városi parkok. Vadászni rendszerint kijár a faszorokkal, ligetekkel szabdaltsíkságra, mezőgazdasági területekre. Vadászata sokoldalú, zuhanásból és üldözéssel hajszával egyaránt képes zsákmányolni. Zsákmányállatai főként veréb nagyságú énekesmadarokból áll, de az erősebb tojó elfoghatja a galambot, szarkát, szajkót is. Egy éves korban már ivarérett, fészkelhet. Fészkelő helyének megválasztásakor előnyben részesíti az örökzöldeket, legfőképp a fenyőket. Fészket többnyire a fák alacsonyabb részeire, 3 - 8 m magasra építi. A száraz ágakból épített fészkekhez nem használ fel zöld lombot. Esetenként más madár fészket is felhasználja. A tojásrakás ideje május vége, június eleje. Tojásai kékeszöld alapon, kisebb-nagyobb rozsdavörösesen foltozottak, számuk többnyire 4-5 db, átlagos méretük 39x32 mm. A kotlási idő 31-33 nap, a fiatalok 28-30 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangjai -gigigig -güh -kiáltások. Télen nagyobb távolságokat bekóborolhat, hazánkban gyakran északi példányok is megjelennek. A természetben 15 évig élhet.

Természetvédelmi jelentősége

A hazai költőállomány 1000-2000 pár, az állomány lassú növekedést mutat. Az európai állomány az ukrán és oroszországi részek kivételével 170- 280 ezer pár. A télen megfigyelt példányok egy része északi vendég. Beszerzése solymászathoz természetvédelmi engedéllyel a természetből, vagy természetből egyaránt lehetséges.

Solymászati jelentősége

Egyes országokban (pl. Törökországban, Grúziában) igen kedvelt vadászmadár, elsősorban galamb, szarka nagyságig fogathatók vele madarak. Nagyobb méretei miatt általában a tojót idomítják. A héjához hasonlóan, de talán még rámenősebben üldözi a zsákmányát. Hazai solymászati alkalmazása nem túl gyakori annak ellenére, hogy nem igényel nagy kiterjedésű vadászterületet és elhelyezése, tartása is kisebb helyigényű.

Idomításánál egyesek nem kesztyűről indítják, hanem marokra fogva dobják a vad után. Solymászati célra tenyésztése hazánkban nem engedélyezhető.

Szirti sas (*Aquila chrysaetos chrysaetos* Linnaeus, 1758)

Leírás

Nagy termetű, pulyka nagyságú madár. A tojó valamivel nagyobb, mint a hím. A tojó testtömege 4200-5000 g, míg a hímé 3500-3700 g. Teljes hosszuk 75-88 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete 188-220 cm. Az öreg tollruhás madaraknál a fejtető és a nyakszirt rozsdássárga (innen ered az aranysas -Golden Eagle -elnevezés), a hát és a mell egyszínű sötétbarna, mindössze a szárny fedőtollai világosabban szegettek és az alsó farkfedők fehérek. A tarkótájékon lándzsa alakúak a tollai. A fiatalok színe barna, a fark fehér, sötétbarna végszalaggal. A gatyá általában világosabb, mint a mell. A fiatalkori tollruhát mintegy öt év alatt cserélik le az öregkorira. A szivárványhártya a fiataloknál barna, az öregeknél tűzessárga. A csüd tollas, az ujjak erőteljesek, színük sárga. Az ülő madár szárnya majdnem eléri a viszonylag rövid fark végét. Röptére jellemző a lomha, erőteljes szárnycsapások, a hosszú siklások, illetve a keringés. Röpképén a kiterjesztett szárnyak hosszúak és nagyjából egyenlő szélesek, a végén szétálló tollakkal, a fej és a nyak megnyúlt. A fiatalok szárnyán két világos folt látható, a fark fehér, sötét csíkkal a végén. Az öregek egyszínű sötétbarnák. Siklaskor a szárnyak enyhén felfelé ívelnek.

Elterjedési terület

A faj Eurázsia és Észak-Amerika hegyvidékein általánosan elterjedt. Európában - Spanyolországban az *Aquila chrysaetos homeyeri* alfaj él - Nyugat-Szibériáig költ.

Élőhelye

Sziklás, erdős, magashegységek, kóborlásai alkalmával síkvidék, mezőgazdasági területek.

Életmódja

Elsősorban a magas hegyiségeket, sziklákat, öreg erdőket kedveli fészkelés céljára, de vadászni kijár a síkságra, mezőgazdasági területekre is. Többnyire ülő vagy futó vadat zsákmányol, néha nagyobb testű madarat. Zsákmányállatai főként emlősök, a vakondtól, a mezei nyúlön keresztül az őzgidáig, rókaig, kóbor kutyáig. Télen a dögre is rájár. Öt éves korban már fészkelhet. Fészkepítő faj, gyakran sziklapárkányra építi az évente egyre nagyobb méretű fészket, de fán is költhet. Ilyenkor a fa koronájában, nagy magasságban a törzs mellett, elágazásba építi meg a fészket. Váltófészket gyakran épít és azokat több éven keresztül -gyakran váltogatva -használja. A száraz ágakból épített fészkekhez használ zöld lombot. A tojásrakás ideje március, tojásai fehéres alapon több-kevesebb erős rozsdabarna, lilásszürke folttal. Számuk többnyire 2 db, átlagos méretük 77x59 mm. A kotlási idő 43-45 nap, a fiatalok 75-80 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangjai -hiéh -glük, glük, glük -giak, giak -a fészeknél -kai, kai, kai, kejjak, kejjak -kiáltások. Télen nagyobb távolságokra is elkóborol. Hazánkban gyakran megfigyelhetők kóborló példányai, különösen az Alföldön. Fogságban 57 éves korú madár, a természetben ennél rövidebb, 26 éves életkor ismert.

Természetvédelmi jelentősége

Európában és tőlünk keletre stabil állománya van, az ukrán és orosz részek nélkül a fészkelő párok száma mintegy 5 800 - 6800. Hazánkban hosszú évtizedeken keresztül legfeljebb, mint téli vendég

fordult elő. Az utóbbi években, valószínűleg a megerősödött szlovákiai populációból 5-6 pár fészkelőként megtelepedett és rendszeresen repít fiókákat. A szirti sas hazánkban fokozottan védelem alatt áll. Beszerzése kizárólag regisztrált tenyészetből lehetséges. Tartásához, szaporításához előzetes természetvédelmi engedély szükséges.

Solymászati jelentősége

Régen, főként keleten, az orosz pusztákon, a kirgizeknél kedvelt solymászmadár volt a szirti sas. Ez a kedveltsége napjainkra már áterjedt Európára is, bár jóval szűkebb körben tartják, mint pl. a sólymokat vagy a héjakat. Keleten sokoldalú használati lehetősége és a hosszú élete tette tartását, idomítását kívánatosá. Gyakran apáról fiúra szállt a betanított vadászmadár tulajdonjoga. Betanítható volt nagyobb madarak vadászatára, de nyúlra, rókára, sakálra, farkasra, őzre, antilopra és más hasonló nagyságú vadra is használható volt. A solymászatból élők számára igen értékes tulajdonság volt ez a sokoldalúság. Használták gyalogosan és lóhátról is. A magyarságra nem volt igazán jellemző a sassal való solymászat. Manapság Európában főként mezei nyúl vadászatára használják. Tartását korlátozza a nagy helyigénye, a szállítási nehézségek, és a meglehetősen magas beszerzési ára. Ugyanakkor beszerzésénél meggondolandó az a tény, hogy az általa vadászható mezei nyúl tojó héjával is eredményesen pedzhető (megfogatható).

Feldegg-sólyom (*Falco biarmicus feldeggii* Schlegel, 1843)

Leírás

Karcsú jérce nagyságú madár. A tojó testtömege 700-900 g, a hímé 500-600 gr. Hossza 34-50 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete 90-115 cm. A kivedlett madarak hátoldala hamvas barnásszürke, szürkés-kék, világos tollszegélyekkel, a szárnytollakon haránt irányú mintázattal. A fejtető és a tarkó vörössárga, a szemek alatt világosbarna vékony barkóval. A mell szalmasárga, hosszanti fakóbarna, cseppfoltokkal. A csüd és az ujjak sárgák. A fiatalok hátszíne barna, világos tollszegélyekkel. A fejtető és a tarkó vörösesbarna, a szemek alatt szélesebb, sötétbarna barkókkal, a világos részek esetenként vörhenyesek, a mellén a barna cseppfoltok nagyobbak és sűrűbben helyezkednek el, mint az öregek tollruhájánál. A csüd és az ujjak színe fehéres szürkés-kék. Sötétebb és világosabb színváltozatok is előfordulnak. A szem szivárványhártyája feketésbarna. A felső csőr-káván ún. sólyomfog található. Az ülő madár farka túlér az összecsucott szárnyakon. Röpképére a hosszú, hegyes szárnyak és a vándorsólyoménál hosszabb, de a kerecsenénél rövidebb farkok jellemző. Röpte puhább a vándorsólyoménál, de keményebb a kerecsenénél.

Elterjedési terület

Itália, Szicília, Görögország, Szlovénia, Horvátország, Jugoszlávia, Albánia, Görögország, Kis-Ázsia és Törökország.

Élőhelye

Sziklás hegyoldalak, köves puszták, szirtek, romok.

Életmódja

Magas, sziklás hegységekben, a kiszélesedő, ellaposodó völgyekben, a környező félsivatagi síkságokon fordul elő, de a tengerparti sziklákon is fészkel. Vadászata során alacsonyán üldözve és magasból zuhanva, vágva is képes zsákmányolni, de gyorsasága elmarad a vándorsólyométól. Zsákmányállatait főként madarak alkotják, mint pl. pacsirta, szirti galamb, vércse, de kisebb emlősöket, hüllőket és kételtűeket, sőt rovarokat is zsákmányol. Gyakran a párok együtt vadásznak. Két-három éves korban kezd el fészkelni. Fészket sziklaüregben vagy sziklafalon, ahol mélyedés található, alakítja ki. A tojásrakás ideje február közepétől, de többnyire márciusban. A tojások hasonlítanak a vándorsólyoméhoz, de a sárgás szín több mint a vörösesbarna foltok. Számuk

többnyire 3-4, átlagos méretük 51x41 mm. A kotlási idő 32-35 nap, a fiatalok 35-42 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangja a fészek közelében éles "kri, kri, kri". Élettartama fogságban 17 év.

Természetvédelmi jelentősége

Hazánkban még nem észlelték. A Földközi-tenger mentén fészkelő Feldegg-sólyompárok száma mintegy 200, ezért fokozott védelmük indokolt. Afrikában déli irányba haladva, más alfajok (pl. *F. biarmicus biarmicus*) váltják fel. Beszerzése előzetes természetvédelmi engedély alapján regisztrált tenyészetből lehetséges.

Solymászati jelentősége

Szárnyasvad vadászatára alkalmazható, mind magasan körözésből (anwartból), mind pedig kesztyűről indítva. Támadásainak gyorsasága, hevedése azonban elmarad a vándorsólyométól és eredményessége is bizonytalanabb. Számolni lehet azzal is a solymászon, hogy más természetes zsákmánya (pl. apró emlős, hüllő, rovar) elvonhatja a figyelmét a felhajtott és sokkal kívánatosabb zsákmányról.

Vadászsólyom (*Falco rusticolus rusticolus* Linnaeus, 1857)

Leírás

Réce nagyságú, közepesnél nagyobb méretű madár. A tojó nagyobb, mint a hím. A méretük és a színük jelentősen különbözik. A tojók testtömege 1400-2100 g, a hímeké 960-1300 g. Testhossza 50-60 cm, a kiterjesztett szárnyak hossza 110-160 cm. Színezetük rendkívül változó, a sötét feketésbarnától a világosbarnán, a fehéresszürkén, szürkésfehéren keresztül, a fehérig minden színváltozat előfordul. Az öregek hátoldalán a tollak a sötét színváltozatnál világosabban szegélyezettek, gyakran fehér pettyekkel. A szem alatti barkó alig kivehető. A világos, vagy fehér változatnál a hátoldal tollai feketésbarnán vékonyan szegélyezettek, barnásfekete, „V” alakú pettyekkel. A mell a nyaktól lefelé egyre nagyobb csepp, illetve hosszanti foltokkal, két oldalon harántcsíkokkal kiegészülve. Lehetnek teljesen fehér mellűek is, a lábak környékén apróbb fekete pettyekkel. A csüd és a lábujjak sárgák. A fiatalok színezete hasonló az öregekéhez, de azokénál barnásabb, illetve a világosaknál sárgásabb, a mell foltozottsága sűrűbb, nagyobb méretű és jobban ráterjed a begytájékra. A csüd és az ujjak kékes szürkésfehérek. A szem szivárványhártyája feketésbarna. A felső csőrakván un. sólyomfog található. Az ülő madárnál az összecsukott szárny majdnem eléri a fark végét. Teste a csüd vonalában a legszélesebb, farka, szárnya viszonylag hosszú. Röpképére jellemző a hegyes szárny, az alsó fedőtollak sötétebb színezete, a szárnyvégeken

sötétebb árnyalattal és a zömök test, a leírt színváltozatokkal. Röptére jellemző az igen erőteljes szárnycsapások, a rendkívül gyors, nyilalló repülés az alacsonyabb, földközeli magasságokban is.

Elterjedési terület

Eurázsia és Észak-Amerika sarkkörön túli része, Grönland, Izland. Kóborló példányai Nyugat-Európában, Oroszország középső részein is megjelenhetnek. Több változata ismert, mint pl. a grönlandi, izlandi, norvég vadászsólyom, vagy a kerecsensólyom felé átmenetet képező altáji sólyom, nem beszélve más ázsiai és az Észak-amerikai változatról.

Élőhelye

Sziklás, nyílt tájak, tengerpartok, szigetek.

Életmódja

Sziklás hegységekben, főként a völgyek felé szabad kirepülést biztosító sziklaparkányokon fészkel. Kedveli a sarkköri tundrán a kiszélesedő folyóvölgyeket sziklával, lejtőkkel. Gyakran választja

fészkelő helyét a nagy tengeri madárkolóniák közelében. Előfordul, hogy fenyőerdő szélén, fán fészkel, pl. holló elhagyott fészkeiben. Sokoldalú vadász, képes alacsonyan üldözve a földről is zsákmányolni, de sikeres a magasban, a levegőben is. Zsákmányállatai főként madarak, ezek közül is a legtöbbet a hófajdból zsákmányol. Időnként kisemlősöket is elfog. Két-három éves korban kezd el fészkelni. A tojásrakás ideje április első fele. A tojások alapszíne világossárga, sűrű, finom világos vörösesbarna foltokkal. Számuk többnyire 3-4 db, átlagos méretük 59x46 mm. A kotlási idő 30-36 nap, a fiatalok 46-49 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangja a fészek környékén a -kjak-kjak-kajak -. Élettartama fogságban mintegy 19 év.

Természetvédelmi jelentősége

Magyarországon természetes úton még nem fordult elő. Észak-európai, kb. 1000 páros állománya kiemelten védett. Egyes országokban, mint pl. Izlandon olyan mértékű védelmet élvez, hogy még a kivedlett tollai sem hozhatók ki az országból. Erre többek között azért volt szükség, mert a faj egyedei igen keresettek voltak, és a mai napig azok, mind a fiókák, mind a felnőtt madarak befogásával az állományuk veszélyeztetetté vált. Különösen a világos, fehér színváltozatú egyedek a legkeresettebbek. Másrészt az étletterük, táplálékbázisuk is szűkül, kóborlásai során egyre több veszély jelentkezik (pl. lelövés, befogás, peszticidok) ami szintén kedvezőtlen hatást gyakorol a fajra. Annak felismerése, hogy a kipusztulás közvetlen veszélye fenyegeti, szükségessé tette nemzetközi védelemben részesíteni, ezért is került be a Washingtoni Egyezmény I. listájára. A védelemnek köszönhetően európai állománya ma stabilnak mondható, mintegy ezer párra tehető, de ez sajnos még mindig veszélyeztetettnek minősíthető. Solymászatra kizárólag a regisztrált tenyésztőből származó madarak használhatók, a természetvédelmi hatóság előzetes engedélyével.

Solymászati jelentősége

Minden időben igen keresett, nagy becsben tartott, különleges vadászmadár volt és az manapság is. A világos színű madarak keresettebbek, mint a sötétebb színűek. Nagytestű madarak elfogására alkalmas (a fácán, récefélék, ludak), a régi időkben darvakat, kócsagokat, gémféléket is fogattak velük. Hátránya e fajnak, hogy viszonylag gyakran jelentkezik nála akklimatizációs problémaként a légzőszervi megbetegedés. Különösen a világos grönlandi, izlandi vadonból befogott példányok hajlamosak erre. Az egy évnél tovább tünetmentes madarak már nagy valószínűséggel egészségesek maradnak. Érdekessége, hogy sötétben is kiválóan lát. Magas ára miatt hazánkban csak néhány példányt tartják. Külföldön egyes tenyésztők gyakran próbálkoznak hibridizációjával. Kerecsensólyommal, vándorsólyommal keresztezve igyekeznek nagyobb solymászártékű egyedeket létrehozni. Magyarországon a jogszabályok nem engedélyezik a solymászmadár-fajok keresztezését.

Vándorsólyom (*Falco peregrinus peregrinus* Tunstall, 1771)

Leírás

Közepes méretű madár, valamivel kisebb, mint a kerecsensólyom. A tojó jelentősen nagyobb, mint a hím, testtömege 900-1100 g, a hímeké csak 580-760 g. A hossza 42-45 cm, illetve a hím 38-42 cm. A kiterjesztett szárnyak mérete 104-110 cm, illetve 86-106 cm. Az öregeknél a fejtető, a nyakszirt és a pofatájék szürkésfekete, széles barkóval, a hát hamvas palaszürke. A torok és a begy fehér, esetenként rozsdássárga árnyalattal. Lefelé haladva kezdetben apró kerek, majd szív alakú feketés pettyek, a hasi tájékon és a gatyákon harántsávok találhatóak. A faroktollakon fehér végszalag, és több sötét harántsáv található. A csüd, a lábujjak és a viaszhártya élénksárgák, a szem körüli bor sárga. A fiatalok hátoldala szürkésbarna, barkójuk széles és barna. A hasi tájékon sárgás alapon hosszanti sötétbarna foltok találhatóak, a csüd, a lábujjak, a viaszhártya zöldessárga. Az ujjak hosszúak, különösen a külső és a középső. A szem szivárványhártyája feketésbarna. A felső csőrökavára jellemző a sólyomfog. Az álló madárnál az összecsucskott szárny majdnem eléri a rövid

farok végét, a tollak keményen és feszesen tapadnak egymásra. Röpkéjére jellemző a hegyes szárny, rövid, összecsucskott farok, a test színezete, illetve a sötét fej és a barkó. Röptére jellemző a gyors szárnycsapásokkal való emelkedés, a keringés, vagy tempós, gyors szárnycsapásokkal való ütemes és gyors haladás, illetve sarlóalakú, összehúzott szárnyakkal végzett támadó zuhanórepülés.

Elterjedési terület

Európa, keletre Észak-Oroszországig, délre a Földközi tengerig és a Kaukázusig.

Élőhelye

Sziklás hegyvidékek, esetenként magas épületek tornyai, nyílt vidékek, puszták, vizek, mocsarak.

Életmódja

Sziklás hegységekben, főként a völgyek felé szabad kirepülést biztosító sziklafalak párkányain fészkel. Néha fenyőn lévő fészkekben is költ. Előfordult, hogy magas épület ritkán járt részén is fészkel. Az északi részeken földön is fészkelhet. Vadászterületét tekintve nem válogatós, csak nyílt térség legyen. A mezőgazdasági területek mindegyike fölött megjelenhet, kedveli a vizes területeket, nádasokat, mocsarakat, télen még a városok fölé is bemerészkedhet. Kizárólag repülő madarakat zsákmányol, fő tápláléka a galamb vagy más hasonló nagyságú madár, de kedveli a vízimadarakat is. Többnyire két-három éves korában kezd el fészkelni. A tojásrakás ideje március közepe. A tojások alapszíne világossárga, sűrűn vörösesbarna foltokkal tarkítva. Számuk többnyire 3-4 db, átlagos méretük 51x41 mm. A kotlási idő 29 nap, a fiatalok 35-42 nap múlva repülnek ki. A szülők még további egy hónapig tanítják vadászni. Jellemző hangja a fészkek környékén a -kocik -vagy a -geeg-geeg-geeg-, illetve ha méltatlankodik, akkor a gre-gre-gre-kiáltások. Élettartama a vadonban mintegy 17 év, a fogságban 21 év is lehet.

Természetvédelmi jelentősége

Az európai vándorsólyom állomány a 60-as, 70-es évekre mélypontra került. Ugyanez elmondható volt az észak-amerikai állományra is. A gyakorlatilag világjelenség fő oka a nehezen lebomló dinitro-toluol (DDT) hatóanyagú permetező/porozószer volt, amelyet a második világháború alatt fejlesztettek ki. Nagy előnyének látszott, hogy az emberi és más melegvérű állati szervezetre még nagy adagokban sem káros. Több évtizeden keresztül általánosan használat volt (pl. Holló 10, Gesarol, Matador néven) a mezőgazdaságban, kertészetekben, háztartásokban rovarkártevők ellen. A hatvanas években azonban kiderült róla, hogy az élő szervezetekben felhalmozódott (akkumulálódott) és lassú mérgezési folyamatot indított el. A felhalmozódás a táplálékláncba való beépülésével történt és a legtöbb mérgező anyag a csúcsragadozóknál gyűlt össze, a rovarok felszedték a mérget a lepermetezett növényekről, vagy közvetlenül a kitinpáncéljukon keresztül. A rovarokat megették a rovarevő madarak, majd azokat a ragadozómadarak. A vándorsólyom ilyen csúcsragadozóként jelentős mértékben akkumulálta a DDT-t. A mérgezés következtében először a tojások héja elvékonyodott, törékennyé vált, majd csökkent a lerakott tojások száma, a tojások egyre nagyobb mértékben váltak terméketlenné, majd már a tojásrakás is elmaradt. Ez a katasztrófa folyamat rövidesen érezte hatását és a régi vándorsólyom fészkek sorra elnéptelenedtek. Ilyen helyzetben az egészséges populációnál kevésbé jelentős károsító tényezők (mint pl. a fészekpusztítás, tojásgyűjtés, solymászati célra befogás, fióka kiszedés, lelövés) nagymértékben veszélyeztették a még megmaradt állományt. A hetvenes évek elején, felismerve a DDT káros hatását, a fejlett világban, majd később másutt is betiltották a használatát. A szer hatóanyagának felezési ideje mivel mintegy tíz év, így a kedvező változás a nyolcvanas évektől volt várható. Ehhez hozzájárult a vándorsólyom időközben bevezetett erőteljes nemzetközi védelme is, így az állomány lassú növekedést kezdett mutatni. Mára a vándorsólyom állomány sok helyen már elérte az ötvenes éveket. Hazánkban a vándorsólyom nem volt túl gyakori, de a középhegységeinkben sziklákon, kivételesen épületeken is, mintegy 10–20 pár rendszeres fészkel. A hatvanas évek elejére

az állomány eltűnt és csak, mint ritka téli vendég fordult elő hazánkban. Az előfordulások a nyolcvanas évektől megszorodtak és a kilencvenes évek közepétől 1-2 pár ismét megtelepedett, ma pedig már 7-10 pár fészkel hazánkban. A faj európai állománya -az ukrán és orosz részek nélkül 8 500 – 15 000 pár. Hazánkban solymászatra csak regisztrált tenyészetből származó madarak használhatók, előzetes természetvédelmi engedéllyel.

Solymászati jelentősége

A sólymok közül Európában a leggyakrabban használt, igen kedvelt solymászmadár. Kiváló vadászati tulajdonságai miatt szárnyasvadra való vadászatnál eredményessége megelőz minden más sólyomfélét. Elsősorban magasan körözéssel vadásznak vele, amikor a fej felett magasan köröző madár az alatta felzavart szárnyasvadat igen sebes zuhanása végén egy erőteljes rúgással lerúgja a levegőből, majd rászáll és ha még él, erős csőrével elroppantja a nyakcsigolyáját. A kisebb madarat a levegőben megragadja a karmaival és leszáll vele a földre. Gyakorlatoztatásának egyik módja a tollbábura való vágatás (szatunázás), amit igen hevesen és nagy gyorsasággal végez, a gyakorlott madarak igen kitartóan. A vándorsólyom betanításához hozzátartozik a sapkázás, a madár fejére speciális sólyomsapka rátétele és a záró szíjakkal való rögzítése. A solymászat során betanítható fácánra, fogolyra, récefélékre, galambra, balkáni gerlére, varjúfélékre stb. Régen darvak, kócsagok, gémfélék vadászatára is idomították. Használható lóhátról és gyalogosan is, a vele való solymászatnál vadászeb is alkalmazható, elsősorban a vizslafélék.

***Falco peregrinus calidus* Latham, 1790**

Leírás

A törzsalaknál nagyobb és világosabb színű. A tojó súlya 925-1333 g, a hímé 588-740 g., az öregeknél a fejtető szürkés, a hát hamvaskék, a barkó keskeny és palaszürke. A mell alapszíne fehér, a torok és a begytájéka mintázat nélküli, a hasoldalon a keresztávok vékonyak és ritkán helyezkednek el. A fiatalok színe világosabb a törzsalaknál.

Előfordulás

Észak-Oroszország, Lappföld, Nyugat-Szibéria a 76-ik szélességi körig, keleten a Lénáig. Téli kóborlóként Afrikáig is eljuthat, hazai előfordulása bizonyított.

***Falco peregrinus brookei* Sharpe**

Leírás

A törzsalaknál kisebb és színben is eltér attól. A madarak súlya 445-920 g. Az öregek feje. Háta fekete, majd a szín kékesszürke árnyalatba megy át. A barkójuk fekete, széles, gyakran vöröses folt található a tarkótájékon. A mell alapszíne sárgászöld, vékony, ritkás barna keresztávózással. A fiatalok színezete hasonló a törzsalakhoz, de annál sötétebb.

Előfordulása

Földközi tenger térsége, Dél-Spanyolország, Észak-Marokkó, keletre a Kaukázusig, Kis-Ázsiáig.

Solymászatra nem engedélyezett fajok

Rétisas (*Haliaeetus albicilla* Linnaeus, 1758)

Leírás

A legnagyobb termetű sas Európában. A tojó valamivel nagyobb mint a hím, testtömege 4300-6700 g, míg a hímé 3000–4600 g. A testhosszuk 77-95 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete a tojónál 240

cm, a hímnél 220 cm. A csüd csak félig tollas, a viaszhártya, az ujjak sárgák, igen erőteljesek, nagyok, a karmok feketék. A szem szivárványhártyája aransárga. A csőr igen erőteljes, hosszú és sárga színű. A kivedlett hím és tojó színezete hasonló. Az öreg színezetet fokozatosan hat év után érik el. A fejtől haladva a test alsóbb részei felé, a szín a szalmasárgától a fakóbarnaig változik, a fedőtollak világosabban szegélyezettek, az evezőtollak sötétbarnák, a hasi oldal vörösesbarna árnyalatú. A farkok fehér. A fiatalok színe jelentősen eltér az öregektől, a színezetük egyszínű sötétbarna, de vedlés során "tarkának" tűnik. Az ülő madárnál a farkok nagyon rövid a hatalmas szárnyakhoz viszonyítva, az összecsucott szárnyak jóval túlérnek a farkon. A kivedlett madarak röpképre jellemző a hatalmas méreten túl a hosszan előrenyúló nyak és fej, a nagyon hosszú és egyenletesen széles szárny a széttárt evezőtollakkal, az igen rövid fehér, ék alakú farkkal. A fiatalokra az egyszínű sötétbarna szín a jellemző, az öregeknél leírt alaki sajátosságokkal, kivéve, hogy az ék alak a farknál, amely ekkor még nem alakul ki. Röptére egyaránt jellemző a nagy magasságokban való körözés, a lomha szárnycsapásokkal való emelkedés, a zuhanás, vagy a vizek feletti siklás.

Elterjedési terület

Grönland, Észak-Norvégiától Közép-Európán keresztül a Földközi-tengerig, Irak és Irán, keletre Mandzsúriáig. Télen az északi fészkelők délre kóborolnak, így Magyarországra is eljutnak.

Élőhelye

Sziklás tengerpartok, édesvízi tavak, folyók mentén, ártéri és galériaerdők.

Életmódja

Előfordulása mindig nagyfelületű vizekhez kötődik, tengerhez, tavakhoz, folyókhoz. Nálunk a Duna árterein, illetve nagyobb tavak, halastavak környékén fészkel. Fő tápláléka a hal, amit ügyesen, a vízfelszín felett repülve emel ki a vízből és viszi ki a partra, vagy egy part menti fára, hogy ott elfogyassza. A halak mellett üldözi a réceféléket, ludakat és más vízimadarat, elfogja a mezei nyulat és más sérült, beteg vagy fiatal hasonló nagyságú állatot. Gyakran rájár a dögre is. Az öreg madarak csak ritkán, nagy hidegek idején hagyják el a költőterületüket, a fiatalok azonban a téli hónapokban kóborolnak. A fészket gyakran sziklákra, hazánkban ennek hiányában hatalmas fákra rakják úgy, hogy biztosítva legyen az akadálymentes be-és kiszállás lehetősége. Néha egyedülálló fát választ ki. Időnként váltogatja fészkeit. Általában 5-6 éves korban sikeres az első fészkelése, a tojásainak száma 1-3 db. Méretük 75X58 mm, színük fehér, ritkán barnán foltozott. A tojásrakás ideje február vége, március. A kotlási idő 38 nap, a fiókák kirepülésére 70-90 napos korban kerül sor, de a fiatalok még 2-3 hónapig a szülőkkel maradnak. Jellemző rá gyakori kiáltozás. A hím hangja erőteljes, magasodó, majd halkuló tízszer vagy többszöri -krik-rik-rik-rik -, a tojóé ennél halkabb -rak-rak-rak -. A természetben mintegy 31 évig, fogságban 42 évig is élhet.

Természetvédelmi jelentősége

Az európai állomány, főként a klórozott szénhidrogének, ezen belül is a elsősorban a DDT használata miatt került kritikus helyzetbe. Hazánkban a dűvadirtásban széles körben alkalmazott mérgezők és a peszticidekkel, nehézfémekkel szennyezett felszíni vizek jelentették a legnagyobb veszélyt a fajra. A nem szelektív mérgek betiltását követően, a felszíni vizeink tisztulásával, valamint a jogi és a gyakorlati védelem erősödésével a 70-es években mért, mélypontot jelentő 8-10 párról napjainkra 130 pár fölé emelkedett a hazai költő állomány. A Kárpát-medencei állomány keveredése más csoportokkal, így a téli kóborlókkal nem bizonyított, sőt a kutatási adatok éppen ez ellen szólnak. Ezért védelme kiemelt jelentőségű. A teljes európai állomány – az oroszországi populáció nélkül – mintegy 4000 párra tehető. A rétisas a parlagi sasnál érzékenyebb kotlási időben a zavarásra. A fészkekről messzire ellát a madár, így a távoli rendellenességek is menekülésre, a fészkek elhagyására készíthetők. Hazánkban a legnagyobb veszélyeztető tényező emiatt az erdészeti

munkák elhibázott ütemezése (fakivágások, a fészkek körüli mozgások). További problémák forrása, hogy gyakran költ halastavak mellé, és innen látja el táplálékkal a fiókáit. Amennyiben a halastavat a fészkelési időszakban leeresztik, akkor a költés veszélybe kerülhet, illetve a madarak időlegesen elhagyhatják a korábbi revírjuket. Megtelepedésük műfészkek kihelyezésével segíthető elő. A téli ellenőrzött táplálékkal történő időszakos etetés nem csak a hazai állomány megerősödését szolgálja, hanem a tőlünk többnyire északkeletről érkezőkön is segíthet. Hazánkban fokozottan védelem alatt áll, károsítása bűncselekménynek minősül.

Solymászati jelentősége

Ritkán idomított ragadozómadár, inkább egy-egy konkrét feladatra, pl. filmszerepre tanítottak be egykor hazánkban rétisast. Sikerral oldották meg vele jókora halak kiemelését a vízből. Máskor nyúl vadászatra gyakorlatoztatták, azonban erre nem vált be. Esetenként gondként jelentkezik, ha a szabadon engedve szembe kerül idegenekkel. A gazdájához szokott, nagyon kezes madár idegenek közeledésére ellenségesen reagálhat és könnyen megtámadhatja őket. Felnőttekre is, de a földön játszó gyermekekre különösen veszélyes lehet. Utóbbiakat még zsákmányának is tekintheti. Nagy súlya és méretei miatt nehezen hordozható, apróvad vadászatára nem igazán alkalmas madár. Valódi solymászmadárrá sohasem lesz, ezért sem lehet vele pedzö vadászatokon találkozni.

Egerészölyv (*Buteo buteo buteo* Linnaeus, 1758)

Leírás

Zömök tyúk nagyságú, közepes méretű madár. A tojó testtömege 700-1200 g, míg a hímé 610-870 g. A tojó hossza 53-58 cm, a hím 51-55 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete 113-128 cm. Színezete rendkívül változó a sötétbarnától a világos, majdnem fehér színig. Az utóbbi inkább az északi példányokra jellemző. A hazaiak hátoldala többnyire egyszínű sötétbarna vagy barnásszürke, a válltollak és a szárnyfedők szegélyesek. A has oldal a begytájékon sárgásfehér hosszanti barna csíkokkal, lejjebb több a barna szín és a rajzolat harántcsíkos. Messziről a melltájékon gyakran egy világosabb, fordított patkó alakú rajzolat figyelhető meg. A fiatalok gatyája hosszanti foltos, az öregeké egyszínű barna, vagy harántsávós. A szivárványhártyájuk kezdetben szürke, majd sötétbarna, barnássárga. Csüdjük sárga, ujjai rövidek, a hátsó és belső karmok kisebbek a héjáénál. Az ülő madárnál az összecsukott szárny majdnem eléri a farok végét. Röptére jellemző, hogy gyakran nagy magasságokban kitárt szárnyal kering, vagy kis magasságban egyhelyben szitál. Szárnycsapásai lomhák, de időnként sarló alakúra görbített szárnyakkal zuhanó repülésre is képes. Röpképére jellemző a széles, nem túl hosszú szárny, az ujszerűen szétterjesztett elsőrendű evezőtollak, és tövükön egy-egy fehér foltal, a viszonylag rövid, széles farok sok keresztávval, illetve a mell mintázata.

Elterjedési terület

Európa, keletre Finnorszáig, Romániáig, Kis-Ázsiáig.

Élőhelye

Síkvidéki, domb-és hegyvidéki zárt erdőkben, illetve táplálékszerzési célból a mezőgazdasági területeken.

Életmódja

Elsősorban a középhegységi összefüggő erdőket keresi fészkelés céljára, de az alföldi területeken is egyre gyakrabban ritkábban rak fészket. Vadászni kijár a faszorokkal, szoliter módon álló fákkal tarkított síkságra, mezőgazdasági területekre is. Kedveli az utak menti faszorokat, villanyoszlopokat, de gyakran földhanton is megtalálható, amint zsákmányára les. Vadászatára a lesből, illetve az a

alacsonyán, egy helyben szítalásból a földön lévő zsákmányra zuhanás a legjellemzőbb. Zsákmányállatai főként a kisemlősök köréből kerülnek ki, elsősorban mezei pockot fogyaszt, de alkalmanként hullóket, még röpképtelen madárfiókát is elfog. A dögöt sem veti meg. Egy éves korban már fészkelhet. Fészkepítő faj, többnyire a lombkorona alsó, középső részére építi száraz ágakból,

többnyire a törzs mellé, elágazásba a fészket. élő ágakat is felhasznál, később zöld lombbal béleli, amely eltarthat a fészkelés végéig. Kedveli a saját maga építette fészkeket. A tojásrakás ideje március végétől, április közepéig, tojásai zöldesfehér alapon vöröses-és szürkésbarnán foltos. Ritkán foltmentes is lehet, számuk többnyire 3-4 db, átlagos méretük 56x45 mm. A kotlási idő 33-35 nap, a fiatalok 42-49 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangja az erőteljes, nyávogó -hijéé, hijüü -, illetve rövid károgás szerű hang vagy fészeknél megismétlődő rövid nyávogások. Télen kóborol, de a fészkelőhely közelében marad. Hazánkban gyakran északi példányok is megjelennek. Jelölt példány alapján a természetben 26 évig is élhet, míg fogságban 30 éves kort is megélt már.

Természetvédelmi jelentősége

A leggyakoribb hazai ragadozómadár. Költőállománya meghaladja a tízezer párat. A természetben a közepes méretű ragadozómadarak közül az egerészölyv kerül a leggyakrabban az ember szeme elé. Állománya egész Európa szerte stabil, mintegy félmillió pár (az ukrán és oroszországi részek nélkül), ezért nem veszélyeztetett faj. Nagy egyedszáma következtében a mezőgazdaságban kárt okozó, fő táplálékát jelentő mezei pockoknak a zsákmányolásával jelentős hasznot hajt. Emellett elenyésző az apróvadakban néha okozott kár a beteg, sérült vagy fiatal egyedek elfogásával. Üres fészkeket gyakran más ragadozómadarak használják költésre. A közép feszültségű vezetékek (fém, vasbeton) tartóoszlopai környékén gyakran találhatóak áramütéstől elpusztult példányok. Solymászati célra 2007. január 1-től új példányra tartási engedély nem adható ki.

Solymászati jelentősége

A saszserűen repülő, szép, nagy madár fiókkorban megkezdett neveléssel könnyen kezessé tehető, betanítható a kézre szállásra, a szabadon követésre, a körözésre, azonban apróvad beavadászására természetes mérete ellenére sem alkalmas. Támadókedve csekély, többnyire csak a természetes zsákmányállatai iránt van érdeklődése.

Parlagi sas (*Aquila heliaca* Savigny, 1809)

Leírás

Lúd nagyságú madár, a szirti sasnál valamivel kisebb. A tojó testtömege átlagosan 3500 g, a hímé 2700 g. A testhosszuk 79-84 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete a tojónál 200–220 cm, a hímnél 185-205 cm. A kivedlett hím és tojó színezete hasonló. A fejtető, a hát, a szárnyak és a farok felső része sötétbarna alapon szürkés színezettel, a farkon sötétebb harántsávokkal. A kiszíneződött, öt évesnél idősebb madárnál a tarkó és nyak aranysárga a vállakon jellegzetes fehér foltokkal. A torok, nyak, begy és melltájék, a gatyá valamint a has szintén sötétbarna, a farok sötétszürke sötétebb végszalaggal. A fiatalok színe jelentősen eltér az öregekétől, hátoldaluk sárgásbarna, a szárnyak vége irányában egyre szélesebb sötét sávokkal, a szárnyvégek és a farok sötétbarna. A vállakon hiányoznak a fehér foltok. A mell és a gatyá sárgásbarna. A tarkótájékon a tollak lándzsa alakúak. A csüd a sasokra jellemzően tollas, a viaszhártya, az ujjak sárgák, a karmok feketék. Az ujjak erőteljesebbek, de rövidebbek, mint a szirti sasé. A szem szivárványhártyája aranyba hajló sárgásbarna. Az ülő madárnál a farok valamivel túlér az összecukott szárnyvégeken. Röpkéjére jellemző az egerészölyvnél hosszabban előrenyúló nyak és fej, a hosszú szárnyak végén kézujjszerűen szétnyíló elsőrendű evezőtollak, a nagy méretek, a fiataloknál a sárgásbarna színezet, amely ráterjed az egyébként sötétbarna szárnyakra és a sötét farok. Az öregek röpkéjére jellemző az egyszínű barna szín a szürke farokkal és a sötétebb végszalaggal. Röptére jellemző a keringés

vagy a lomha, de erőteljes szárnycsapásokkal való emelkedés, tovarepülés, esetenként a szárnyait "M" alakba görbítve zuhanórepülést végez.

Elterjedési terület

Költőterülete a Kárpát-medence és a Balkán délkeleti régiója. Fészkel Ukrajna és Oroszország keleti sztyeppéin az Észak-Kaukázusig, illetve a Bajkál-tóig. Kis-Ázsiában ritka költőfaj. A telet általában déli területeken (Észak-és Közép-Afrika) tölti. A legújabb rendszertani besorolás szerint a Spanyolországban fészkelő állományokat ma már külön fajba (*Aquila adalberti*) sorolják.

Élőhelye

Síkságok, füves puszták, hegyvidékek peremterületei.

Életmódja

Fészket nagy méretű, idős fák koronájának felső, vagy oldalsó részébe építi és évekig használja. A fészek helyét mindig úgy választja ki, hogy ki és beszállása akadálytalan legyen, illetve a fészekről jól áttekinthesse a környéket. Rendszerint váltófészket is épít, melyet használatba vételkor kitararoz. A költési időszakban gyakran lombos ágakat hord a fészekbe. Fő vadászterületét a nyílt, alacsonyfüves legelők jelentik, ahol legfontosabb zsákmányállata, az ürge nagy számban él. Az ürgetáplálék mellett más kismemlősöket is gyakran zsákmányol, hörcsögöt, fiatal nyulakat, pockot, vízimadarak fiataljait, de a dögre is rámeleg. Az öreg példányok általában a fészkelő és vadászterületeiken telelnek át, a fiatalok azonban nagy távolságokat is bekóborolnak. Négy-öt éves korában már fészkelhet. A tojásrakás ideje március. A tojások alapszíne fehér, kevés halvány lila és barna folttal. Számuk többnyire 2-3 db, átlagos méretük 73x56 mm. A kotlási idő 43 nap, a fiatalok 65-77 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangja a fészkelő helyén a - krok-krokkrok - kiáltások. Élettartama a fogságban akár 44 év is lehet.

Természetvédelmi jelentősége

A parlagi sas természetvédelmi jelentősége hazánk számára kiemelkedő, ugyanis Európában tőlünk nyugatra, mint költő faj, már nem fordul elő. A közép-európai állomány magvát gyakorlatilag a kárpát-medencei (magyar-szlovák), mintegy százhusz költő pár adja. A hazai fészkelő állomány folyamatosan erősödik, jelenleg mintegy 70-80 pár költőrevírje ismert. Jugoszláviában és utódállamaiban, Görögországban, Bulgáriában, Romániában kisebb számban költ. Az ukrán és az orosz állományokról (650-1000 pár?) bizonytalan becslések állnak rendelkezésünkre. A hazai állományt a fészkek körüli zavarás veszélyezteteti elsősorban. A fészkelő madarak érzékenyek a zavarásra, amely gyakorlatilag a látókörzetükbe eső tevékenységek következménye lehet (mezőgazdasági, erdészeti munkák, kirándulók, madárfigyelők stb.). Kiemelendő ezek közül a fakitermelés, amely tevékenység alapvető változást okozhat a fészkek környezetében, elriaszthatva a madarakat. Ilyen veszélyek esetén célszerű a tevékenységet addig korlátozni, míg a madarak befejezik a költést. Az egyedeket az elektromos vezetékek, illetve a tojásgyűjtés, a lelövés, az illegális mérgezés veszélyeztetheti. Az elpusztult fészkek pótlására jó eredménnyel lehet műfészkeket kihelyezni. A kiesett, egészséges fiókákat célszerű más parlagi sas fészkébe áthelyezni. A faj gyakorlati védelmének másik alappillére a fészkelő területek közelében található ürgekolóniák megőrzése, illetve az esetleg kipusztult ürgek visszatelepítése, a legelők rendeltetésszerű használatával cserjésedés, a növényzet elburjánzásának megakadályozása. További lehetőséget jelent az áttelelő példányok téli etetése. A parlagi sas globálisan veszélyeztetett faj, hazánkban fokozott védelem alatt áll, ezért minden vele kapcsolatos tevékenység előzetes természetvédelmi engedélyhez kötött.

Solymászati jelentősége

A szirti sashoz hasonlóan emberhez szoktatható, solymászatra betanítható. A nagy sasokhoz

méltóan, amit egyszer megtanult, arra sokáig visszaemlékeznek. Stílusa megfontolt, először áttekinti a helyzetet, elhatározza magát és elindul végrehajtani. Támadókedve és a támadásai hevesége messze elmarad a szirti sasétól. „Marka” kisebb, karmai rövidebbek, általában gyengébb madár, bár igen erős szorítása van. Nagy termete ellenére a mezei nyúlra való be vadászása sok veszéllyel jár, és ha néha eredményt hoz, az inkább a solymásznak érdeme. A támadásai gyakran a kedvetlensége miatt sikertelenek, amin igazából nem lehet csodálkozni, ha a természetes és leginkább kedvelt zsákmányállataira gondolunk. Bár könnyen betanítható, gyönyörű madár, gazdájához ragaszkodó, de aki külföldön vadászni is akar a madarával, az előbbi tulajdonságai miatt inkább a rámenősebb szirti sast választja.

Pusztai sas (*Aquila nipalensis* Hodgson, 1833)

Leírás

A parlagi sasnál valamivel kisebb testű madár. A tojó testtömege átlagosan 3000 g, a hím 2500 g. A testhosszuk 66-79 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete a tojónál 180-200 cm., a hímnél 165-180 cm. A kivedlett hím és tojó színezete hasonló, egyszínű fakóbarna az evezőtollak és a faroktollak sötétbarnák. A fiatalok színe jelentősen eltér az öregektől, hátoldaluk és a mellük rozsdabarna, a hátoldalon, a szárnyakon harántirányban fehéres pettyezéssel, a szárnyak vége és a farok sötétbarna, ami igen szép kontrasztos mintázatot alkot. Az öreg színezetet öt év után érik el. A tarkón lándzsa alakú tollak találhatók. A csüd a sasokra jellemzően tollas, viaszhártya, az ujjak sárgák, a karmok feketék. A szem szivárványhártyája barna. Jellemzően az alsó csőrükéve szélesebbnek tűnik a felsőnél. Az ülő madárnál a farok kifejezetten rövidebb az összecukott szárnyak végénél. Röpkéjére jellemző a hosszú, széles szárny a szétnyílt evezőtollakkal, a rövid farok, az egyszínű sötétbarna szárnyak alsó felén, az evezőtollak tövével végigfutó világos szürkésbarna csík. A fiatalok színe rozsdabarna, a szárnyak széle sötétbarnán, szélesen szegélyezett, a végén szürkés árnyalattal. A sötét szegélyt belülről egy fehér sáv határolja. Röpte a parlagi saséhoz hasonló.

Elterjedési terület

Kelet-Európa és Közép-Ázsia Dél-Szibériáig, a Kirgiz sztyeppékig, télen Afrika. Magyarországon rendkívül ritka nyári kóborlóként jelenik meg.

Élőhelye

Nyílt, füves puszták.

Életmódja

Az élőhelyéből adódóan a fészket általában földre építi, ahol teheti bokorra vagy fára. Tápláléka a puszták rágcsálói, az ürgék, egerek, pockok, nyulak, vízimadarak fiataljai, de a dögöt is fogyasztja. Kifejezetten költöző madár, októbertől februárig Afrikában tartózkodik. Négy-öt éves korban lesz ivarérett. Tojásrakása április közepéig tart, többnyire két tojása fehér alapon barna és szürke foltos. Nagyságuk 69x54 mm. A költési időszak kb. 45 nap, a fiókák 60 nap alatt nőnek fel. Jellemző hangja a -kau-kau-kau -.

Fogságban élhet 41 évig is.

Természetvédelmi jelentősége

Hazánkban, mivel csak ritka vendég, természetvédelmi jelentőségéről nem lehet beszélni. A hozzánk legközelebbi ország Ukrajna, ahol néhány pár fészkel. Az orosz pusztákon azonban stabil állománya van, több ezres fészkelő párral. Általános veszélyt jelent számára a puszták gazdálkodásba vétele, illetve az egyre több elektromos légháló.

Solymászati jelentősége

A pusztai sast, hasonlóan a parlagi sashoz ritkán idomítják, mivel csekély támadókedve miatt a tőle elvárható méretű mezei nyulat csak igen ritkán sikerül elfognia. Szirti sassal keresztezett hibridjeivel gyakrabban lehet solymászkörökben találkozni.

Héjasas (*Hieraetus fasciatus* Vieillot,1822)

Leírás

Az egerészölyvnél jóval nagyobb testű madár. A tojó valamivel nagyobb, mint a hím. A tojó testtömege átlagosan 2000 g, a hím 1600 g. A testhosszuk 66-74 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete a tojónál 165-180 cm, a hímnél 150-160 cm. A kivédlett hím és tojó színezete hasonló. A fejtető, a szárnyak és a farok felső része szürkés földbarna, világos sárgásbarna tollszegélyekkel, a farkon sötét harántsávokkal. A tarkón és a háton világosszürke folttal. A torok, nyak, begy és melltájék, valamint a has fehéres alapszínű, a begytájékon hosszanti sötétbarna foltokkal. A farok alul szürke, sötét színű, széles végszalaggal. A gatyán a sötétbarna szín dominál, fehéres pettyezettséggel. A fiatalok színe jelentősen eltér az öregekétől, hátoldaluk világosabb barna, a jellegzetes szürke folttal, a hasi oldaluk a toroktól kezdve a has aljáig rozsdabarna, a farok végéről hiányzik a sötét végszalag. Az öreg színezetet három év alatt érik el. A csüd a sasokra jellemzően tollas, viaszhártya, az ujjak sárgák, a karmok feketék. A szem szivárványhártyája sárgásbarna. Az ülő madárnál a farok kifejezetten hosszabb az összecsucott szárnyak végénél. Röpkéjére jellemző a hosszan előrenyúló nyak és fej, a hosszú farok, a szárnyak alsó felén a fedőtollak és a szárnyvégek az öregeknél feketések, a test és a farok világosszürke, a farok végén jól látható széles, fekete csíkkal. A fiatalokra a rozsdabarna szín a jellemző a szárnyak evezőin, világos alapon több fekete harántcsíkkal. Röptére egyaránt jellemző a nagy magasságokban való körözés, zuhanás vagy az alacsonyan végrehajtott támadórepülés.

Elterjedési terület

Északnyugat-Afrika, Dél-Európa, Kis-Ázsia és attól keletre. Magyarországon igen ritka kóborló.

Élőhelye

Sziklás hegyvidékek, kóborlásai alkalmával síkvidéken is.

Életmódja

A héjasas a sziklás hegyvidékeket, mint költőhelyeket kedveli, de vadászni a sík vidékekre is elkóborol. A zsákmánylistája igen változatos. Mindent elfog, amit képes legyűrni, emlősöket, madarakat, hüllőket, sőt más ragadozómadarakat is. Párban is vadászik. Gyakran a sólymokhoz hasonlóan vág rá a kiszemelt madárra. Fészket sziklapárkányra, sziklafal üregébe gallyakból, ágakból építi. Gyakran több váltófészke is van. A tojásait, -általában kettőt -február-márciusban rakja le. A tojások egyszínű fehérek, vagy sárgásbarnán foltozottak. Méretei 69X54 mm. A költési idő 37-40 nap, a fiókák 60-65 nap múlva repülnek ki a fészekből, de a szülők még néhány hétig gondoskodnak róluk. Költőhelyén egész évben előforduló, állandó madár. Jellemző hangjai a -jijö, illetve a -jibjibjib -. Az élettartamuk fogságban mintegy 18 év.

Természetvédelmi jelentősége

Magyarországon ritka kóborló, századunkban csak három alkalommal észlelték. Elterjedési területén állománya csökkenő, ezért védelme ezekben az országokban indokolt. A faj fennmaradását az általános élőhely-degradáció, az illegális fészekrablások és lelövések, a kemikáliák és a távvezetékek veszélyeztetik. Európában legnagyobb populációja Spanyolországban él (700 pár), a kontinens állománya mintegy 900-1000 párra tehető.

Solymászati jelentősége

Hazai vonatkozásban nincs múltja a vele való solymászatnak. Külföldi solymásztalálkozókon nagyon ritkán lehet betanított héjasassal találkozni, azonban a gazdáján kívül mások nem igazán kedvelik a társas solymászatokon, nagyon erőszakos, rámenős, verekedős és más ragadozómadarakra veszélyes természete miatt. A Dél-Európában élő héjasas mellett, a bóbítás (afrikai) héjasast is lehet néha solymászkézen látni. Ez valamivel nagyobb termetű, a hím akkora, mint az európai héjasas tojója. Nagyságát és szokásait tekintve kiváló vadászmadár lehet. Elsősorban nyúlra használható, ebben megelőzheti a nehezebb szirti sast, azonban kevés a vele való tapasztalat.

Vörös vércse (*Falco tinnunculus tinnunculus* Lineaus, 1758)

Leírás

Gerle nagyságú, kistestű madár. A tojó valamivel nagyobb, mint a hím. A tojó súlya 240-280 g, a hím 200-230 g. A hosszuk 32-35 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete 68-74 cm. A kivedlett hím színezete eltér a tojóétól. Az előbbi feje teteje és a nyaka szürke, a homlok, a toroktájék és a fültájék sárgásfehér a szem alatt kifejezett vékony barnás színű barkóval. A mell és a has tájéka vörhenyessárga, hosszanti és csepp alakú barna foltokkal. A hát rozsdavörös, ritkán pettyezett. Az evezőtollak sötétek. A farok szürke, vastag sötét szalaggal és vékony fehér végszalaggal a végén. A tojó és a fiatalok színe abban különbözik a hímtől, hogy hiányoznak a szürke színek, helyette rozsdavörös található és a hát sűrűbben pettyezett. A viaszhártya, az ujjak sárgák, a karmok feketék. A szem szivárványhártyája feketésbarna. A felső csőrökén sólyomfog található. Az álló madárnál az összecukott szárny kifejezetten rövidebb, mint a farok. Röpkéjére jellemző a hegyes szárny, a világos fakósárga színezet, a testen és a szárnyfedőkre kiterjedő pettyezettség, és a farok végén a sötét csík. Felülnézetben nagyon jellemző rá a rozsdavörös színezet és a szárnyak közepétől kiinduló sötétbarna színezet a szárnyak végéig. Az öregek neme a farok színezete alapján könnyen megkülönböztethető. Röptére jellemző az alacsonyabb magasságokban való egy helyben szitálás széttárt farokkal, a nagyobb magasságokban keringés, a függőleges, vagy enyhén ferde, több szakaszos zuhanások, illetve az igen gyors, de kis szárnycsapásokkal végzett utazórepülés.

Elterjedési terület

Európa és attól keletre, Északnyugat-Afrika, télen Afrika, Tanzániáig.

Élőhelye

Ligetes erdők, fasorok, mezőgazdasági területek, települések magasabb épületei, tornyok, romok, várak, sziklák.

Életmódja

Fészkelési szokásait tekintve nem válogatós, fészkelhet sziklán, főként várak, tornyok falában, épületeken, tűzfalak bemélyedéseiben, de fasorok, erdőszélek, ligetek fái között elhagyott varjú, szarka fészkekben is. Vadászterületét tekintve elsősorban a síkvidéket kedveli, a mezőgazdasági területeket, gyepeket, ahol a zsákmányállatai, mint a mezei pocok, gyíkok, nagyobb rovarok előfordulnak. A városi vércsék többnyire verebeket, de meglepő módon pockokat is zsákmányolnak. Vadászati stílusa fán, oszlopon, elektromos vezetéken állva, vagy a levegőben szitálva figyel a környező terepet, majd rácsap a felbukkanó zsákmányra. Madarakat üldözve fogja el. A megfogott zsákmánnyal felszáll a tépőhelyére, és ott fogyasztja el. Költöző faj, általában márciusban érkezik, és novemberben elvonul. Egyes példányai, elsősorban az öreg hímek közül néhány áttelelhet. Egy éves korában már fészkelhet. A tojásrakás ideje április közepétől, május közepéig. A tojások alapszíne sárgás, több-kevesebb erős vörösesbarna folttal. Számuk többnyire

4-6 db, átlagos méretük 39x31 mm. A kotlási idő 29 nap, a fiatalok 28-32 nap múlva repülnek ki. A szülők még további négy hétig tanítják vadászni. Jellemző hangjai a -ki-ki-ki-ki-ki -vagy a -cik-cik-cik -, a fészeknél a -vrieh-vrieh -kiáltások. Élettartama a vadonban mintegy 16 év, a fogságban 18 év is lehet.

Természetvédelmi jelentősége

A vörös vércse elterjedt ragadozómadár a környező országokban és így hazánkban is. Néhány évtizede még leggyakoribb ragadozómadarunk volt, de rohamos állománycsökkenést követően a Dunántúlon kifejezetten szórványos fészkelővé vált. A hazai fészkelők számát 3000 - 5000 pár körülire becsülik. Az európai fészkelő állomány az ukrainai és az orosz részek kivételével mintegy 270 000 – 400 000 lehet. A vörös vércsét a rovarok, mezei pockok ellen használatos kemikáliák a méregtől bódult állatok elfogyasztásával megmérgezhetik, továbbá a középfrekvenciájú elektromos vezetékek tartóoszlopain elszennvedett áramütések okozhatnak maradandó bénulást és pusztulást. A rosszul megválasztott fészkelő helyről kieshetnek a tojások, a fiókák és elpusztulnak. Különösen az elektromos tartóoszlopok keresztvasaira fészkelő madarak fészkelésére jellemző ez. Városi környezetben a korán kirepülő fiókák némelyike olyan eldugott udvarrészekbe zuhanhat le, ahonnan nem képes kirepülni és éhen pusztul. A mezei pockok, sáskák és más rovarok fogyasztásával jelentős hasznot is hajt a mezőgazdaság számára. Hazánkban solymászati célra a természetből, illetve regisztrált tenyésztőkből beszerzett példányok tarthatók természetvédelmi engedéllyel.

Solymászati jelentősége

A kezdő solymászok használták. A fióka korban elkezdett neveléssel, tanítással könnyen betanítható kézre szállásra, köröző stílusra, tollbábura vágatásra, sapkázásra és vadászatra. A háznál felnevelt madarak tanítás nélkül is igen kezessé válnak. Ezeknek a jó tulajdonságoknak köszönhetően, kiegészülve a könnyű beszerezhetőséggel, a kezdő solymászok tanuló madarává vált. Ebből adódóan ritkán maradt meg több évig solymázkézen, a leggyakrabban az őszi madárvonuláskor megszökött és életrevalóságát ismerve -ha csak rövid időn belül be nem fogta valaki -többnyire beilleszkedett a természetbe és elvadult. A vörös vércse a solymászatra használt sólyomfélékhez viszonyítva jóval puhább röptű madár, ezért olyan látványos zuhanások, kemény vágatások és sebes üldözések nem várhatók el tőle. Ugyanakkor szinte minden vadászati stílust be tud mutatni a maga módján, tehát kiválóan lehet vele gyakorolni a solymászatot. A kézre szálló, köröző, bábura vágó madár stílusából, a végrehajtott gyakorlatok minőségéből lehet következtetni a kezdő solymász felkészültségére. Türelemmel és sok gyakorlattal be vadászható kisebb madarak (pl. veréb, balkáni gerle) elfogására is, tanítás nélkül azonban inkább sáskákra, nagyobb bogarakra, pockokra vadászik szívesen. Solymászati célra 2007. január 1-től új példányra tartási engedély nem adható ki.

Kis sólyom (*Falco columbarius aescalon* Tunstall, 1758)

Leírás

Európa legkisebb ragadozómadara, nagysága nem éri el a gerle méretét. A tojó nagyobb, mint a hím, testtömege 180-220 g, a hímé 140-180 g. Hosszuk 25-31 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete a tojónál átlagosan 67 cm, a hímnél 60 cm. Az öregeknél a nemek színe jelentősen eltér. A hím háta palakék, a hasa rozsdássárga, sötét barnásfekete hosszanti foltokkal. A fark szürke, halvány keresztávazással, a végén szembetűnő sötét sávval, a fark csúcsán fehér végszalaggal. A tojó háta hamvasbarna, a válltollain a tollgerincek mindkét oldalán vöröses kerek foltokkal. A fark harántávazott, a torok sárgásfehér, a hasoldala barna hosszanti cseppfoltos, amely az oldalakon harántrajzolatba megy át. A viaszhártya, a csüd és az ujjak sárga, a szivárványhártya sötétbarna. A fiatalok színe hasonlít a tojóhoz, de a csüdjük, ujjaink és a viaszhártya zöldessárga. A csőrön

megtalálható a sólyomfog. Az ülő madár farka hosszabb, mint az összecukott szárnyak. Röpkéjére az igen kis méret, a hegyes szárnyak és a megadott színek a jellemző. Röpte a gyors, nyilálló. Gyakran földközélen, igen alacsony magasságban való szárnyalás a jellemző rá.

Elterjedési terület

Költőterülete Európa északi részei, Izland, Skócia, a Skandináv-félsziget északi részeitől az Urálig. Télen délebbre vonul, a nagyobb énekesmadár csapatokat követve a Földközi-tengerig előfordul. Magyarországon rendszeres téli vendég szeptember vége és április eleje között.

Élőhelye

Nyílt, fátlan területek lápvidékek, a tundra és a nyír -fenyőzóna határán.

Életmódja

Fészkelési körülményei változatosak. Esetenként más madarak fán lévő fészkeit is használja, de földön és sziklafalak mélyedéseiben is fészkel. A nyílt, fátlan vadászterületet kedveli, ahol szabadon üldözheti kiszemelt zsákmányait, az énekesmadarakat. Vadászati stílusa emlékeztet a karvalyéra, nem magasból rávágva ejt zsákmányt, hanem azokat repülve kitartóan üldözi, míg el nem fogja. A zsákmányt többnyire a földön, kiemelkedő kupacon fogyasztja el. Egy éves korában már fészkelhet. A tojásrakás ideje május, június. A tojások alapszíne sárgásfehér, erőteljes vörösesbarna foltokkal. Számuk többnyire 4-5, átlagos méretük 40x31 mm. A kotlási idő 28-32 nap, a fiatalok 25-27 nap múlva repülnek ki. A szülők még további egy hónapig tanítják vadászni őket. Jellemző hangja a gyors és magas -ki-ki-ki-ki-ki -kiáltások. Élettartama fogságban mintegy 10 év.

Természetvédelmi jelentősége

A kis sólymot szintén hátrányosan érintette a klórozott szénhidrogéneket tartalmazó peszticidek használata. A legveszélyesebb vegyi anyagok betiltását követően lassú állománynövekedés következett be. A fészkelő párok száma Európában 12.000 körüli. A hazánkban télen vendégeskedő példányok érdekében elegendő a faj általános természetvédelmi oltalma és a vizes, továbbá pusztai élőhelyek védelme.

Solymászati jelentősége

A kis sólymot rámenőssége és igen eredményes aprómadár vadászati stílusa kedvelté tette a solymászok körében. A tél elején befogott tojó madár néhány hét alatt megszeli, alkalmassá vált solymászatra és a tél végéig használható volt. A tavasz elején betanított madarat elengedték vagy elszökött és az így visszatérhetett a költőhelyére. Általában egyéni vadászaton fűrj, veréb és más hasonló nagyságú madár elfogására használták. Manapság Európában ritkán használják solymászatra.

Kabasólyom (*Falco subbuteo subbuteo* Linnaeus, 1758)

Leírás

Galamb nagyságú madár, igen hosszú szárnyakkal. A tojó nagyobb, mint a hím, testtömege 220-260 g, míg a hímé 170-210 g. A testhosszuk 29-36 cm. A kiterjesztett szárnyak mérete 75-82 cm. Az öregek feje, erőteljes barkója fekete, a háta hamvas szürkés-kék. A faroktollak harántszagosak, a két középső egyszínű szürke és valamivel hosszabb. Torkuk és a begytájékuk a tojóknak sárgás, a hímeknek fehér, a hasuk alja, az alsó farkfedőtollak és a gatyájuk rozsdavörös, amelyik a tojónál sötét hosszanti foltokkal mintázott. A viaszhártya, a csüd és a lábak sárgák, a szírványhártya sötétbarna. A fiatalok hátszíne barna, világosan szegélyezett tollakkal, a mell sárgás alapon sűrűbb barna pettyezéssel, a hasuk alja, a farkfedőtollak és a gatyá szürkés. A csüd, az ujjak, a

viaszhártya szürkéssárga. A csőrön megtalálható a sólyomfog. Az ujjak igen hosszúak és vékonyak, a karmok feketék. Az ülő madárra az igen hosszú, fecskeszerű szárnyak a jellemzők, amelyek az öreg madárnál túlérnek a farkon, a fiatal madárnál alig érik el a fark végét. Röpkéjére az igen hosszú és hegyes szárny, a kifejezetten jellegzetes sötét fej és barkó, az öregeknél a rozsdavörös faroktő a jellemző. Röptét az igen gyors, nyilálló repülés jellemzi, a nagy magasságokban való erőteljes szárnyalás, néha körözés és az igen sebes, parabola-szerű zuhanások.

Elterjedési terület

Európában szinte mindenütt fészkel, kivéve a magashegységeket és Svédország, Norvégia, Oroszország északi tájait. A telet Kelet-és, Dél-Afrikában tölti.

Élőhelye

Erdők, ligeterdők, síkságok, esetenként városi nagyobb parkok.

Életmódja

A többi sólyomhoz hasonlóan fészket nem épít. Öreg fák koronájában, dolmányos varjú vagy egerészölyv által épített, nagy magasságban rakott fészkeket kedveli. Vadászterületét tekintve nem válogatós, a hegyvidéktől a síkságig, az erdős területektől, a mezőgazdasági területeken át a vizes tájakig, sőt a településeken is mindenütt előfordul, de nem gyakori. Fő táplálékát hazánkban a repülő rovarok jelentik, amelyeket röptében kap el, de vadászik madarakra, sőt néha denevérekre is. Vándorsólyomhoz hasonlóan, kedveli a nagy magasságból való zuhanó támadást, amely sebességben vetekedik nagyobb rokonával. Egyesek szerint a leggyorsabban repülő madár, amelyik a fecskét is képes elfogni. Gyakran a párok együtt vadásznak. Gyors röpte miatt a levegőben nincs olyan ellensége, amelyik képes lenne elfogni. Így különösen a fészke környékén igen bátran üldöz minden betolakodót, párjával együtt éles kiáltásokat hallatva, felváltva vagdossák az ellenséget. A támadásaik hevedése következtében jóval nagyobb madarakat is képesek elüldözni. Költöző madarunk. Igen későn, májusban érkezik vissza Afrikából, és már szeptemberben elvonul. Második éves korában már ivarérett, fészkelhet. A tojásrakás ideje május vége, június. A tojások alapszíne sárgásbarna, kis sötét foltokkal és pontokkal. Számuk többnyire 2-4, átlagos méretük 42x33 mm. A kotlási idő 28-31 nap, a fiókák 28-34 nap múlva repülnek ki. A fiatalok majdnem a költözés kezdetéig együtt vannak a szülőkkel, miközben azok tanítják vadászni őket. Jellemző hangjai az indulatos -pij-pij-pij-pij-pij -vagy az élelemkérő -peeej-peeej-peeej -, a fészeknél a -pitt-pitt-pitt -kiáltások. Élettartama mintegy 15 év.

Természetvédelmi jelentősége

Európai költőállománya az ukrainai és oroszországi részek állománya nélkül 35 000 – 70 000 pár. A hazai költőpopuláció 900-1900 párra tehető. A költözés során ugyan sok madár, főként fiatal elpusztul az első évben, de ennek ellenére védelme közvetlen természetvédelmi beavatkozást nem igényelnek. E fajnál is hatásos védelmi akció a középvezetékű elektromos vezetékek tartóoszlopainak szigetelése, mert sok példány pusztul el évente áramütés következtében.

Solymászati jelentősége

A kabasólymot a régmúlt idők solymásza is jól ismerték, igen kedvelt solymászmadár volt. Elegendő csak arra a nyelvészeti fejtegetésre gondolni, amely szerint az angol nyelvterületen kialakult kedvtelést, hobbit kifejező szó, is a madár angol nevéből, „Hobby” származik. Tartása, idomítása Angliában a solymászat fénykorában igen kedvelt elfoglaltságot jelenthetett. Elsősorban a hölgyek és a fiatalemberek kedvence volt. Kistermetű madarakat fogattak velük, de ismerve a természetüket, leginkább villámgyors röptükkel kápráztathatták el a nézőiket, mint elfogott zsákmányukkal. A kabasólyom sohasem a nagy terítékű vadászatok vadászmadara volt, hanem egy kihívás a solymász számára, „mit lehet ebből a csinos kis madárból, a levegő akrobatájából a

solymászat terén kihozni?". A bevaszása kitaró gyakorlatoztatást igényel. Verebek, és más apró madarak -egészen a gerle nagyságig -fogására használták, de régen főként fürjeket fogattak velük. Igen gyakran párban vadásztatták az idomított madarakat. A kabasólyommal vadászat hátránya, hogy kontinentális klíma alatt csak igen rövid ideig használható terepen. Költöző madár lévén igen rövid az az időszak, amikor röpíthető, vagyis ösztönei nem a fészkelésre vagy költözésre predestinálják. A vedlése - egy-két hónapos kihagyásokkal (a költözési időszak kivételével) - szinte egész évben tart. Nem elhanyagolható az a körülmény sem, hogy a költözés utáni időszakban röpített madár már fázhat, és ha elszökik, elveszik, elpusztulhat a hidegben. Mindezen adottságai miatt ritkán lehet vele, mint solymászmadárral találkozni.

Kerecsensólyom (*Falco cherrug cyanopus* Thienemann, 1846)

Leírás

Egerészölyv nagyságú, de annál karcsúbb madár. A tojó nagyobb mint a hím, testtömege 1000-1300 g, míg a hímé 700-900 g. Testhosszuk 45-54 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete a tojónál 126 cm, a hímnél 110 cm. A kivedlett hím és tojó színezete hasonló. A hát hamvasbarna, a fedőtollak világos szegélyűek, a hasoldala fehéres alapon széles csepp alakú barna foltokkal, amelyek a begytől lefelé sűrűsödnek, a test oldalsó részén egybemosódnak. Barkója sötétbarna, lefelé elvékonyodó, a fejtető barna, sárgásfehér szemsávval, a barkó körüli részek fehéresek. A combok külső fele barnás, a belső oldalak világosak. A farkok szintén sötétbarna, világos sárgásfehér kerek foltokkal. A viaszhártya, és a csüd sárga, a szivárványhártya sötétbarna. A csőrükre jellemző a sólyomfog. A fiatalok színe hasonló az öregekéhez, de a viaszhártya és a csüd szürkés-kék. A test színei kevésbé kontrasztosak, mint az öregeké, a fehér színt inkább a világossárga, a hamvas barna színt a földbarna szín helyettesíti. A fej, illetve a torok tájék az öregeknél kivilágosodik, az utóbbiaknál a pettyezettség aránya fokozatosan csökken. Az álló madárnál a farkok túlnyúlik a hosszú, összecsucott szárnyakon. Röpképére a hosszú hegyes szárny, a hosszú fark, továbbá a barnás-fehéres mell, a szárny evezőinek világos, az evezők tövéénél a fedőtollak sötétebb barnás színe a jellemző, a szárnyvégeken barnás színezettel. Röptére a nagy magasságban kitért szárnyal való körözés, a sarlóformára összecsucott szárnyakkal zuhanórepülés vagy az erőteljes szárnycsapásokkal, majd rövid siklásokkal való utazórepülés egyaránt jellemző.

Elterjedési területe

A Kárpát-medence (Magyarország, Szlovákia, Horvátország, Jugoszlávia, Románia, ritkán Ausztria keleti határvidéke) és attól keletre a kontinentális sztyepzóna egészen Mongóliáig. A telet Észak-Afrikában tölti, enyhébb teleken egyes példányok nálunk is áttelelhetnek.

Élőhelye

Puszták, nyílt síkságok, sík-domb- és hegyvidéki, illetve ártéri erdők, sziklák.

Életmódja

Sík-és dombvidéki lomboserdőkben, fasorokban költ, de előfordul a Duna-menti ártéri erdőkben is. Fészket nem épít. Síkvidéken mindig dolmányos varjú, holló vagy ragadozómadár fán vagy traverzen épült fészket foglalja el. Hegyvidéken sziklafalak üregeiben, sziklapárkányokon is költ. Legkedveltebb vadászterületei a nyílt, síkok, domboldalak legelői, ahol legfontosabb zsákmányállata, az ürge is előfordul. A mezőgazdasági területek fölött is gyakran megjelenik, ahol egyéb kisemlősöket (hőrcsög, mezei pocok, egér, fiatal mezei nyúl stb.) is zsákmányol. Zsákmánylistáján madarak (galamb, fogoly, fácán, varjú, szarka stb.) is szerepelnek, azonban a madárfogásban nem olyan ügyes, mint a vándorsólyom. Többnyire két-három éves korában kezd el fészkelni. A tojásrakás ideje március vége, április eleje. A tojások színe rozsdavörös, rozsdabarna. Számuk 3-4, átlagos méretük 54x42 mm. A kotlási idő 29 nap, a fiatalok 40-45 nap múlva

repülnek ki. A szülők még további egy hónapig tanítják vadászni. Jellemző hangja az élelmet kérő - geeej-geeej-geeej -vagy a méltatlanságot kifejező -vak-vaaak-vaak -, illetve a fiókák etetésekor a -koty-koty-tyok-tyik-tyik -kiáltások. Élettartama mintegy 15-20 év.

Természetvédelmi jelentősége

A kerecsensólyom hazai és európai természetvédelmi jelentősége kiemelkedően nagy, ugyanis tőlünk nyugatra, néhány kelet-ausztriai szórványfészkelést leszámítva már nem fordul elő. A közép-európai állományt a legnagyobb számarányban, mintegy kétharmadában a magyar populáció alkotja, meghaladva a 130 párt. Tőlünk keletre a kerecsensólyomnak a közelmúltban még stabil állománya volt, de a Szovjetunió megszűnését követően a zavaros politikai helyzet kedvezett a nagypénzű, arab felvásárlók által keltett illegális kereskedelemnek. Volt olyan év, hogy több mint ezer fészekből szedett kerecsensólymot foglaltak le a moszkvai repülőtéren. Elképzelhető, hogy mennyi -hatóság által fel nem fedezett -madár hagyhatta el az országot különböző illegális csatornákon. Egyes vélemények szerint a keleti kerecsensólyom állomány napjainkra a kipusztulás közvetlen határára sodródott, ami a hazai populáció védelmét még inkább felértékeli. A Kárpát-medencében a kerecsensólyom a történelmi időkben mindig előfordult, de sohasem volt gyakori. A fészkelőhelyek többsége a solymászok számára ismert volt, hiszen évtizedes, helyenként évszázados költőhelyek voltak. Az állományt a solymászati célra való fióka kiszedések a honfoglalás óta terhelték, azonban ezt a populáció mindig pótolni tudta. Később ugyan a solymászat madárigénye csökkent, de a lőfegyverek elterjedésével előtérbe került a trófea birtoklási vágy. Ez idő tájt a piacgazdálkodás megjelenésével együtt gyökeret vert a káros-hasznos szemlélet, az élővilágot e két csoportba sorolták. A "kártékonyak irtásának" nagyon sok ragadozó madár is áldozatul esett, és a kerecsensólyom sem képezett kivételt. A hazai állományt az ötvenes évektől még radikálisabb radikális csökkenés jellemezte. Pontos állományadatokat hiányában, csak az ismert költőhelyek fokozatos elnéptelenedéséből lehet leginkább erre következtetni. A XX. század hatvanas-hetvenes éveire a hazai kerecsensólyom állomány mélypontra került. A csökkenés okai a már jelzett tényezőkön túl, az általános élőhely-romlás, de a kerecsensólyom sem vonhatta ki magát a perzisztens klórozott szénhidrogének alkalmazásában gyökerező mérgezési láncból, bár táplálkozási szokásai alapján valószínűleg kevésbé érintette, mint a vándorsólymot. Ezt a helyzetet súlyosbította, hogy a tőlünk nyugatra akkoriban kialakuló, üzleti alapokra helyezett ragadozómadár tenyészetek törzsállomány beszerző tevékenysége is a Kárpát-medencében költő populációkat célozta meg. Az illegális tojás és fiókakiszedés mértékét csak becsülni tudjuk, de a jelenlegi tenyészetekben tartott kerecsenek és kerecsenhibridek száma alapján némi fogalmat azért alkothatunk. E károsító tényezők összeadódva idézhették elő a drasztikus, és majdhogyan végzetes állománycsökkenést. A veszélyeztető tényezők mérséklésével (DDT használatának betiltása 1968-ban, fokozott jogi védelem kimondása 1982-ben, solymászati célra való felhasználás betiltása, kézre került madarak visszajuttatása a természetbe, büntetőeljárások, vadászati tilalom stb.), illetve a gyakorlati fajvédelmi tevékenységgel (fészekőrzés, műfészkek kihelyezése, fiókamentés, középvezetékű távvezetékoszlopok szigetelése, ürgés legelők védelme, ürgetelepítés stb.). A 80-as évek elejére a magyar kerecsensólyom-állomány csökkenése megállt. Mintegy 15 éve az állomány lassú növekedésnek indult, majd stabilizálódott. A faj kiemelkedő természetvédelmi jelentősége miatt azonban továbbra is fokozott figyelmet és természetvédelmi gondozást igényel. A kerecsensólyommal való minden tevékenység előzetes természetvédelmi engedélyhez kötött és a törvény előírása alapján csak természetvédelmi és közérdekkel indokolható.

Solymászati jelentősége

A kerecsensólyom, mint solymászmadár igen kedvelt volt a keleti pusztai népek körében. A solymászat akkoriban az élelemszerzés egyik fontos módszere volt. E szükségszerű tevékenységhez pedig a legmegfelelőbb madárfajt kellett kiválasztani. Az ősmagyaroknak talán a leggyakrabban

használt madara a kerecsensólyom volt, aminek igen egyszerű a magyarázata. Természetéből adódóan a nyílt, füves pusztákon, félsivatagi területeken élő sólyom volt legalkalmasabb mind a szörmés, mind pedig a repülő vad elfogására. A nagy távon vadat üldöző madár követése pedig nem okozhatott gondot a lovas-nomád magyarok számára. Az Óshazában olyan ritka madarak is előfordultak, amelyek jóval nagyobbak voltak a kerecseneknél. Ritkaságuk és nagyobb termetük miatt igen nagy becsben álltak a magyarság körében. Ez a madár valószínűleg az északi sólymok azon déli alfaja, az altáji sólyom lehetett, amelyik mintegy átmenetet képez a kerecsensólyom felé és amelynek rendszertani besorolása sok vitára ad okot és ez a vita a mai napig nem zárult le. (Egyesek a vadászsólyom alfajának tartják (*Falco rusticolus altaicus*), míg mások a kerecsensólyom alfaját (*Falco cherrug milvipes altaicus*) látják benne.) Az altáji sólyomban valószínűsítik a turul legenda madarát. Az altáji sólymot manapság is az oroszok "krecset"-et néven ismerik, mint általában a vadászsólymokat, ellenben azon a tájon gyakoribb fajnak számító kerecsensólymot egészen más néven, "balobán"-nak hívják. Felvetődik a kérdés, hogy az egykori Óshazában mai napig használt "krecset" név miért bukkan fel a Kárpát-medencében "kerecsen" névként és ragad rá az altáji sólyomra emlékeztető, de annál kisebb, távoli rokonra, a kerecsensólyomra. A válasz önként adódik, a két közel azonos nevű és hasonló madár között a hidat a solymászó magyarság jelentheti. A kerecsensólyom kiváló és sokoldalú vadászmadár, egyesíti magában a vándorsólyom és a héja tulajdonságait. Hosszú farka lehetővé teszi a rendkívüli fordulékonyt, fékezést, hosszú lábaival, erős markával pedig biztonsággal képes nagyobb vadakat is megragadni, vagy azokat a sűrűből kiráncigálni. Erre a vándorsólyom nem alkalmas. Használható kézzel engedve vagy magasan körözésből, fogatható vele szörmés vad, vagy repülő madár, sőt a természetes zsákmányát meghaladó méretű vadak elfogására is betanítható. A hazai solymásztörténet vele kapcsolatban nagyon sokféle zsákmányt említ, mint pl. mezei nyulat, foglyot, fácánt, galambot, túzokot, gémet, darut, kócsagot, réceféléket, vadludat, szárcsát, varjút, szarkát, sőt sasokat, keselyűféléket, gazellát is. A vándorsólyomnál puhább röptű madár Nyugat-Európában kevésbé volt használatos, mint hazánkban, vagy tőlünk keletre. Elmondható róla, hogy tipikusan magyar solymászmadár és a vele való vadászat hagyományai az Óshazáig nyúlnak vissza.

IV. Természetvédelem és solymászat

Történelmi visszapillantás

Az első olyan jogszabály, amely egyes madarak védelmével foglalkozott, hazánkban 1884.-ben jelent meg egy vadászati rendeletben. Ragadozómadarakra vonatkozó, hatáson természetvédelmi oltalom a második világháború előtt nem igazán volt. Akkoriban a "hasznos-káros" szemlélet jegyében a kímélet legfeljebb az előbbieket illette meg, de inkább csak ajánlás formájában. A vadászok többsége nem ismerve az egyes ragadozómadarak közötti különbségeket, a legtöbbjüket az apróvadra károsnak, vagy keresett trófeának (pl. a sasokat) minősítve, vadászott rájuk. Sajnos a vadászat nem csak a felnőtt madarakat érintette, hanem a fészkek, tojások, fiókák elpusztításával, mérgezett (sztrichninnel, foszforszörppel) csalik kirakásával irtották is őket. Ennek nagyon sok ragadozómadár is áldozatul esett, több ezres nagyságrendben évente. A veszteségeket csak növelte a kitömött madarak iránti kereslet, a tojás gyűjtemények felállítása, a csapdázás és a solymászati célra való madárbeszerzés. A vadászok, erdészek, solymászok egy része is, de még inkább az ornitológiával foglalkozó szakemberek felismerték, hogy ilyen körülmények között a ragadozómadarak sok faja végveszélybe sodródik. A természetvédelmi oltalom először a veszélyeztetett, ritka, kis egyedszámú fajokra terjedt ki, majd mivel egyre több faj került ilyen sorsra, egyre több faj került oltalom alá, egyes fajok esetében nem kis konfliktust okozva elsősorban a vadász társadalomban. Az elmúlt 50 évben a "hasznos-káros" szemlélet kiegészült a veszélyeztetett fogalommal is, ami lassanként átvette az előbbieket helyét. Ma már történelemnek

számít, hogy az ötvenes években (az 59/1954. MT. sz. rendelet szerint) a vadgazdálkodásban eluralkodott "káros-hasznos" szemlélet alapján, szabadon lőhető volt a barna kánya, a barna rétihéja, a gatyás ölyv, a karvaly és a héja is. Ezek a kivételek veszélyeztették a védett fajokat is, hiszen téves meghatározás következtében lelőhették, és sajnos lőtték őket. A dúvadirtás pénzjutalommal járt, a ragadozómadarak levágott és beszolgáltatott lábai után lődíjat fizettek. Ennek a gyakorlatnak a megváltoztatásához hosszú és következetes természetvédelmi munka kellett, míg sikerült a vadászati hatóságot fokozatosan meggyőzni, hogy a hazai ragadozómadár fajok mindegyikének fennmaradására nagyobb szükség van, mint néhány legyengült, beteg, életképtelen apróvad megvédésére ellenükben. Így válhatott lehetővé egyre több, majd később minden ragadozómadár fajt jogi védelem alá helyezni.

A solymászat a régmúlt idők egyik elterjedt vadászati módja volt, amelynek célja akkoriban a táplálék megszerzése, és ehhez szükséges vadak elfogatása volt, betanított ragadozómadarakkal. A korai solymászok bővelkedtek ragadozómadarakban és vadakban is, tehát nem volt szükség semmiféle korlátozásra. Idővel azonban – az emberi tevékenység következményeként – megváltoztak ezek a "paradicsomi állapotok". Az állam kialakulásával azonban a vad is valakiknek a tulajdonába került. A solymászat a gazdagok, az uralkodó osztály privilégiumává vált. Ezzel együtt járt az is, hogy szigorúan megbüntettek mindenkit, aki más vadjában kárt okozott. A törvények a köznép, a jobbágyok számára megtiltották a solymászatot. A föld tulajdonjoga az ott lévő ragadozómadár-fészkelő helyekre is kiterjedt, így azok is védelemben részesültek, mivel a tulajdonos solymászmadár igényét voltak hivatottak kielégíteni. Ahhoz, hogy a költés sikeres legyen, és a fészkekből minden évben repüljenek fiókák, nem volt szabad mindegyiket kiszedni. Tulajdonképpen ezzel a védelemmel biztosítani lehetett a populáció megmaradását az ismert költő helyeken. Európában a feudális viszonyok múltával a solymászat, mint afféle úri divathóbort is hanyatlásnak indult.

Hazánkban is érezhető volt ez a tendencia, ami a ragadozómadarak védelmi szintjének némi csökkenését is magával vonta. Addig, amíg jogszabály nem védte a ragadozó madarakat, alkalmi solymászatra bármilyen madarat be lehetett szerezni a természetből. Ez a korszak az ötvenes évek végéig tartott, amikor a héján kívül gyakori vadászmadár volt a kerecsensólyom, a valamivel ritkább a vándorsólyom, néhány karvaly, kabasólyom és télen a kis sólyom. A szirti sas, a parlagi sas, rétisas, törpesas ritkaság számba ment. A solymászetika előírta, hogy a költések védelme érdekében nem szabad az összes fiókat kiszedni a fészkekből, hanem legalább egyet mindig benne kell hagyni. A madarak tartása nem volt engedélyhez kötve, azonban a vadásztársadalom kritikusan nézte a solymászokat, mindegyikükben orrvadászt sejtett. A ragadozómadárral való legális vadászat lehetőségének hiánya akadályozta a solymászat fejlődését, és ezen keresztül a madarak számának növekedését is. A hatvanas évekre tovább szigorodtak a természetvédelmi szabályok. A kerecsensólyom és a vándorsólyom befogását, fiókáik begyűjtését megtiltották. A hatvanas évek végére, már csak néhány kerecsen volt a solymászkornál, amelyek még legálisnak voltak tekinthetők. Néhány éven belül ezek is elrepültek, vagy elpusztultak. A hatvanas évek végén alakult meg a ma is működő solymász egyesület. A jogszabályokkal többé-kevésbé keretek közé szorított solymászok elsősorban héját tarthattak, de előfordult a solymászmadarak között vörös vércse, egerészölyv, esetenként karvaly, kabasólyom is. A hetvenes évek közepére a vadászati jogszabály vadászati tevékenységgé minősítette a solymászatot is, így rövidesen bérelt vadászterületen és legálisan tartott vadászmadarakkal lehetett solymászni. A mintegy ötven solymász éves madárigénye nem haladta meg a 15 madarat. A beszerzés, tartás természetvédelmi engedélyhez kötése egyre nagyobb fegyelmet követelt meg ugyanúgy, mint a bérelt vadászterületen a pedzövadászat. A solymászok körében is egyre inkább teret nyert a természetvédő magatartás, melynek nyomán igyekeztek kivetni maguk közül a természetvédelmi elveket elvetőket. Ez a csoport a solymászat mellett a ragadozómadarak védelmét is fontosnak tartotta, ilyen formán társadalmi bázisául szolgált a természetvédőknek is.

A nyolcvanas évek közepétől a megerősödő nemzetközi kapcsolatok révén elérhetőkké váltak a külföldön tenyésztett sólymok. Nagy nyomás nehezedett a természetvédelmi hatóságra, hogy engedélyezze - hosszú évtizedek után - a sólyomtartást. Ennek alapfeltétele az volt, hogy a természetből semmilyen formában ne lehessen sólymot beszerezni, hanem csak természetvédelmi hatóság által igazolt tenyészetekből. Evidenciává vált, hogy a globálisan veszélyeztetett kerecsensólyom és parlagi sas – mely fajok fennmaradása szempontjából a Kárpát-medencei állományok kiemelkedő szerepet töltenek be – semmilyen körülmények között nem tarthatók és nem használhatók solymászati célokra. Ebben az időben jelentek meg a hazai solymászoknál a külföldi tenyészetekből származó vándorsólymok, Feldegg-sólymok (Lanner), majd a hibridsólymok - főleg vadászsólyom x vándorsólyom hibridek – majd később ismét a fajtisza madarak. A kilencvenes években regisztrált külföldi tenyészetekből néhány szirti sas is bekerült az országba. A hazai solymászoknál tartott madarak közül néhány pár szaporodott is (természetes úton vagy mesterséges termékenyítéssel), így a külföldi példák alapján a hazai solymászok is haladnak az önellátás felé. Ezzel párhuzamosan a természetben élő ragadozómadár állomány egyre kevésbé veszélyeztetett solymásztól. A rádió adóvevő készülékekkel ellátott madarak elterjedésével az elszökések, elveszések minimálisra csökkentek, ami kétszeresen is kedvező: a vadon élő állományt nem zavarják az elszökött madarak, és a solymászoknál sem jelentkeznek újabb vadászmadár igények. Ismerve a statisztikákat, a fogságban felnevelt madarak életben maradásának esélye 2-3-szoros a vadon élő társaikhoz viszonyítva és a fogságban tartott ragadozó madarak élettartama is egyharmaddal-egynegyeddal hosszabb, így a tenyészetekből egyre inkább biztosítható a solymászati célú madár utánpótlás.

A solymászat és a természetvédelem jelenleg olyan jogi környezetbe ágyazott, hogy törvénytisztelő magatartás mellett a solymászat nem okoz észrevehető kárt a természetben, és ugyanakkor lehetővé teszi ennek a nagy hagyományokkal rendelkező magyar vadászati módnak az ápolását.

Solymászat és a ragadozómadár-védelem

A solymászat nagyfokú madárismeretet követel meg, elsősorban a solymászmadárként tartott fajokra vonatkozóan. Ugyanakkor sokan nem csak a saját madaruk iránt érdeklődnek, hanem a vadon élők iránt is, sokszor minden ragadozómadárra, vagy azok egy-egy csoportjára. A solymászat, mivel olyan vadászszenvedély, amelynek másik eleme a vadászmadár gondozása, ezért a solymászok általában szenvedélyesen kötődnek a ragadozómadarakhoz, azok tartásához, gondozásához. Ezért számítani lehet a solymász közreműködésére a fészektérképezésnél, fészekkutatósnál, műfészkek építésénél, fiókamentésnél, fészekőrzésnél, sérült madarak gondozásánál, ragadozómadarak zárt téri szaporításánál stb. Az által, hogy madaraikkal együtt élnek, sok olyan információ birtokába kerülnek, amelyek a természetben csak ritkán, vagy sohasem figyelhetők meg. Tapasztalataik hasznosíthatók a vadon élő madarak megfigyelésénél, de a természetvédelmi célú ragadozómadár-tartás, szaporítás és szabadon engedés (elvdítás) terén is.

A kezén ragadozómadárral megjelenő solymász általában feltűnést kelt az emberek körében. Ennek ügyes felhasználásával elősegíthető a ragadozómadár-védelem terjesztése. Udvarias, megnyerő modorral és szakmai tudás birtokában reális képet lehet adni a solymászatról, annak előfeltételeiről, a ragadozómadarak természetben betöltött szerepéről és természetvédelmi jelentőségéről. A solymászat segítségével az érdeklődők hozzájuthatnak azokhoz az információkhoz, amelyek (az előfeltételek sokasága) miatt nem akarnak majd solymászni, de ugyanakkor a közvetlenül érzékelhető madár és a korrekt, szakszerű tájékoztatás együtt maradandó és a természetvédelem számára is hasznos élményt nyújthat az utca emberének. Ugyanez vonatkozik azokra az esetekre is, amikor a sajtó, rádió, televízió kívánja bemutatni a solymászatot, a solymászokat. A solymászok

aktív segítséget nyújthatnak a fészekfosztogatások, madárbefogások, lelövések, stb. cselekmények felderítéséhez, a tényállás tisztázásához, a kézre került ragadozómadarak felismeréséhez, a sérültek gondozásához, átmeneti ápolásához, elsősegély nyújtásához, szakszerű szállításához, míg a természetvédelmi hatóság intézkedik a madarak további sorsáról.

Pedzővadászat és a természetvédelem

Solymászatot folytatni vadászati-solymászati és természetvédelmi érvényes állami vizsgabizonyítvány, érvényes vadászjegy birtokában, engedélyezett (bérelt vagy saját) vadászterületen, engedélyezett vadászmadárral, vadászidényben, vadászható vadfajra lehet. Solymászatra általában a síkvidéki vagy enyhén dombvidéki, mezőgazdasági vagy ligetes fás területek alkalmasak. A nyílt területek a sólymokkal, sasokkal való vadászatra, a faszorokkal, ligetekkel, kisebb erdőfoltokkal fedett területek a héjával, karvallyal való pedzővadászatra alkalmasak. Védett természeti területen általában nem megengedett a solymászat. Ez alól felmentést csak az illetékes környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőség adhat. Sokak által feltett kérdés, miért nem lehet védett természeti területen solymászni, amikor ezeken a területeken élnek és vadásznak hasonló vadon élő ragadozómadarak? A solymászat alkalmával más körülmények között történik a ragadozómadarak vadászata, mint a természetben. A solymászok hajtóvonalat alkotva minden vadon élő állatot felzavarnak, különösen, ha vadászettel együtt hajtják és arra törekednek, hogy a vadászmadaraikat minél kedvezőbb támadási pozícióba hozzák. Így olyan vadak elfogására is sor kerülhet, amelyek természetes körülmények között a felettük elrepülő ragadozó látványára megbújnának a takarásban és így megmenekülnek. A terület továbbá egy olyan általános zavarást kap, ami védett természeti területen nem engedhető meg.

A vadászati törvény alapján és a természetvédelem jóváhagyásával állapítják meg a vadászható vadfajokat és a vadászati idényeket. Ennek betartása, az ehhez való igazodás a solymászat számára is kötelező. Annak érdekében, hogy ne legyenek hibázások (nem vadászható állatok elfogása), már az idomítás idején kizárólag a vadászható vadfajokra (ezek bábuja, kiengedett példányaira) kell a madarakat bevadászni. A vadászat alkalmával -lehetőleg mielőtt a vadászmadár elengedésre kerül - fel kell ismerni a vadat és csak akkor engedhető utána a vadászmadár, ha az vadászható. Tudatosan nem vadászható vadfajra solymászni tilos. Amennyiben véletlenül megtörténne, mindent el kell követni, az elfogott állat épségben történő elvételére és szabadon engedésére. A nem engedélyezett állat elfogását és körülményeit jegyzőkönyvezni kell és amennyiben természetvédelmi oltalom alatt álló fajról van szó, azt a természetvédelmi hatóságnak, az elejtett állattal együtt át kell adni, aki az ügyben a közigazgatási eljárást lefolytatja. A vadászmadarak szabadban való idomítására, gyakorlatoztatására, röpitésére és a vadászatra való tanítására (bevadászására) ugyanazok a természetvédelmi szabályok vonatkoznak, mint a pedzővadászatra.

A solymászatokon, egyéni gyakorlatozások alkalmával, illetve a madarát hordozó solymászt a természetvédelmi hatóság (természetvédelmi őr) jogosult igazoltatni, a solymászati tevékenységéhez szükséges engedélyekbe betekinteni, madarának azonosságát ellenőrizni, illetve a területen tartózkodás jogosságát, a birtokában lévő zsákmányt megvizsgálni. A solymász köteles ebben a hivatalos tevékenységében a hatóság munkáját elősegíteni.

Solymász madarak elveszése, pusztulása

A röptetések, vadászatok alkalmával a legnagyobb elővigyázatosság ellenére is előfordulhat, hogy a vadászmadár elrepül, elvész. Ilyen esetben haladéktalanul meg kell kezdeni a keresést. Az elveszés helyét körülvevő területen, egyre táguló körben kell a kutatást végezni. Ebben a solymásztársak segítségére is szükség lehet. Amennyiben aznap nem kerülne elő az elveszett

madár, a következő napokban is folytatni kell a keresését. Segítséget jelenthet a tömegkommunikációs (rádió, televízió stb.) eszközök igénybevétele, illetve azon intézmények értesítése (pl. állatkertek, Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület), ahová a becsületes megtaláló várhatóan bejelentést fog tenni. Amennyiben a megtalálás sikere bizonytalanná válik, az elvesztést a körülmények ismertetésével a természetvédelmi hatóságnak és a Magyar Solymász Egyesületnek be kell jelenteni. A megkerült vadászmadarat fel kell számozni, szakszerűen ellátni és elhelyezni. A vadászmadarat – még átmenetileg is -csak ragadozómadár tartására jogosult személynél lehet tartani. Megtalált vadászmadarat a rajta levő azonosítók (gyűrűszám, adókészülék, névtábla) alapján azonosítani kell. Amennyiben a tulajdonos elérhető, haladéktalanul értesíteni kell, és a madarat át kell adni neki. Vadászmadarat külföldre visszajuttatni csak természetvédelmi engedéllyel lehet. Amennyiben a megtalált vadászmadár azonosítói, vagy annak hiánya illegális tartásra utalnak, illetve a tulajdonosa nem deríthető ki, a körülmények közlésével a természetvédelmi hatóság felé bejelentést kell tenni. A madár további sorsáról a természetvédelmi hatóság dönt.

Elpusztult vadászmadarat az elhullás körülményeinek közlésével a természetvédelmi hatóságnak és a Magyar Solymász Egyesületnek be kell jelenteni. Amennyiben az elhullás oka nem ismert, célszerű állatorvosi boncolást kérni az elhullás okainak a felderítésére. A bejelentésben célszerű közölni a tulajdonos szándékát az elpusztult vadászmadár további sorsáról, hogy azt a hatóság figyelembe vehesse a döntésénél. A határozat kézhezvételéig az elpusztult vadászmadarat mélyhűtőben kell tárolni. A határozat kézhez vételével az abban foglaltak szerint kell eljárni.

V. Ajánlott irodalom

Bástyai L. (1955). Vadmadárból-vadászmadár. Bp., Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó

Bástyai, L. (1994). Életem a vadászmadarakkal. Bp., Nimród Alapítvány, pp. 182.

Bertóti I. et al. (1965). Vadgazdálkodási és Vadászati Alapismeretek. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó. 1965.

Fintha, I. & Dudás, M. (1997). A ragadozómadarak oltalmáért! Debrecen, Dél-Nyírség-Bihari Tájjvédelmi Egyesület és a HNP Igazgatóság kiadványa, pp. 22.

Hagenmeijer, W.J.M. & Blair, M. J. ed. (1997). The EBCC Atlas of European Breeding Birds, T&AD Poyser, pp.903.

Haraszthy, L., Schmidt, E. & Bagyura, J. (évszám nélkül) Sólyom-alkatúak - Falconiformes, MME kiadvány, pp. 165.

Haraszthy, L. (1996). Gyakorlati ragadozómadár-védelem. Budapest., MME Könyvtára 5., pp. 160.

Haraszthy, L. szerk. (1998). Magyarország madarai, Bp. Mezőgazda Kiadó, pp. 441.

Heinzel,H., Fitter, R. & Parslow, J. (1995). Birds of Britain and Europe with North Africa and the Middle East., Collins Pocket Guide. pp. 384.

Heltay, I. szerk. (1996). Vadásziskola 1-6. Bp., Hubertus Kft.

- Homoki Nagy, I. (1947). Szárnyas vadászmesterek, Bp., Orsz. Termud. Múzeum, pp. 61.
- Lelovich, Gy. (1952). A solymászat kézikönyve. MAVOSZ kiadvány, pp.
- Lelovich, Gy. (1997). Solymász voltam a Hortobágyon. Bp., Nimród Alapítvány, pp. 109.
- Magyar G. et al. (1998). Nomenclator Avium Hungariae -Magyarország madarainak névjegyzéke, Budapest-Szeged, KTM TvH Madártani Intézet -MME -Winter Fair Kft. kiadványa, pp. 202.
- Mebs, Th. (1989). Greifvögel Europas. Kosmos Naturführer. Stuttgart, pp. 217.
- Nagy J. (1943). Európa ragadozómadarai. Debrecen, Tiszántúli Madárvédelmi Egyesület kiadványa. pp. 272.
- Pfeffer, R.G. (1988). Sólyom a kézen. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, pp. 191.
- Székessy, szerk (1958). Aves-Madarak, Budapest, Akadémiai Kiadó, pp. XXI. F.27.
- Szemere Z. (1967). Hazai ragadozómadaraink. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, pp. 88.
- Waller R. (1982). Der wilde Falk ist mein Gesell. Verlag J. Neumann, Neudamm-Melsungen Berlin-Basel-Wien.
- Grzimeks Tierleben Band 7, 8, 9 Vögel. Deutscher Taschenbuch. Verlag GmbH u.Co.KG, München 1968. Kindler Verlag AG.

Egészség- és balesetvédelem

(Dr. Sós Endre – Dr. Rózsa Lajos)

I. A balesetveszély

A madár- és denevérgyűrűzés, valamint a solymászat során természetesen sok olyan balesetveszélyes helyzet adódik, amelyet a hétköznapi életünkben is ismerünk vagy amely a speciális terepviszonyok (pl. barlang, sziklafal, mélyvíz stb.) következménye. E veszélyekre itt nem térünk ki, mivel ezekre a balesetmegelőzés általános szabályai az irányadóak. Az állatok befogása során fölmerülő különleges balesetveszélyek az alábbiak:

- 1 A kézben tartott gémekek, kócsagok, gólyák és a daru csőrükkel célzottan támadnak az emberi szemre, és egyetlen erőteljes csapással megvakíthatják azt, aki óvatlanul közelít. Tilos ezért kiskorúaknak gémet, kócsagot vagy gólyát kivenni a fogóeszközből vagy fészekből. A madár befogása során először egyik kezünkkel a csőrt kell szorosán megmarkolni, majd ezt követően a másik kézzel rögzíteni az állat testét. E madarak befogása, mérése és gyűrűzése során rendszerint indokolt, hogy két ember tartsa a madarat, miközben a csőrt mindvégig erősen kell fogni.
- 1 A macskabagoly és az uráli bagoly fészket vagy frissen kiröpült fiókáit megközelíteni azért veszélyes, mert az utódait féltő madár megtámadhatja az embert. A bagoly rendszerint lábbal támad az emberi fejre, súlyos sebeket, akár vakságot okozhat, és a fára mászó ember a sebesülés miatt lezuhanhat. Kerülni kell e fajok fiókáinak gyűrűzését. Amennyiben mégis megközelítjük e fajok fiókás fészket gyűrűzés céljából, akkor gondoskodnunk kell a megfelelő védőeszközök viseléséről (védőálarc vagy az egész arcot és fejet védő bukósisak, a felsőtest védelmét biztosító ruházat).
- 1 A ragadozó madarak és baglyok befogása során mindig fennáll annak a veszélye, hogy a védekező madár kisebb-nagyobb sebesülést okoz. Elsősorban a madár lába veszélyes, mivel az erőteljes és gyakran szennyezett karmok mély sebeket ejthetnek. Esetleges sérüléskor szükség van a sebek alapos fertőtlenítésére és kitisztítására, mert a földdel vagy bomló szerves anyaggal szennyezett karmok a tetanusz kórokozóját vagy egyéb, gennykeltő, esetleg szepitkémia („vérmérgezést”) okozó baktériumokat juttathatnak a szervezetbe. A madár kézbevétele során először a két csüdöt kell megfogni és erőteljesen tartani, majd a másik kézzel az állat testét rögzíteni. Egyes fajok – pl. a sasok és a nagy testű sólymok – csőrükkel is gyakrabban ejthetnek sebeket, ezek gyűrűzése és mérése során indokolt, hogy két ember tartsa a madarat.
- 1 Egyes egyéb madárfajok, így többek között a pintyfélék (kiváltképp a meggyvágó), a harkályok, gébicsek, illetve cinegék csőrükkel csíptatott vagy szúrt sebeket okozhatnak. Kerülni kell, hogy e fajok arcunkhoz közel kerüljenek, és meg kell tenni mindent a kézen ejtett sérülések megelőzése érdekében is. Különösen óvatosan kell eljárni a túhegyes fogú denevérek esetében.
- 1 Hazánkban a legveszélyesebb rovarfaj a lódarázs. A lódarázs család együttesen támadja a fészket háborgató betolakodót, egy ilyen támadás az emberre akár halálos is lehet. Egyes emberekben a darázscsípés erőteljes allergiás reakciót válthat ki, számukra már egyetlen csípés is veszélyes lehet. Az allergiás sok azonnali orvosi ellátást igényel! A lódarázs hazánkban elterjedt, gyakori faj, vigyázni kell arra, hogy fészkeit elkerüljük. Ezért ha a függönyhálóba több lódarázs is beleakad, akkor a hálót gyorsan és óvatosan el kell távolítani, mert a fészkek valószínűleg a közvetlen közelben van, és a családot esetleg támadásra ingerelhetjük. A fészkek ellenőrzése során előbb távcsővel meg kell nézni az odú bejáratát, meg kell győződni arról, hogy azt darázsok vagy méhek nem lakják, és csak ezután szabad megközelíteni és kinyitni az odút. Különös gondossággal

járjunk el a nagy magasságba fölrakott odvaknál, hiszen a felmászó ember a darazsak támadása miatt lezuhanhat.

- 1 Hazánk egyetlen emberre is veszélyes mérges kígyója a keresztes vipera. Hazai előfordulása foltszerű, gyakori lehet egyes somogyi-zalai, zempléni és szatmár-beregi tájakon. E tájakon rendelkezésre áll a keresztes vipera mérge elleni szérum, ezért kígyómarás esetén az áldozatot azonnal orvoshoz kell vinni. Orvosi beavatkozás nélkül a keresztes vipera marása az esetek mintegy 10%-ában halálos kimenetelű. Megjegyzendő, hogy a szérum adása nem minden esetben indokolt és veszélyekkel is járhat, ezért alkalmazásáról csak orvos dönthet.
- 1 Magyarországon az állatok okozta balesetek során a legveszélyesebb állat a házi kutya. A kutyák támadásai követelik a legtöbb emberáldozatot hazánkban.

II. A fertőzöten befogott állatok

A természetben gyakorlatilag minden gerinces állat fertőzött valamilyen kórokozóval. Rendszerint egyidejűleg többféle kórokozó is él testükben (főként paraziták, de fakultatív patogén baktériumok, vírusok is), melyek azonban a megfelelő ellenállóképességű szervezetekben klinikai tüneteket nem okoznak. Szükségtelen ezért a gyűrűzésre befogott állatok „gyógyítása”, mert ez egyrészt szakmailag nem indokolt, másrészt az ehhez szükséges szakértelem és felszerelés a gyűrűző munka során rendszerint nem áll rendelkezésre. Nem szakszerű beavatkozással több kárt okozhatunk, mint hasznot!

- 1 A befogott állatokat tehát anélkül kell szabadon eresztetni, hogy a testükön megfigyelt parazitákat, pl. kullancsokat, atkákat és tetveket csipesszel leszededeget-nénk, vagy azokat bármilyen kémiai hatóanyaggal irtani próbálnánk.
- 1 Kivételt képez e szabály alól, ha (1) az állatok befogásának egyik előre kitűzött és szakmailag megalapozott célja éppen a kórokozók gyűjtése, vagy ha (2) a befogott állatot tartósan fogságban kívánjuk tartani.

III. Az állatokról emberre terjedő fertőző betegségek

Zoonózisoknak nevezzük az állatról emberre, illetve emberről állatra terjedő betegségeket. Értelemszerűen a hazai állatfajokkal kapcsolatos munka során az előbbieknél van egészségvédelmi jelentősége.

A fertőző betegségek terjedésénél fontos megemlíteni a személyi higiénia jelentőségét. A gyűrűző munkát vagy más állatokkal kapcsolatos tevékenységet térben és időben is el kell különíteni a táplálkozástól, és az állatokkal való foglalkozás után alaposan kezdet kell mosni. Amennyiben állatokkal való foglalatosságot követő napokban–hetekben orvoshoz kell fordulnunk valamilyen fertőző betegség gyanújával, ne felejtsük el megemlíteni, hogy állatokról emberre terjedő fertőzés veszélyének voltunk kitéve.

Vírusok okozta betegségek

A vírusoknak nincs saját anyagcseréjük, az új vírus generációt mindig a fertőzött gazdasejt hozza létre. A vírusok nukleinsavból (DNS vagy RNS) álló örökítő anyagát fehérjékből álló tok, az úgynevezett kapszid veszi körül, melyet esetleg még egy további külső burok is véd.

1 A Rhabdovirusok családjába tartozó veszettség vírus (Lyssa) emlős állatokban halálos kimenetelű agy- és gerincvelő-gyulladás okoz. A vírust a fertőzött állat főként a nyálával üríti, de egyéb testnedvek is fertőzhetnek. Köztudott, hogy a veszett róka vagy kóbor kutya elveszíti szokásos féltékenységét és harap (dühöngő veszettség), e magatartási módosulások elősegítik a vírus terjedését. Veszélyesek lehetnek a vírussal megfertőződött macskák is, különösen, mivel védőoltásuk nem kötelező, de életmódjuk miatt (főleg vidéken) fertőződhetnek és így az embert is megbetegíthetik. A természetben a vírust elsősorban a róka tartja fent. A vadon élő rókák a nekik kihelyezett táplálékon keresztül vakcinázhatók a veszettséggel szemben, és a rókaállományban kialakuló védettség a betegséget a természetben is felszámolja. A rókák immunizálása a Dunántúlon évek óta folyik Magyarországon is. A rókák népessége a veszettségtől mentes területeken jelentősen nő, és sajnos a rókák más, emberre veszélyes kórokozók hordozói is lehetnek. Veszettség gyanúsak tekinthető az embertől nem féltő, de fokozottan ingerlékeny, nyáladzó és emberre támadó róka, kutya, macska, stb., valamint a szokatlanul dühöngő és emberre támadó őz, szarvasmarha, denevér, stb. A fertőzés igen komoly beszámítás alá esik, mert abban az esetben, ha már megjelentek a klinikai tünetek, nem gyógyítható és szinte kivétel nélkül halálos kimenetelű. Fontos azonban tudni, hogy a biztosan veszett állat marása nem okoz minden esetben betegséget, mivel a vírus iránti fogékonyság fajonként és a harapás helyétől függően is változó. Minél közelebb van a harapás a központi idegrendszerhez, annál nagyobb az esélye a megbetegedésnek. Mindezek ellenére nagyon lényeges, hogy bármilyen vadon élő emlősállattól elszenvedett harapás esetén orvoshoz kell fordulni, mert az időben kapott védőoltás az egyetlen biztos és hatékony megelőzése a veszettségnek. Különösen fontos, hogy haladéktalanul orvoshoz forduljunk veszettségre gyanús állattól elszenvedett harapást követően (feltétlenül ide tartoznak az emberre támadó, dühöngő állatok). A betegségnek nem csupán a dühöngő formája ismert, létezik ún. csendes veszettség is, sőt rövid ideig a veszettség tüneteit még nem mutató állat is üríthet vírusokat. A vírus iránt minden melegvérű állatfaj fogékony, beleértve a madarakat is, de madárról emberre történt vírusátvitelt még nem írtak le. Magyarországon az 50-es évektől az erdei veszettség a meglévő forma (a korábban elterjedt települési, ún. „urbánus” veszettséget a kutyák kötelező védőoltásával felszámolták). Kutyán kívül több más háziállatfajban is leírták hazánkban a betegséget, így például szarvasmarhában és lóban is. A vadon élő fajok közül a denevérek veszettségét már számos országban észlelték. Magyarországon mindeddig egyetlen esetben bizonyították denevér veszettséggel való fertőzöttségét, 1999-ben egy kései denevér esetében. Fontos még megemlíteni azt, hogy a veszettség vírusa a környezetben ellenálló, ezért hullákban három héttig fertőzőképes lehet. Emiatt kerülni kell a természetben talált állati hullák érintését, nyúzását, boncolását, hiszen a vírus a kéz apró sérülésein keresztül is fertőzhet.

1 A kullancs-encefalitisz (kullancs által terjesztett agyvelőgyulladás) vírusának jellemző gazdaállatai a természetben rendszerint rágcsálók (főként egerek és pockok), de más emlősállatok, köztük házi állatok, és madarak is fertőződhetnek. A fertőzött állatból vért szívó kullancsok szintén fertőződnek. A vírus a kullancsban is szaporodik, és képes megfertőzni a kullancs petefészkeiben fejlődő petéket, így a következő kullancsgeneráció tagjai is fertőzöttek lesznek. Az emlősök és madarak rendszerint kullancscsípés során fertőződnek. A fertőzött emlős – pl. szarvasmarha – nyers tejének fogyasztása is lehet a fertőzés forrása. Állatokban a fertőzés rendszerint tünetmentes. Emberben a betegség rendszerint a kullancscsípés után 1-2 héttel jelentkezik, influenzaszerű tünetek (láz, kötőhártya-gyulladás, izomfájdalmak) jellemzik. Az esetek egy kis részében további 1-2 hét múlva a tünetek újabb hulláma jelentkezik, ekkor több-kevesebb láz mellett megjelenő idegrendszeri tünetek (fejfájás, görcsök, izomgyengeség, bénulások) figyelhetők meg. A betegség lefolyása azonban az esetek túlnyomó többségében jóindulatú. Hazánkban elsősorban a

közönséges kullancs (*Ixodes ricinus*) fertőzőtségére számíthatunk, különösen a Délnyugat-Dunántúlon, az Északi-középhegységben, a Budai-hegységben és a Dunakanyarban, azonban más kullancsfajok is fertőzhetnek, és az ország egyetlen más tája sem teljesen mentes a betegség vírusától. A fertőzött kullancs a vérszívás első pár órájában egyáltalán nem, első 24 órájában pedig viszonylag kevés vírust ürít. Ezért fontos a kullancs mielőbbi eltávolítása az emberről, még annak az árán is, hogy megfelelő eszköz híján a feje a bőrben marad. Lehetőleg csipesszel fogjuk meg a kullancs fejét, nehogy kinyomjuk és a sebbe pumpáljuk a potrohban levő kórokozókat. A betegség ellen előzetes védettséget szerezhethünk a patikákban kapható és a háziorvos által beadott védőoltásokkal. Ezeket gyakran „kullancs elleni védőoltás”-ként emlegetik, ami tévedés. A kullancs-encefalitisszel szembeni védettség természetesen nem véd meg sem a kullancscsípéstől, sem pedig a kullancsok által terjesztett többi, gyakran veszedelmes fertőzéstől. További megelőző módszer (többnyire dietil-toluamid tartalmú) rovar- vagy szúnyogriasztó szerek alkalmazása, mely a bőrre juttatástól számított néhány órán át viszonylagos védelmet nyújt a szúnyogok és a kullancs csípése ellen. Bokros helyeken, különösen tölgyes vagy akácós erdőkben fokozottan számolhatunk kullancsok jelenlétével, e helyeken a nadrágot tûrjük be a harisnyánkba, mellyel a kullancsok bőrre jutását tovább nehezíthetjük.

Baktériumok okozta betegségek

A baktériumok az élővilág egyik legelterjedtebb csoportja, különböző lehet az életmódjuk; egyes csoportjaik élősködnek és betegséget is okozhatnak. Egy átlagos, egészséges emberi testben is jelentős számú szimbionta, esetleg élősködő baktérium található. Egyes fajaik csak bizonyos esetekben (pl. sebből a véráramba jutva és ott elszaporodva) okoznak bakteriémiával, vagy szeptikémiával járó súlyos általános megbetegedést („vérmérgezés”). Néhány baktériumfaj különösen súlyos megbetegedést okozhat emberben, mint pl. az alábbi betegségek.

- 1 A tetanusz nevű betegséget a sebbe jutott, majd a seb mélyében szaporodó *Clostridium tetani* baktérium által termelt idegméreg hozza létre. Jellemző tünetei az izomgörcsök, a légzőizmok bénulása és az annak következtében fellépő fulladás. E baktérium világszerte elterjedt, jelen van a talajban, különösen ott, ahol szerves trágyát használnak. A baktérium csak az oxigéntől elzárt környezetben képes szaporodni. A szájon át emlősállatba vagy emberbe jutva a bélcsatornában szaporodik, de ekkor nem okoz megbetegedést, mert a méreg a bélfalon keresztül nem szívódik fel a szervezetbe. Hazánkban, a gyermekkorban kötelező védőoltás miatt ritka az emberi megbetegedés, azonban 60 éves kor felett ez már nem biztosít teljes védettséget, ekkor az oltás ismétlése javasolható. Emlékeztető oltást adnak a különböző szennyezett és mély sebek esetében is, ha a sérült nem rendelkezik 1 éven belüli tetanuszoltással.
- 1 A botulizmus nevű betegséget a *Clostridium botulinum* nevű baktérium által termelt méreg okozza. A baktérium nem fertőző, csak a külvilágban képes szaporodni, de az általa termelt méreg az ivóvízzel és a táplálékkal bejuthat az állatba vagy az emberbe. A méreg rendkívül hatékony, különösen madarak és emlősök esetében. A természetben a baktérium a meleg és nedves környezetben szaporodhat el, talajban, állati hullákban, és – különösen a nyári kánikulák idején – a sekély, szerves anyagban gazdag, pangó vizekben. Az állati hullákban fejlődő léglyárvák (azaz nyüvek vagy „csontkukac”) szintén tartalmazhatják a baktériumot. A baktérium idegmérget termel, hatása gyakran halálos kimenetelű. Ha a mérgezés az állatot lassan, folyamatosan éri, akkor a kis dózisok hatása összeadódik, és végül a mérgezés klinikai tünetekben jelentkező, többnyire végzetes kimenetelű idegbénulást okoz. Emberi megbetegedést okozhat a romlott hús fogyasztása („kolbászmérgezés”), de ez napjainkban rendkívül ritka. Állatokban, különösen nyári kánikulák idején vízimadarakban, hazánkban is gyakori betegség („tavi bénulás”).

- 1 A tularémia rágcsálókban és a mezei nyúlban jellemző, de olykor az emberre is áttérhető fertőző betegség, amelyet a *Francisella tularensis* nevű baktériumfaj okoz. A baktérium az elhullott állatok tetemében, vagy a lenyúzott bőrökön hónapokig fertőzőképes maradhat. A fertőzés részben a fertőzött állat vizeletével és egyéb testnedveivel, részben vérszívó ízeltlábúak (kullancs, szúnyog) közvetítésével terjed. A szájon vagy bőrön át behatoló baktérium előbb a nyirokcsomókban, majd a véráramban szaporodik. Emberben jellemző tünetek a behatolási pont (seb, kullancscsípés) körüli fekélyképződés, majd a közeli nyirokcsomók gyulladása és a láz. Emberi megbetegedés gyanúja esetén azonnal orvoshoz kell fordulni. A fertőzés elkerülése miatt soha ne fogjuk kézbe a legyengült, beteg mezei nyulat. Űrge és hörcsög csapdázásakor ügyelni kell arra, hogy az állat meg ne harapjon, testnedvei nyílt sebbel ne érintkezzenek. Különösen óvatossá kell lenni a mezei pocok, esetleg más rágcsálófajok tömeges elszaporodása (gradációja) idején, mert ilyenkor nagyobb a kórokozó megjelenésének is az esélye.
- 1 A Lyme-kór (ejtsd: „láj-m-kór”), más néven Lyme-borreliózis kórokozója a *Borrelia burgdorferi* nevű baktérium. A természetben e faj elsősorban a rágcsálókban (főként egerekben és pockokban), valamint kullancsokban él, hazánkban is gyakori. Emberben a fertőzés kullancscsípés után alakulhat ki, első tünete a csípés helye körül koncentrikusan kialakuló, körkörösén továbbterjedő bőrpír (ezt nevezik vándorló bőrpírnak), melynek közepe feltisztulhat; máskor a csípés közelében üstökös csóvájához hasonló bőrpír észlelhető. Később a bőrelváltozások a test más részein is megjelennek. A betegség korai szakaszában (az első 8 hétben) kialakulhatnak influenzaszerű tünetek és a nyirokcsomók duzzanata, később viszont súlyosabb elváltozások jönnek létre (az ízületek gyulladása, szívbelhártya-gyulladás vagy akár agyhártyagyulladás is). A Lyme-kór gyanúja esetén mielőbb orvoshoz kell fordulni, mert a betegség a kezdeti szakaszban antibiotikumokkal jól gyógyítható, de ennek elmulasztása esetén lassan az emberi szervezet maradandó károsodását okozhatja. A Lyme-kór ellen jelenleg még nem létezik megelőző védőoltás ember esetében. A megelőzés módja megegyezik a kullancs-encefalitisznél leírtakkal.
- 1 A szalmonellózis gyűjtőnéven emlegetett betegséget a *Salmonella* nemzetségbe tartozó különböző baktériumfajok hozzák létre. Egyes szalmonellafajok csak emberben, mások csak bizonyos állatfajokban, míg megint mások többféle állatban és emberben egyaránt megtelepedhetnek. A szájon át, táplálékkal bejutó szalmonellák a bélcsatornában szaporodnak, és a széklettel ürülnek. Ez a folyamat gyakran tünetmentes, máskor igen enyhe tünetekkel jár. Kedvezőtlen esetben a baktériumok behatolnak a bélfalba, a májba és a véredényrendszerbe is, súlyos hasmenést, magas lázat, a belső szervek gyulladását és halált okozhatnak. A szalmonellózis leggyakrabban úgy jön létre, hogy az állat vagy az ember ürülékkel szennyezett táplálékot, vagy vizet fogyaszt. A rágcsálókban gyakori *Salmonella typhimurium*, az egértífusz kórokozója, gyakran madarakat is fertőz. A téli madáretetőket éjszaka sokszor egerek is látogatják, és az egérürülékkel szennyezett tápláléktól az etetőre járó madarak is fertőződhetnek, ami számukra gyakran végzetes lehet. Ez a baktériumfaj az embert is fertőzheti, a fertőzés olykor megbetegedést okoz, máskor tünetmentes is lehet. Az emberi szalmonellafertőzések mintegy 80%-a azonban állati eredetű élelmiszerekből (tojás-, tej-, vagy hústartalmú élelmiszer) származik. A szalmonellózis különösen csecsemő és kisgyermekkorban, valamint nagyon idős emberek esetében lehet életveszélyes.
- 1 A klamidiózis (=ornitózis, =pszittakózis) kórokozója a *Chlamydia psittaci* baktérium. A baktérium előfordul madarak és emlősök (kérődzők, rágcsálók) bélnyálkahártyájában, légutaiban, és nemi szerveiben is. A fertőzés gyakran tünetmentes, máskor a betegség tünetei néhány szervre korlátozódnak (pl. ízületi gyulladás), megint máskor az egész testre kiterjedő, súlyos betegség alakul ki. A madarak fertőzései többnyire tünetmentesek, olykor hasmenést, lesóványodást, légúti és idegrendszeri tüneteket okozhatnak. A madarakkal foglalkozó emberek körében a klamidiózis

foglalkozási ártalomnak tekinthető. Az ember többnyire a hámtörmelék vagy az ürülékkel szennyezett por belélegzésével fertőződik. A betegség gyakran 1-2 hetes lappangási idő után, influenzaszerű tünetekkel jelentkezik, jellemző a magas láz, hányinger, fejfájás és rosszullét. A fertőzést (ún. atípusos) tüdőgyulladás, torokgyulladás is kísérheti. A fertőzés gyakran tünetmentesen zajlik le az emberben is. A fertőzésen átesett emberek védettséget nyernek az ismételt fertőzésekkel szemben. A baktériumnak egyes papagájfajok által hordozott változatai különösen heveny betegséget okozhatnak az emberben. A kórokozó száru- és kötőhártyagyulladást, illetve ivarszervi fertőzést is okozhat.

- 1 A gümőkór vagy más néven tuberkulózis napjainkban – elsősorban a hajlék-talanok körében – ismét gyakrabban előforduló betegség. A kórformát Mycobacteriumok okozzák, emberekben elsősorban a Mycobacterium tuberculosis. A közhiedelemmel ellentétben a baktérium nem csak tüdőelváltozásokat, hanem a vese vagy más szervek megbetegedését is okozhatja („szervi gümőkór”). A betegség kezdeti tünetei között szerepel az éjszakánként jelentkező láz, hőemelkedés és izzadás, a rossz közérzet, testtömegvesztés és csak később jellemzőek a légzőszervi problémák. Magyarországon több állatfajban előfordult már a betegség, többek között vaddisznóban, szarvasfélékben, de Nagy-Britanniában különösen jellemző a borzokra. Kedvtelésből tartott állatok (kutyák, macskák) is megfertőzhetik az embert. A madarak tuberculosisát okozó Mycobacterium aviumot kimutatták ragadozó madaraktól, tyúkféléktől, parti madaraktól és énekesektől is. Betegséget ritkán, főleg gyengébb immunállapotú emberekben (gyerekekben, idősökben, AIDS-fertőzöttekben) okoz, de gyakran végzetes kimenetelű. Az egyéb Mycobacterium-fajok okozta megbetegedések jól gyógyíthatók speciális, hosszan tartó antibiotikum kúrákkal.
- 1 A campylobacteriosis (kampilobakteriózis) igen jelentős, bélgyulladással járó megbetegedés, gyakorisága vetekszik a szalmonellóziséval. Jellemző tünetei a hasi fájdalom, láz, hányás, hasmenés, de fejfájás és izomfájdalmak is jelentkezhetnek. A betegség különösen csecsemőknél esik komoly beszámítás alá. Sok madárfaj egészségesnek tűnő egyede ürülékével terjesztheti a kórokozót (a baktériumot többször jelezték sirályokból és varjakból). A betegség elleni megelőzés legfontosabb része a megfelelő személyi higiénia betartása. Megbetegedés esetén célt az orvos által előírt és ellenőrzött antibiotikum kúra teljes gyógyulást eredményez.

Élősködő egysejtűek okozta betegségek

Az egysejtű eukarióták (valódi sejtmagvas egysejtűek) túlnyomó többsége a külvilágban él, néhány ezer fajuk viszont állatokban élősködik vagy szimbionta. Az általuk okozott fertőzés rendszerint nem olyan gyors lefolyású, mint a baktériumfertőzések, mert az egysejtűek a szervezet általi immunválasz elől különböző módon kitérhetnek. Az emberi faj legjelentősebb betegségét, a maláriát szintén egysejtűek okozzák, ezt azonban hazánkban már az 1950-es években felszámolták. Napjainkban, hazánkban csak a trópusi országokba látogató, ill. onnan visszatérő turisták esetében kell számolni vele.

- 1 A toxoplazmózis nevű betegség kórokozója a Toxoplasma gondii nevű egysejtű. A kórokozó életének ivaros szakasza mindig macskafélékben, nálunk főként a házimacskában zajlik. A macska ürülékével jutnak a külvilágba a betoko-zódott fertőző sejtek. Ezek a külvilágban sokáig megőrzik fertőzőképességüket. Szennyezett táplálékkal vagy ivóvízzel a szájon át bejutva fertőzhetnek bármilyen madár- vagy emlősfajt, köztük az embert is. Ezekben ivartalanul szaporodnak. A macskák fertőzött zsákmányállatok (verebek, egerek) fogyasztásával fertőződnek. A fertőzött zsákmányállatok azonban egymást is fertőzhetik az ivartalan kórokozóval ragadozás,

kannibalizmus és dögevés során (ez jellemző lehet pl. a vándorpatkány esetében). Fertőzött emlősök utódai gyakran a méhen belül fertőződnek az anyjuktól. Emberben e fertőzés nagyon gyakori, rendszerint enyhe, influenzaszerű tünetekkel jár, vagy tünetmentes. Az emberi fertőzés forrása lehet pl. a macskaürülékkel szennyezett homokozó, vagy akár a tatár-bífsztek. Tragikus következményekkel járhat az emberi magzat számára, ha a terhesség korai szakaszában erős fertőzés ér egy olyan nőt, aki korábban még nem fertőződött. AIDS-betegek és egyéb immunhiányos betegek esetében szintén halálos betegséggé válhat.

Egyéb élősködő állatok okozta betegségek

A vadon élő és háziállatok bélszatornájában, tüdejében és más szerveiben számos féregfaj élősködik, ezek némelyike az emberre nézve is veszélyes lehet. A fertőzés elkerülése érdekében be kell tartanunk az e téren elvárható általános higiéniai előírásokat:

– kerülni kell a nyers húsból készült élelmiszerek (kolbász, szalonna, tatárbífsztek) fogyasztását, ha a levágott állatot állatorvos nem vizsgálta meg (a vágóhidakon természetesen van állatorvosi felügyelet).

– kerülni kell az ürülékkel esetleg szennyezett táplálék és ivóvíz főzés/forralás nélküli fogyasztását.

– evés előtt kezet kell mosni.

1 Potenciális jelentősége miatt külön említjük meg a róka-galandféreg (*Echino-coccus multilocularis*) nevű fajt. E faj jelenleg biztosan előfordul Ausztriában, Csehországban és a szórványos adatok szerint Erdély magashegységeiben is, de egyelőre nincsenek biztos előfordulási adatai hazánkból. A veszélyesség fölszámolása következtében a rókanépesség erőteljesen és folyamatosan nő, ezért a róka-galandféreg megjelenése hazánkban nem kizárható. Eközben a rókák urbanizálódása is megfigyelhető, ami tovább növeli az ember fertőződésének esélyét. Ellentétben a vadon élő állatok számtalan féregfajának többségével, a róka-galandféreg fertőzése emberben rendkívül súlyos, orvosi beavatkozás nélkül akár halálos lefutású betegséget is okozhat. A fertőzést a róka (ritkán kutya vagy macska) ürülékéből származó, mikroszkópikus méretű peték terjeszthetik az emberre, akár a szájon át bejutva, akár belélegezve. Kerülni kell az erdei bogycok alapos mosás nélküli fogyasztását. A kotorékok közvetlen környékén, illetve a róka nyúzása során kerülni kell a rókaürülékkel szennyezett por belélegzését. Emberben a fertőzés jellemző tünetei a hasi fájdalom, láz, a testsúly csökkenése és az állapot folyamatos romlása, amelynek oka, hogy a parazita az ember májában daganathoz hasonló elváltozást hoz létre. A fertőzés gyanúja esetén természetesen azonnal orvoshoz kell fordulni.

1 A kullancsok (*Ixodidae*) viszonylag nagy termetű (3-6 mm), vérszívással táplálkozó atkák. Kifejletlen főleg emlősök vérszívói, de – különösen a lárvák – madarakból és hullókból is szívhatnak vért. A gazdaállaton a kullancsok csak néhány napig tartózkodnak, ezalatt intenzíven táplálkoznak, majd ezután az állatról lehullva rejtekhelyet keresnek, ahol az elraktározott vért emésztve növekszenek és vedlenek. Életük során fajtól függően két vagy három gazdaegyedből táplálkoznak, ennek alapján „kétgazdás” vagy „háromgazdás” fajokról beszélünk. Az első gazdaegyed gyakran kistestű állat (kisemlős, esetleg madár vagy gyík), a második és harmadik gazdaegyed rendszerint nagyobb testű emlős, gyakran róka, kutya, patásállatok, vagy akár az ember. A fajok többsége kevésbé gazdaspecifikus, tehát sokféle állatfajból is szívhat vért. Több kórokozó faj képes a nőtény kullancsból a petefészken át a kullancspetébe is bejutni, így a kullancslárvák már a petéből való kikélekor is fertőzöttek lehetnek. Hazánkban leggyakoribb a közönséges kullancs (*Ixodes ricinus*), de ezen kívül még vagy két tucat további faj is előfordul. A kullancsok által emberre is terjesztett betegségek közül Európában a legjelentősebb betegségek

(részletes tárgyalásukat ld. korábban): a kullancs-encefalitisz, a Lyme-kór, és kullancsok terjeszthetik részben a tularémiát is. E betegségek kórokozóit többnyire kisméretű állatok juttatják emberbe.

1. A tolltetvek emlősökre, így az emberre viszont teljesen ártalmatlanok. Egyéb különböző élősködők közül a galambóvontag, denevéróvontag, a fecskelég vagy a madártetűatka nem az ember élősködői, de kényszerből emlősöket is megcsíphetnek, így szúrásuk az emberre nézve is kellemetlen viszketéssel járhat. Ugyanez igaz egyes bolhafajokra is, melyekkel gyakran sérült vagy legyengült vadon élő állatok (pl. sünök) befogásakor találkozhatunk. Ma már inkább történelmi érdekesség, hogy a bubópestis kórokozóját, a *Yersinia pestis*-t is bolhák, a patkánybolhák közvetíthetik az emberre.

Ajánlott irodalom

- Altman R., Clubb S., Dorrestein G. & Quesenberry K. 1997. Avian Medicine and Surgery. Saunders. Philadelphia, Pennsylvania.
- Coles B. H. 1997. Avian Medicine and Surgery. Blackwell Science, Oxford-London-Edinburgh-Malden-Carlton.
- Gallyas Cs. & Holló F. 1984. Állatorvosi értelmező szótár. Mezőgazdasági Kiadó, Bp.
- Hönich, M., Sugár, L. & Kemenes L. 1978. A vadon élő állatok betegségei. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Kassai T. 1999. Veterinary helminthology. Butterworth Heinemann, Oxford.
- Medveczky I., Rusvai M., Tuboly S. & Varga J. (szerk.) 1998. Állatorvosi járványtan I. (Állatorvosi mikrobiológia). Mezőgazda Kiadó, Bp.
- Rózsa L. 1995. Állattan (taxonómia, evolúcióbiológia és ökológia). Állatorvostudományi Egyetem, Bp.
- Sugár, L. 1994. Vadjaink egészségvédelme, betegségei. In: Köhalmi, T. 1994. Vadászati enciklopédia. Mezőgazdasági Kiadó, Bp.
- Varga J. (szerk.) 1999. A háziállatok fertőző betegségei (Állatorvosi járványtan II.). Mezőgazda Kiadó, Bp.

Vizsgakérdések egészség- és balesetvédelemből

Tesztkérdések

1. Mely madarak vakíthatják meg az őket óvatlanul kézbevevő embert?

- a.) a vörösbegy és a kékbegy.
- b.) a holló és a vakvarjú.
- c.) a gólyák és a gémekek.

2. Hazánkban az emberre nézve legveszélyesebb rovarfaj a

- a.) lódarázs.
- b.) keresztespók.
- c.) gyilkos fürkészdarázs.

3. Mely állatfaj támadásai követelik a legtöbb halálos áldozatot hazánkban?

- a.) keresztes vipera (fekete változat).
- b.) kutya.
- c.) vaddisznó.

4. A gyűrűzésre befogott madáron vagy denevéren talált tetveket és kullancsokat

- a.) rovarölő spray-vel le kell fújni.
- b.) csipesszel le kell szedni és körmünkkel gondosan szétnyomni.
- c.) békén kell hagyni és gyűrűzés után az állatot fertőzötten szabadon engedni.

5. A fészket megközelítő emberre rátámadhat és súlyos balesetet okozhat

- a.) az erdei és a réti fülesbagoly.
- b.) a macskabagoly és az uráli bagoly.
- c.) a bölömbika.

6. A kézben tartott ragadozó madarak

- a.) kizárólag a csőrükkel okozhatnak sebesülést.
- b.) kizárólag a lábukkal okozhatnak sebesülést.
- c.) Elsősorban a karmaikkal, de alkalmanként a csőrükkel is okozhatnak sebesülést.

7. A keresztes vipera marása emberben

- a.) orvosi beavatkozás nélkül akár halálos is lehet.
- b.) orvosi beavatkozástól függetlenül is mindig halálhoz vezet.
- c.) fájdalmas, de teljesen veszélytelen.

8. A keresztes vipera hazánkban előfordul

- a.) a Budai-hegységben, a Börzsönyben, a Szentendrei- és a Csepel-szigeten.
- b.) Somogy-Zala, a Zempléni-hegység, valamint a Szatmár-Beregi-sík egyes tájain.
- c.) a Kiskunságban és a Hanságban.

9. A veszettség következtében

- a.) a róka szokásosnál is féltékenyebbé válik.
- b.) a róka, kutya és macska nyálelválasztása megszűnik, szája kiszárad.
- c.) a dühöngő őz emberre támadhat.

10. A veszettséget, más állatok mellett, néha terjeszthetik

- a.) denevérek is.
- b.) tarajos göte és foltos szalamandra is.
- c.) csuka és törpeharcsa is.

11. A veszettség kórokozójának a természetben a legfontosabb fenntartója a

- a.) a rókaállomány.
- b.) a hermelin.
- c.) a vándorpatkány.

12. Hazánkban a veszettség felszámolása

- a.) a Dunántúlon indult meg a rókák kilövésével, de eddig kevés eredménnyel járt.
- b.) sikeresen lezajlott az Északi-középhegységben.
- c.) a Dunántúlon kezdődött meg rókacsalétek útján történő immunizálással.

13. Vírusok okozzák

- a.) a veszettséget és a kullancsencefalitist.
- b.) a Creutzfeldt-Jacob szindrómát és a maláriát.

c.) a tularémiát és a Lyme-kórt.

14. Baktériumok okozzák

- a.) a veszettséget és a kullancsencefalitist.
- b.) a Creutzfeldt-Jacob szindrómát és a maláriát.
- c.) a tularémiát és a Lyme-kórt.

15. A vírusok teste

- a.) DNS-ből vagy RNS-ből, és az ezt körülvevő fehérje tokból áll.
- b.) a citoplazmából és sejtmagból áll.
- c.) egymáshoz hasonló kezdetleges sejtekből áll.

16. Kullancs ellen adott védőoltás

- a.) megvéd a kullancsok csípésétől.
- b.) védelmet nyújt a kullancsok által terjesztett betegségektől.
- c.) nem létezik, csak a kullancsok által terjesztett egyik betegség, a kullancs-encefalitisz ellen kapható oltás.

17. A testünkön rögzült, vért szívó kullancs eltávolításakor lehetőleg

- a.) tompa csipesszel fogjuk meg az állat potrohát, nehogy a feje benmaradjon.
- b.) hegyes csipesszel fogjuk meg az állat fejét, nehogy a potroh tartalmát a sebbe pumpáljuk.
- c.) körömollóval vágjuk le az állat testét, majd petróleummal kenjük be, hogy ne kapjon levegőt.

18. A kullancs-encefalitisz kórokozói a természetben főleg

- a.) madarakban és kullancsokban szaporodnak.
- b.) rágcsálókban és kullancsokban szaporodnak.
- c.) denevérek agyvelejében szaporodnak.

19. A gyűrűzés ideje alatt

- a.) és annak helyén az étkezést mellőzni kell
- b.) csak az alkohol ivását kell mellőzni
- c.) annak helyén a madarak meggyűrűzését követően kerítsünk sort étkezésre.

20. A tetanuszt a

- a.) seb mélyébe jutott, és ott szaporodó baktériumok által termelt mérge okozza.
- b.) a szájon át a gyomorba jutott, és ott szaporodó baktériumok által termelt mérge okozza.
- c.) a romlott élelmiszerben elszaporodó tetanusz-vírus okozza.

21. A botulizmust okozó baktérium

- a.) csak a tavi csigákban képes szaporodni, és az itt termelt idegmérge károsíthatja az állatokat („tavi bénulás”).
- b.) csak a madarak vérében képes szaporodni, az általuk itt termelt mérge okozza a vérmérgezést.
- c.) főképp a bomló szerves anyagban gazdag, sekély, meleg, pangó vizekben képes szaporodni, és az általuk termelt idegmérge károsíthatja az állatokat („tavi bénulás”).

22. A tularémia kórokozója

- a.) főként rágcsálókban és mezei nyúlban él.
- b.) főként rókában és kóbor kutyában él.
- c.) főként dámszarvasban, kisebb mértékben a gímszarvasban is szaporodik.

23. A tularémia kórokozója

- a.) emberre főként a fertőzött állat vizeletével és testnedveivel, esetleg vérszívó ízeltlábúak csípésével terjedhet.
- b.) emberre kizárólag a fertőzött állat lehelletével terjedhet.
- c.) emberre nem veszélyes.

24. A tularémia jellemző tünetei a

- a.) behatolási pont (seb, kullancscsípés) körüli fekélyképződés, majd a közeli nyirokcsomók gyulladása és a láz.
- b.) általános elkedvetlenedés.
- c.) a rágóizmok görcse, hányinger és hasmenés.

25. Emberben a Lyme-kór első tünetei a

- a.) csípés helye körül kialakuló, körkörösén továbbterjedő bőrpír, de később a bőrelváltozások a test más részein is megjelennek.
- b.) heves viszketés a hónalji nyirokcsomók környékén.
- c.) hasmenés és hányinger.

26. A Lyme-kórt okozó baktériumok

- a.) elsősorban macskafélékben élnek, de ivartalan alakjaik sokféle madarat és emlőst, köztük az embert is fertőzhetik.
- b.) elsősorban rágcsálókban élnek, és kullancsok közvetítésével embert is fertőzhetnek.
- c.) elsősorban páratlanujjú patásokban (ló, szamár és tapírfélék) élnek, de bolhák közvetítésével embert is fertőzhetnek.

27. Az emberi szalmonellózis leggyakrabban akkor jön létre, ha az ember

- a.) nyers halhúst fogyaszt.
- b.) fertőzött állatok istállójában dolgozik.
- c.) ürülékkel szennyezett táplálékot (pl. tojás-, tej-, vagy hústartalmú élelmiszert) fogyaszt.

28. Emberben a szalmonellózis különösen veszélyes

- a.) csecsemő és kisgyermekkorban, valamint nagyon idős emberek esetében.
- b.) a terhességet megelőző 1-3 hét során.
- c.) tavaszi fáradtság idején.

29. A klamidiózis madárról emberre

- a.) fertőzött madár csípésével (nyálával) és karmolásával terjed az emberre.
- b.) többnyire a hámtörmelék vagy az ürülékkel szennyezett por belélegzésével terjed.
- c.) nem terjed.

30. Kezdeti szakaszban influenzaszerű tünetek is jellemezhetik

- a.) a botulizmust és a tetanuszt.
- b.) a Lyme-kórt, a klamidiózist, a kullancs-encefalitist és a toxoplazmózist.

c.) a tularémiát, a szalmonellózist és a Creutzfeldt-Jacob szindrómát.

31. A toxoplazmózis kórokozója

- a.) macskafélékben ivartalanul, más emlősökben és madarakban ivarosán szaporodik.
- b.) madarakban és macskafélékben ivarosán, más emlősökben ivartalanul szaporodik.
- c.) macskafélékben ivarosán, más emlősökben és madarakban ivartalanul szaporodik.

32. A toxoplazmózis jelentős veszélyt jelent az emberre, ha a fertőzés

- a.) a terhesség korai szakaszában ér egy olyan nőt, aki korábban még nem fertőződött.
- b.) védőoltással nem rendelkező felnőtt embert ér.
- c.) szénanáthás embert ér.

33. A kullancsok

- a.) erősen gazdaspecifikusak, tehát csak egyetlen gazdafajból szívhatnak vért.
- b.) kevésbé gazdaspecifikusak, főként az emlősök vérszívói, de madaraktól és hullókból is szívhatnak vért.
- c.) a kétélűek és hullók külső élősködői.

34. Kullancsok terjeszthetik a vadon élő állatokról az emberre a

- a.) a kullancs-encefalitisz, a Lyme-kór és részben a tularémia kórokozóit is.
- b.) A toxoplazmózis, a botulizmus és részben a klamidiózis kórokozóit is.
- c.) a veszettség kórokozóját.

35. A „kétgazdás”, illetve a „háromgazdás” kullancsfajok

- a.) két, illetve három gazdafajra specializálódtak, más állatfajból nem szívhatnak vért.
- b.) egyedei életük során két, illetve három gazdaegyedből szívhatnak vért.
- c.) egyedei két, illetve három betegség közti- vagy vivőgazdái fajtól függően.

A tesztkérdések megoldási kulcsa

1-C,	10-A,	19-A,	28-A,
2-A,	11-A,	20-A,	29-B,
3-B,	12-C,	21-C,	30-B,
4-C,	13-A,	22-A,	31-C,
5-B,	14-C,	23-A,	32-A,
6-C,	15-A,	24-A,	33-B,
7-A,	16-C,	25-A,	34-A,
8-B,	17-B,	26-B,	35-B.
9-C,	18-B,	27-C,	

Átfogó kérdések

1. Ismertesse azokat a madarakat, amelyek a befogásuk vagy fészükük megközelítése során jelentős balesetet okozhatnak.

2. Ismertesse azokat a hazai állatfajokat, amelyek esetenként az emberre is támadhatnak (a madaraktól eltekintve).
3. Ismertesse a veszettség kórokozóját, előfordulásának jellemzőit, valamint a veszett állat megfigyelése, illetve a veszett állat emberre támadása utáni teendőket.
4. Ismertesse a kullancs-encefalitisz (kullancs-agyvelőgyulladás) kórokozóját, hazai előfordulásának jellemzőit, valamint az ezzel kapcsolatos egészségügyi tudnivalókat.
5. Ismertesse a tetanusz kórokozóját, hazai előfordulásának jellemzőit, és az ezzel kapcsolatos egészségügyi tudnivalókat.
6. Ismertesse a botulizmus („tavi bénulás”) kórokozóját, hazai előfordulásának jellemzőit, valamint az ehhez kapcsolódó egészségügyi tudnivalókat.
7. Ismertesse a tularémia kórokozóját, előfordulásának jellemzőit, és az ezzel kapcsolatos egészségügyi tudnivalókat.
8. Ismertesse a Lyme-kór kórokozóját, hazai előfordulásának jellemzőit, valamint az ezzel kapcsolatos egészségügyi tudnivalókat.
9. Ismertesse a szalmonellózis kórokozóját, hazai előfordulásának jellemzőit, valamint az ezzel kapcsolatos egészségügyi tudnivalókat.
10. Ismertesse a klamidiózis (ornitózis, pszittakózis) kórokozóját, hazai előfordulásának jellemzőit, és az ehhez kapcsolódó egészségügyi tudnivalókat.
11. Ismertesse a toxoplazmózis kórokozóját, hazai előfordulási jellemzőit, és az ezzel kapcsolatos egészségügyi tudnivalókat.
12. Ismertesse azokat a higiéniai követelményeket, amelyek az állatokban élősködő férgek emberre terjedését akadályozzák.
13. Ismertesse a kullancsok életmódját és egészségügyi jelentőségét.